

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI BİLİM DALI

ENGELLİ KADINLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR HUZURSUZ
KESİŞİMSELLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AHSEN ESMA KANLIOĞLU

KOCAELİ 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**ENGELLİ KADINLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR HUZURSUZ
KESİŞİMSELLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

AHSEN ESMA KANLIOĞLU

DOÇ.DR. GÜLTEN DURSUN

KOCAELİ 2024

**T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
KADIN ÇALIŞMALARI BİLİM DALI**

**ENGELLİ KADINLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR HUZURSUZ
KESİŞİMSELLİK: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Ahsen Esmâ KANLIOĞLU

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 04.10.2024 / 32

Jüri Başkanı: Doç. Dr. Gülten DURSUN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Derya Demirdizen Çevik

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Evren Denktaş

KOCAELİ 2024

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1.KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE.....	4
1.1. Engellilik Kavramı ve Tarihsel Süreçte Engellilik.....	4
1.2. Engelliliğe İlişkin Yaklaşımlar.....	7
1.2.1. Ahlaki Model.....	8
1.2.2. Tıbbi Model.....	9
1.2.3. Sosyal Model.....	10
1.2.4. İnsan Hakları Modeli.....	11
1.2.5. Feminist Engellilik Teorisi.....	12
1.3. Engelliliğin Toplumsal Cinsiyet Doğası.....	14
1.3.1. Eğitim ve Öğretim.....	16
1.3.2. İstihdam.....	18
1.3.3. Sosyal Yaşam.....	21
1.3.4. Şiddet ve İstismar.....	22
1.3.5. Toplumsal Cinsiyet Normları.....	24
1.3.6. Sağlığa Erişim.....	26
1.3.7. Siyaset ve Kamusal Hayata Katılım.....	27
1.4. Kalkınma Gündemlerinde Toplumsal Cinsiyet, Engellilik ve Kesişimselliğin Önemi.....	28
1.4.1. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi.....	29
1.4.2. Kalkınma Gündemlerinde Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet.....	30
1.4.3. Kalkınma Gündemlerinde Kesişimselliğin Önemi.....	32
İKİNCİ BÖLÜM.....	37
2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK VE İSTANBUL'UN TÜRKİYE ENGELLİLİK HARİTASINDAKİ YERİ.....	37
2.1. Dünya'da ve Türkiye'de Engelliliğin Boyutları.....	37
2.1.1. Dünya'da Engellilik ve Engelli Kadınlar.....	37

2.1.2. Türkiye’de Engellilik ve Engelli Kadınlar.....	42
2.1.2.1. Türkiye’de Engelli Refahı	42
2.1.2.2. Engelli Mevzuatı ve Yasal Çerçeve	46
2.1.2.3. İstanbul’da Engellilik ve Engelli Kadınlar	48
2.1.3. İstanbul’da Engelliliğin Boyutları ve Toplumsal Cinsiyet.....	48
2.1.4. İstanbul’da Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Çalışmaları.....	49
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	52
3. ENGELLİ KADINLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR HUZURSUZ KESİŞİMSELLİK: İSTANBULLU GENÇ KADINLAR ÖRNEĞİ.....	52
3.1. Araştırmanın Amacı.....	52
3.2. Araştırma Metodolojisi.....	53
3.2.1. Niteliksel Metodoloji ve Anlatı Araştırması.....	53
3.2.2. Araştırma Tasarımı ve Çalışma Alanı	55
3.2.3. Veri Toplama Metodu	55
3.2.4. Araştırmanın Katılımcıları ve Çalışmaya Dahil Edilme Stratejileri .	56
3.2.5. Araştırma Günlükleri ve Saha Araştırması	56
3.2.6. Etik Hususlar.....	57
3.2.7. Çalışmanın Sınırlılıkları.....	57
3.3. Veri Analizi ve Temel Bulgular.....	58
3.4. Tematik Analiz	60
3.4.1. Toplumsal Dışlanma (Ayrımcılık) ve Yoksulluk.....	61
3.4.2. Toplumsal Cinsiyet Normlarının Etkisi.....	68
3.4.3. Engellilik ve Erişilebilirlik	72
3.5. Bulguların Değerlendirilmesi	78
3.5.1. Yeniden Dağıtım ve Farklılıkların Tanınması (Tanınma Siyaseti)....	78
3.5.2. Kesişimsellik Merceğinden Daha Derine Bakmak	79
SONUÇ.....	82
KAYNAKÇA	87
EKLER.....	97
EK-1.....	97
AYDINLATILMIŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU	97
EK-2.....	99
SORULAR.....	99
EK-3.....	104

TEŞEKKÜR

Zamanında farkındalık kavramıyla ilgili yapmış olduğum okumalar benim için zihin açıcı bir deneyim olmuştur. Kendimce toplum bilimlerinin zeminine yerleştirdiğim bu kavram, yaşamı daha derinlemesine anlamam ve değerlendirmem açısından bana önemli bir perspektif sundu. Bilhassa öncelik verdiğimiz konular hakkında farkındalık kazanmayı, derinlemesine düşünmeyi ve bu düşünceleri paylaşmayı bir gereklilik olarak görmeye başladım. Bu çalışmada kadın ve engelli kimliği üzerine çalıştık. Bu kimliklerin kesişiminde yaşanan deneyimler üzerine araştırma yaptık. Umuyorum ki bu çalışma alan yazına bir katkı sağlar ve benim için de yeni araştırmaların başlangıcı olur.

İlk olarak çalışmamın başlangıcından itibaren büyük emeği geçen, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Gülten Dursun'a, kıymetli katkıları için jüri üyelerim Dr. Derya Demirdizen Çevik ve Dr. Evren Denkteş'a, araştırma verilerinin toplanması sürecinde yardımcı dokunan herkese ve gönüllü olan tüm katılımcılara, benim kendime inanmadığım anlarda bile bana inanan, zaman ve alan açan eşim Burhaneddin Kanlioğlu'na, insan duygularının bambaşka formları olabileceğini öğreten, kalbimi genişleten evlatlarım Ali Ömer ve Gülce'ye, bana annelikten daha fazlasını yapan ve güçlü bir kadın olmayı gösteren annem Mukadder Özkan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ahsen Esma Kanlioğlu

Eylül, 2024

ÖZET

Engelli bireyler ve özellikle engelli kadınlar eğitim, istihdam ve sosyal hayata katılım gibi pek çok durumda çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır Engelli kadınlar, erkek egemen toplumlarda kadın olmanın getirdiği dezavantajlı durumlarla ve engelli olmanın getirdiği güçlüklerle birlikte mücadele etmek zorundadır. Engelli kadınlar, sosyoekonomik dezavantajları, düşük istihdam oranları, toplumsal cinsiyet normları, önyargılar ve yüksek yoksulluk oranları dahil olmak üzere yaşamın her alanında çoklu ve kesişimsel ayrımcılıklarla karşı karşıyadır. Burada ortaya çıkan kesişimsellik, engelli kadınların deneyimlerini “biricik” kılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, İstanbul’da yaşayan engelli kadınların deneyimlerini toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alarak, engelli olmak ve kadın olmak arasındaki kesişimselliği ortaya koymaktır. Eşitsizlik doğuran birçok baskı sistemi sebebiyle engelli kadınların dezavantajlı konumları onları çoklu ayrımcılığa açık hale getirmektedir. Araştırma için otuzdan fazla engelli kadınla iletişim kurulmuş; 18 katılımcıyla görüşme sağlanmıştır. Engelli kadınların karşılaştıkları ayrımcılığa ilişkin deneyimlerini araştırmak üzere derinlemesine ve yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi benimsenmiştir. Katılımcıların karşılaştıkları ayrımcı ve cinsiyetçi uygulamalara yönelik davranış ve sınırlamaları etkileyen faktörleri belirlemek üzere eleştirel gerçekçi bir bakış açısı uygulanmıştır. Kesişimsellik, feminist bakış açısı ve engellilikle ilgili eleştirel teorik yaklaşımları bir araya getiren kritik bir analiz aracı olarak değerlendirilmiştir. Veri toplama yöntemi engellilik ve kimliğin basit temsilinin ötesine bakılmasını sağlamıştır ve bunun sonucunda kesişimselliğin huzursuzluğu açığa çıkmıştır. Araştırma verileri tematik olarak analiz edilmiştir. Bu veriler doğrultusunda ayrımcılık, toplumsal cinsiyet normları ve erişilebilirlik tematik bulguları öne çıkmaktadır. Veriler, engelli kadınların hayatın her aşamasında var olmalarının ve kapsayıcı modeller uygulanmasının kesişen çoklu baskı sistemlerinin üstesinden gelmede olumlu etkiler doğuracağına işaret etmektedir. Aksi takdirde kesişimselliğin getirdiği huzursuzluğun kendini tekrar edeceği sonucuna ulaşılmıştır. Engelli kadınların deneyimleri doğrultusunda onların ihtiyaçlarını önceleyen politikalar sosyal refahı arttıracak gibi, ötekileştirici anlayışın değişmesi adına da adımlar atılmasını sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Engelli kadınlar, toplumsal cinsiyet, kesişimsellik

ABSTRACT

People with disabilities, especially women with disabilities, face various challenges in many aspects of life, including education, employment, and participation in social life. Women with disabilities must contend with the disadvantages of being women in male-dominated societies, along with the challenges of being disabled. They experience multiple and intersectional discrimination, including socioeconomic disadvantages, low employment rates, gender norms, prejudices, and high rates of poverty. This intersectionality makes the experiences of women with disabilities unique. The aim of this study is to explore the intersectionality between disability and gender by examining the experiences of women with disabilities living in Istanbul from a gender perspective. Due to the numerous systems of oppression that create inequality, the disadvantaged position of women with disabilities makes them vulnerable to multiple forms of discrimination. For the research, more than thirty women with disabilities were contacted, and 18 participants were interviewed. An in-depth, semi-structured method was used to explore the experiences of these women regarding the discrimination they face. A critical realist perspective was applied to identify the factors influencing the participants' behaviors and limitations in response to discriminatory and sexist practices. Intersectionality was considered a critical analytical tool that combines feminist perspectives and critical theoretical approaches to disability. The data collection method allowed for an exploration beyond simplistic representations of disability and identity, revealing the unease caused by intersectionality. The research data were analyzed thematically, highlighting findings related to discrimination, gender norms, and accessibility. The results indicate that the presence of women with disabilities in all areas of life, along with the implementation of inclusive models, can positively impact the ability to overcome multiple intersecting systems of oppression. Otherwise, the uneasiness brought about by intersectionality is likely to persist. Policies that prioritize the needs of women with disabilities, based on their experiences, will enhance social welfare and contribute to changing marginalizing attitudes.

Keywords: Women with disabilities, gender, intersectionality

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların yaş aralıkları.....	58
Tablo 2: Katılımcıların medeni durumu	59
Tablo 3: Katılımcıların eğitim düzeyleri	59
Tablo 4: Katılımcıların istihdam durumu.....	60
Tablo 5: Katılımcıların engellilik türleri.....	60

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Türkiye’de Engellilerin Eğitim Durumu, 2022 (%)	16
Şekil 2: Türkiye’de Engelli İstihdamı, 2022 (%).....	20
Şekil 3: Türkiye’de Engellilerin Cinsiyet Dağılımı (2002).....	43

KISALTMALAR LİSTESİ

ADA	Engelli Amerikalılar Yasası (American with Disabilities Act)
AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
CEDAW	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women)
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EHK	Elektronik Haberleşme Kanunu
İBB	İstanbul Büyükşehir Belediyesi
İSEM	İstanbul Engelliler Müdürlüğü
TİHEK	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	World Health Organization
SDG	Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (Sustainable Development Goals)

GİRİŞ

Sosyolojinin araştırma konularından biri, engelli bireylerin toplumda maruz kaldıkları dışlanma ve dezavantajlı durumları incelemektir. Engellilik sosyolojisi, son yıllarda sosyoloji bilimi içinde bir alt disiplin olarak öne çıkmakta ve bu alandaki değişimlere dikkat çekmektedir. Hızın egemen olduğu bugünün dünyası engelli bireyler için de yeni ve farklı sorunlar yaratmakta; bu sorunlarla başa çıkmak için işlevsel ve etkili politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. Engelli bireylerin topluma tam anlamıyla entegre edilmesi günümüz dünyasında büyük bir gerekliliktir.

Engellilik, tıpkı toplumsal cinsiyet gibi, biyolojik olarak verilmiş bir olgu değildir. Kültürler, ideal beden anlayışını oluştururken engelli bireyleri başarısızlık ve bağımlılıkla özdeşleştirmektedir. Bu bağlamda engellilik, toplumsal normlar ve kültürel ideallerin şekillendirdiği bir kavramdır. Engellilik ırk, cinsiyet ve diğer kimlikleri ele alan kesişimsellik söylemlerinde bir kimlik kategorisi olarak çoğunlukla ihmal edilmektedir (Wickenden, 2023). Toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak bireylerin toplum içindeki görevlerini belirler. Kadınlara ve erkeklere atfedilen roller; kültür, toplumsal normlar ve gelenekler gibi süreçler tarafından şekillendirilir. Bu süreçler mutlak doğruları barındırmamakta; kadına ve erkeğe yüklenen roller sürekli olarak sorgulanmaya, yeniden değerlendirilip çerçevelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla engellilik kavramının, toplumsal cinsiyet gibi toplumun bakış açısını gösteren bir kavramla olan kesişimi engelliliği anlamlandırırken önemli bir ölçek olacaktır.

Türkiye’de toplam %12,3 engelli olduğunu bilinmektedir. Bu oranın %11,1’i erkek, %13,5’i kadındır (TÜİK, 2018). Dolayısıyla her on kişiden birinin engelli olduğu bir ülkede engellilik çalışmaları ve bununla bağlantılı kimlik çalışmaları azami derecede önemlidir. Çalışmanın konusu engellilik, toplumsal cinsiyet ve diğer kimlik kategorilerinin kesişimlerinin var olan eşitsizlik yapılarına nasıl bağlandığı ve farklı yaşam deneyimleri ve baskı biçimlerini nasıl ürettiğidir. Çalışmanın amacı, İstanbul’da ikamet eden engelli kadınların engellilik deneyimlerini ve kadınlık deneyimlerini birlikte ele almak ve burada meydana gelen kesişimselliğin huzursuzluğunu açığa çıkarmaktır. Engelli kadınların birden fazla baskı eksenine aynı

anda nasıl mücadele ettiğini ortaya koymaktır. Araştırma, engelli kadınların yaşam deneyimleri üzerinden, engellilik ve kadın olmanın kesiştiği noktaları ve bu kesişimin yarattığı huzursuzlukları İstanbul ili özelinde ampirik bir araştırma ile ortaya koymayı hedeflemektedir. Çalışma, 18 engelli bireyle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış mülakatlara dayanmaktadır. Katılımcılardan 17'si engelli kadın (fiziksel engelli, görme engelli ve 1 zihinsel engelli) ve 1'i de fiziksel engelli bir erkektir. Engelli bir erkeğin de engelli kadınlar hakkında aynı sorulara cevap vererek çalışmanın kapsayıcılığını artırması amaçlanmıştır. Bu çalışma mega kentler söz konusu olduğunda dahi kadınların çoğu zaman korumacı bir bakış açısıyla muamele görmesini ve engellilik ve toplumsal cinsiyet normlarının kesişimini konu alması açısından önemlidir. Pek çok araştırma engelli kadınların istihdam sorunlarıyla sınırlı kalmıştır. Oysa engelli kadınların, toplumsal cinsiyet normları, toplumsal katılımları, kimlik, yoksulluk ve kentsel yönetim konuları gibi birçok alanın birbiriyle nasıl kesiştiğine odaklanılarak incelenmesi gerekmektedir. Alan yazında konu hakkındaki bilgiler harmanlanırken, saha araştırması yaparak literatürün belirli bir zaman ve mekandaki tezahürünün incelenmesi hedeflenmiştir. Engelli kadınların yaşadığı ayrımcılıkları toplumsal cinsiyet bağlamında ve özellikle de kent düzeyinde ele alan çalışma sayısı sınırlıdır. Bu bağlamda çalışmanın mevcut araştırmalara katkı sağlaması beklenmektedir.

Engelli kadınların karşılaştığı, engelliliklerinin ötesindeki diğer engeller nelerdir? Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, engelli bir kadının yaşamını ne ölçüde ve nasıl etkilemektedir? Engellilik ve toplumsal cinsiyetin kesiştiği noktalar nelerdir? Bu kesişimselliğin yarattığı huzursuzlukların kaynağı nedir? Bu sorular araştırmanın zeminini oluşturmaktadır. Ayrıca erkeklerin ve kadınların engellilik deneyimlerinin ne tür farklılıklar gösterdiği, (erkeklerle görüşme yapılmadığı için) engelli kadınların verdikleri cevaplardan yola çıkılarak yorumlanmıştır.

Engelli kadınların deneyimleri araştırılırken baskı eksenleri göz ardı edilmektedir. Oysa kesişen etnik köken, ırk, din, cinsiyet, sınıf, yaş gibi olgular sosyal tabakalaşma oluşturmaktadır. Engelli kadınların karşılaştığı zorlukların çözüme ihtiyaç duyan toplumsal bariyerler olduğunu göstermektedir. Toplumsal cinsiyet

perspektifinden bakıldığında, kadınların çoklu ve kesişimsel ayrımcılıklarla karşı karşıya olduğu görülmektedir. Kesişimsel bir analizin, ayrımcılığın hem toplum düzeninde hem de yasal düzeyde algılanma biçimine meydan okumada yararlı bir araç olduğu söylenebilir. Aksi halde kısıtlı bir analiz yapılandırmasında pek çok ayrımcılık türlerinin ve çoklu baskı deneyimlerinin görünmezliğine hizmet edileceği açıktır.

Çalışmanın ilk bölümünde kavramsal ve teorik çerçeve çizilecektir. Engellilik kavramının tarihsel süreç içerisindeki değişimi ve buna bağlı olarak engelliliğe ilişkin yaklaşımlar ele alınacaktır. Engellilik ve toplumsal cinsiyet ilişkisi üzerinde durulacak, konunun önemi engelli kadınların eğitim, sosyal hayat, iş yaşamı gibi alt başlıkları ile birlikte değerlendirilecektir. Çalışmanın ana kavramı olan *kesişimsellik* kavramının çıkış noktasına, literatürdeki yerine değinilecek, kesişimsellik çerçevesinde engelli kadın olma deneyimi sorgulanacaktır. İkinci bölümde genelden özele doğru, Dünya’da, Türkiye’de ve İstanbul’da engellilik ve engelliliğin boyutları ayrıntılandırılacaktır. Aynı şekilde yasal düzenlemeler, engelliliğe ilişkin politikalar, engelli kadınların karşılaştığı zorluklar ve engelli kadınlara yönelik yapılan faaliyetler üzerinde durulacaktır. Son bölüm olan üçüncü bölümde de çalışmanın metodolojisi, verilerin analizi ve bulgular incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1.1. Engellilik Kavramı ve Tarihsel Süreçte Engellilik

Kavramlar, tanım yaparken veya bir konu hakkında konuşurken/yazarken son derece önemlidir. Örneğin özürlü ve engelli kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılmaktadır. Bunun sebeplerinden biri çevirilerdir. Sakat ve özürlü kelimelerinin 1990'a kadar olan çevirilerde birbirinin yerine, yani eş anlamlı olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Ancak 2006 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen "Convention on The Rights of Persons with Disabilities" adlı sözleşmede "person with disabilities" kavramının ilk kez "*engelli*" olarak çevrildiği görülmektedir. En genel anlamda "özürlü" ya da "sakat" kavramlarının tıbbi perspektifi, "engelli" kavramının ise sosyal perspektifi tanımladığı söylenebilir. Diğer yandan toplum "özürlü" kavramının daha kırıncı olduğunu düşündüğü için, "engelli" kavramını kullanmaya meyillidir. Fakat birçok sivil toplum kuruluşunun adı (hatta bazıları engelliler tarafından kurulanlar dahi) "özürlü" ve "sakat" kelimelerini içermektedir (Şişman, 2012). Diğer bir deyişle özürlülük, fiziksel, zihinsel ya da ruhsal anlamda belli miktarda yeti yitimi iken; engellilik, özürlü kişinin yeti yitimi sebebiyle toplumsal hayattan engellenmesidir. Örneğin ortopedik engelli bir kişi rampalar, asansör sistemi, engellilere uygun toplu taşıma sayesinde tek başına işine gidebiliyorsa bu kişi için özürlü kavramı kullanmak daha yerinde olacaktır. Ancak aynı kişi hiçbir yardımcı faktörün olmadığı yerlerde yaşamaya çalışıyorsa, pek çok şeyden engellenmiştir ve dolayısıyla burada engelli kavramını kullanmak daha doğru olacaktır (Gürler, 2016).

Güloğlu (2021), engellilik kavramını tanımlamadaki güçlükten bahsederken yeti yitimi kavramını da ele almaktadır. Yeti yitimi, uzun ya da kısa dönem içerisindeki

zihinsel, bedensel veya duygusal işlev kaybını tanımlamaktadır. Dolayısıyla engellilik kavramından bahsederken onu, özürlülük, sakatlık, yeti yitimi kavramlarından ayırmak ve sınırlarını çizmek gerekmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tanımına göre engellilik, belirli bir kişide meydana gelen ve o kişinin yaş, cinsiyet, sosyal ve kültürel durumuna göre normal sayılabilecek faaliyette bulunma yeteneğini önleyen ve sınırlayan dezavantajlı bir durumu ifade eder (DSÖ, 2011). Engel durumuna göre engel oranının %50 ve üzerinde olduğu tespit edilen, günlük hayatta başkalarının yardımına ihtiyaç duyan engellilere ağır engelli denir. Özürlülük (impairment), kişinin fizyolojik, psikolojik, anatomik yapı ya da işlevlerindeki herhangi bir eksiklik ya da anormalliktir (Baykan, 2000).

Dünya'daki milyonlarca insan bedeni arasında pek çok farklılık mevcuttur. Yapabilirliğin veya engelliliğin de çeşitleri vardır. Engellilik (disability), bazı vücutlarda doğuştan bazılarında kaza, ameliyat, saldırı ya da hastalık sonucunda meydana gelebilir (Connell, 2009). Engelliler engel durumlarına göre zihinsel, ruhsal, bedensel olarak sınıflandırılabilir. Bedensel engelliler de görme, işitme, konuşma, ortopedik engelli olarak dört alt başlıkta ele alınabilir (Çakır, 2021). Son zamanlarda süregelen hastalıkları da engelli başlığı altında değerlendiren çalışmalar mevcuttur (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2023; Bilsin & Başbakkal, 2014). Bu sınıflandırmaların içine doğuştan engelli/sonradan engelli ve engel dereceleri gibi alt başlıklar eklemek de mümkündür. Tüm bu kategorilerin yanında engelliliğin çok boyutlu yapısından da bahsetmek gerekir. Örneğin bir kişi işitme engellidir; ancak bu durum onun psikolojisini de son derece etkilemektedir. Ya da bir kişinin birden çok engeli de bulunabilir. Dolayısıyla bireyin yaşadığı engellerin o kişinin hayatına etkisi de farklılaşacaktır ve bütün bu faktörleri birlikte değerlendirmek en doğrusu olacaktır.

Son dönemlerde yaygınlaşmaya başlayan bir diğer kavram da “özel ihtiyaç sahibi birey” kavramıdır. *Özel ihtiyaç sahibi birey, bakanlar kurulu mevzuatındaki yönetmelik kapsamındaki yabancılardan, refakatsiz çocuk, engelli, yaşlı, hamile, beraberinde çocuğu olan yalnız anne ya da baba veya işkence, cinsel saldırı ya da diğer ciddi psikolojik, bedensel ya da cinsel şiddete maruz kalmış kişiyi ifade eder.*” (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014). Bu tanımdan hareketle, özel ihtiyaç sahibi birey kavramının çok daha geniş bir kitleyi temsil ettiği söylenebilir.

Birçok konuda olduğu gibi engellilik konusunda da felsefi bir arka plan bulmak mümkündür. Antik Yunan’da insan bedeninin yüceltilmiş olduğu görülür. Resim ve heykeller çıplak insan bedeninin ne kadar önemsendiğini göstermektedir. Dikkat çeken başka bir konu, bu bedenin hemen hemen her zaman güçlü ve güzel bir erkeğe ait olmasıdır. Tarihte her dönem kendi normalini ve güzelini oluşturmaktadır. Bugün tartışılan ve karşısında durulan güzel ve normal beden algısı, aslında köklerini o günden almaktadır (Şişman, 2013). Antik Yunan’da kadın, “sakat erkek” olarak tanımlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında kadın zaten doğuştan engellidir. Buradan yola çıkarak bedenlerimiz arasında değerler hiyerarşisi ortaya konmasının çok eskiye dayandığını söylemek mümkündür. Aslında günümüzde de benzer normlara sahip olduğu görülmektedir. Örneğin, normal beden algısı siyahi, engelli bir kadın üzerinden ilerlememektedir. Öyle ki, engelli kadınlara cinsiyetsiz olduğu düşünülerek muamele edilmektedir. Dolayısıyla bu konu, toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmek için oldukça uygun bir konudur (Duman & Doğanay, 2017).

Geleneksel filozoflar engelliliği göz ardı etmişler ve tarih boyunca engelliliği üstesinden gelinmesi gereken bir kusur olarak görmüşlerdir. Ancak son elli yıl içerisinde farklılıkların dikkat çekmesi ve birçok disiplinden çalışmaların bu konu üzerine eğilmesiyle engellilik konusu sorgulanmaya başlamıştır (Stanford, 2013). Yine tarihsel süreç içerisinde insanların engelli bireylere olan bakış açıları değişkenlik göstermiştir. Ancak derecesi artsa veya azalsa da değişmeyen şeylerin başında engelli

bireylerin yaşadıkları ayrımcılık gelmektedir. Bazen bile isteye, bazen de alışkanlıklar neticesinde meydana gelen bu ayrımcılıklar, hayatı onlar için çok daha zor kılmaktadır. Engellilik yaygın bir durum olmasına rağmen, engelli insanlar bir bakıma görünmez gibi yaşamaktadır. Yaşam süresi boyunca hem kendisinin hem de yakınlarının başına gelme ihtimali olsa da insanlar bu konudan kaçınmaktadır. Engellilik olgusu hakkında farkındalık sahibi olmak bile uzun senelere yayılmıştır. Yıllar boyunca engelliler için hükümetlerin yaptığı çalışmalar savaşlarda yaralanan engelliler üzerinedir ve bu kişiler erkeklerdir. Bu sebeple cinsiyet gruplarının engellilik haklarından eşit derecede faydalandığını söylemek mümkün değildir (Fine & Asch, 1988).

Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu 1981 yılını, Uluslararası Engelliler Yılı olarak kabul etmiştir. Sözleşme, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımlarının artmasını, ayrımcılığa maruz kalmamalarını ve hizmetlerin erişilebilir olmasını içermektedir. Sözleşme aynı zamanda engelli bireylerin temel insan haklarından tam olarak faydalanmasını ve herkesin onuruna saygı duyulmasını incelemektedir. Engelli bireyler kesinlikle bir merhamet nesnesi değildir ve engelli bireylerle iletişim kurarken bu nüans unutulmadan hareket edilmesi gerektiği genel kabuller arasındadır (Azarkan & Benzer, 2018). Engelli çalışmaları ancak 1990'lı yıllardan sonra sistemli bir şekilde başlamıştır. O dönem engelli aktivistler engellilerin yaşadığı tüm ayrımcılıklar için bir araya gelmiş ve meydan okumaya başlamışlardır (Meşe, 2014).

1.2. Engelliliğe İlişkin Yaklaşımlar

Engelliliğe ilişkin yaklaşımlar genellikle iki gruba ayrılmaktadır. Bunlar, tıbbi model ve sosyal modeldir. Ancak bazı kaynaklarda ilave olarak ahlaki modelden ve insan hakları modelinden de bahsedilmektedir. Son yıllarda engelli kadınlara yönelik olarak feminist engellilik teorisi ele alınmaya başlamış ve engelli kadın olmak feminist bir pencereden değerlendirilmiştir. Bu yaklaşımlar konuyu ele alırken çizilen çerçeveye

açısından önemlidir. Ayrıca engellilikle ilgili tarihsel arka plan açısından da bilgi vericidir.

1.2.1. Ahlaki Model

Engellilik, 19. yüzyıla kadar dini sebeplerle açıklanmaya çalışılmıştır. Engelliler ailelerin günahları için gönderilmiş bir ceza olarak kabul edilmiş ve çözüm sihir gibi doğaüstü yöntemlerde aranmıştır (Gürler, 2016). Ahlaki modele göre engelli olmak kötülük veya günah gibi kavramlarla eşdeğer kabul edilmiştir. Buna bağlı olarak da bedende olan bir sakatlık hali bireyin toplumun içinde sakat bir statüye sahip olmasına sebebiyet vermiştir. Engelli çocuklar aileler için bir utanç vesilesi olduğundan evden çıkarılmamış, yeterli bakım ve özeni görememiştir. 14. Yüzyılın başlarında yaşanan kıtlıkta engelliler de hasta ve yoksullarla birlikte kentten kovulmuşlardır. 21. Yüzyılda Nazi Almanya'sında 270.000 engellinin yok edildiği tarih kayıtlarında vardır (Yayan vd., 2018). Örneklerden de anlaşılacağı gibi zor durumlarda ilk gözden çıkarılan gruplardan biri engellilerdir.

Osmanlı Devleti'nde sarayı ziyaret eden Avrupalı ziyaretçiler padişahın sağır ve dilsiz hizmetkarlarıyla işaretlerle konuştuğunu görünce şaşırılmışlardır. Sarayda dilsizlerin nesilden nesle aktarıldığı, bu sebeple de iyi gelişmiş bir işaretler sisteminin mevcut olduğu, padişah dahil pek çok kişinin işaretler yoluyla iletişim kurduğu anlaşılmaktadır. Sağır-dilsiz hizmetkarların 15. yüzyılda imparatorluk genişledikçe istihdam edilmeye başlandığına dair kanıtlar vardır. Tarih boyunca zihinsel ve fiziksel engelliler kraliyet sarayları tarafından soytarı olarak tutulmuştur. Ancak dilsiz tutma uygulaması Osmanlı sarayına özgüdür (Scalenghe, 2014). Engelli insanların toplumdaki yeri İslam dininin belirlediği kurallar çerçevesinde olmuştur. Sosyal hayatın bir parçası olan hasta ve engelliler yardıma muhtaç bireyler olarak görülmelerine rağmen hiçbir zaman lanetlenip ayıplanmamıştır (Şimşek, 2018).

1.2.2. Tıbbi Model

Alan yazında engelliliğe ilişkin yaklaşımlar bağlamında en eski görüşlerden biri tıbbi modeldir. Bu yaklaşım engelliliği bireye indirgemistir ve bir hastalık olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla bu bakış açısı engelli bireylerin bir toplum içinde var oluş sergilemesine olanak vermemektedir (Orhan & Özkan, 2019). Tıbbi model bireyin yalnızca fiziksel durumuna yoğunlaşmaktadır. Halbuki insan toplumsal bir varlıktır ve sadece bireysel olarak değil, toplumsal olarak da iyileştirilmeye ihtiyaç duymaktadır (Güloğlu, 2021). Tıbbi modelde birey bakıma muhtaç olarak görüldüğü için toplum tarafından dışlanmaya açık hale gelmektedir. Engellinin söz hakkı yoktur ve engelli bireyler yalnızca uzmanların onlara sunduğu alternatifleri değerlendirmeye çalışırlar.

Tıbbi modele ya da diğer adıyla medikal modele göre, engelli kişi “normal” değildir ve tıbbi tedavi ile topluma göre “normal” olan bir seviyeye getirilmelidir. Bu şekilde engelli bireylerin yeterlilikleri geliştirilmeye çalışılsa da toplumsal normlara uymadığı düşüncesiyle ayrımcılığın temelleri atılmaktadır. Ayrımcılık, toplumsal nitelikli bir kavramdır ve toplumsal ilişkiler ağında ilişkinin niteliğine atıfta bulunur. Aynı şekilde entegrasyon da sosyalleşme odaklı toplumsal nitelikli ilişkiler düzenlemesidir. Bu bağlamda engellinin toplumsal yaşama bütünüyle dahil olması için sadece sürecin iyileştirilmesi değil, karşılıklılık ilkesine dayalı olarak dışlama tutumu içinde olan kesimlerin de bilgilendirilmesi, farkındalık kazanması, sosyalleşme süreçlerinin iyileştirilmesi ve hak temelli bakış açısı geliştirmesi gerekmektedir. Engelliliğe yönelik yaklaşımların politik felsefe, sosyal hizmet ve sosyoloji ekseninde toplumsalı yeniden biçimlendirmesi, dışlanmadan ve dışlamadan sosyal içerme ve entegrasyona giden sürecin önünü açmıştır (Alyüz, 2022; Ünal, 2021).

1.2.3. Sosyal Model

Sosyal model, engelliliği sadece bireyin sorunu olarak gören kabule karşı çıkmaktadır. Bir anlamda tıbbi model engelli toplumdaki ayrılmayı sağlarken, sosyal model engellinin toplumla bütünleşmesini sağlamaya çalışmaktadır (Orhan & Özkan, 2019). Engelli olmak, 20. yüzyılın başlarında tıbbi model üzerinden engelli bireyin hastalığını ve eksikliğini merkeze alarak değerlendirilirken, daha sonra ortaya atılan sosyal model ile engellilik ve sakatlık arasındaki ayrıma odaklanarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısına göre, sakatlık kişinin fiziksel durumudur. Ancak engellilik sakat bireylerin toplumdaki yerine ilintilidir (Duman & Doğanay, 2017).

Tıbbi modele muhalefet niteliğinde ortaya çıkan sosyal model, engelli olan ve engelli olmayan bireyler arasındaki ayrımcılığa vurgu yapar. Sosyal düzenin engellilere uygun bir şekilde tesis edilmemiş olması ciddi bir ayrımcılıktır ve bu bağlamda tıbbi model yetersiz kalacaktır. Sosyal yapı engelli bireylere uygun revize edildiği takdirde, engelli olsun veya olmasın herkes nispeten eşit şartlara sahip olacaktır (Kwari, 2021).

Sosyal model, sakatlıkları fiziksel farklılıklar olarak görür. Bu farklılıklar doğanın bir parçasıdır ve insanları birbirinden üstün kılmaz. Burada sosyal modelin önyargılara ve kalıplaşmış tutumlara karşı çıktığını söylemek mümkündür. Tıbbi model engelli bireyi bakım ihtiyacı içerisinde görürken, sosyal model ise engelli bireyi çevre koşullarından etkilenen birey olarak değerlendirir (Pakkan, 2021). Günümüzde sağlık kavramı fiziksel, mental ve sosyal olarak iyi olma hali olarak tanımlanmaktadır. Bu tanıma göre tıbbi modelin oldukça yetersiz kaldığını söylemek mümkündür. Engelli birinin daha iyi olabilmesi için yalnızca beden sağlığının değil, ruh ve akıl sağlığının da iyi olabilmesi gerekmektedir. Bu iyi olma hali de ancak duruma geniş bir perspektiften bakmakla gerçekleştirilebilir (Meşe, 2014).

1.2.4. İnsan Hakları Modeli

İnsan hakları modelini sosyal modelin geliştirilmiş versiyonu olarak görmek mümkündür. Engelli hakları da insan haklarıdır ve engellilerin bu hakları elde edebilmesi için insan hakları modeli uygun bir zemin oluşturmaktadır (Güloğlu & Karasu, 2023) Engelli hakları sosyal ve tıbbi modelden farklı olarak sorunun yalnızca engellinin kendisinde veya engelliye yönelik tutumlarda olmadığını, engelli bireyin herkesle aynı hak ve özgürlüklere sahip olması gerektiğinin kavranamamış olmasında olduğunu vurgular (Akdağ vd., 2016). Engelli bireyler toplumun bir parçasıdır ve herkesle eşit haklara sahip olmanın yanında, herkes kadar saygı duyulmayı da hak etmektedirler (Doğın, 2023). İnsan hakları modeline verilebilecek en güzel örnek, Türkiye tarafından da onaylanan ve uluslararası bir sözleşme niteliğinde olan “Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme”dir. Bu sözleşmenin amacı bütün engellilerin insani temel hak ve özgürlüklerden eşit derecede faydalanmasını sağlamaktır. Bu bağlamda engelli birey muhtaç bir insan değil, tam tersine hak sahibi ve hakları korunması gereken bir kişidir (Erarslan & Coşgun, 2021).

Engellilik geniş bir başlık olduğundan dolayı, engelliliğın türlerine göre ve eş zamanlı olarak insan hakları modeline uygun bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Örneğın ortopedik engelliler için çevre ve mimari düzenlemeler öncelikliken, zihinsel engelliler için rehabilitasyon ve sosyal hizmet desteğı önceliklidir. İnsan hakları modelinin, bu yaklaşımlar içerisindeki en güncel ve en kapsayıcı model olduğú söylenebilir. Avrupa Birliğı (AB) kabul ettiğı 2021-2030 Avrupa Engellilik Stratejisi'nde, bu süreç içerisinde tüm engellilerin toplumda ve çalışma hayatında eşit fırsatlara sahip olması gerektiğini öncelemiştir (Aköğretmen, 2023).

Sivil toplum örgütlerinin insan hakları modelinin gelişiminde büyük ölçüde katkı sağladığını söylemek gerekmektedir. Gönüllü çalışan dernek ve vakıflar, engellilere ve engelli yakınlarına destek sunmaktadır. Engellilerin topluma kazandırılmasında ve

daha fazla görünür olmasında emek harcamaktadır. Zaman içerisinde engelli kadın özelinde örgütlenen ve çalışan STK'lar da kurulmuştur. Sivil toplum örgütleri yasal düzenlemelerle iyileştirmelerde bulunma imkanına sahip olması anlamında oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir (Akyüz & Köroğlu, 2024).

1.2.5. Feminist Engellilik Teorisi

Feminist hareket geniş ve katmanlı bir yapıya sahiptir. Ancak bütün ekollerin, ataerkil sisteme karşı çıkmaları konusunda fikirleri örtüşmektedir. Uzun bir süre toplumsal cinsiyet ve engellilik kavramları birbiriyle ilintili olmayan kavramlar olarak düşünüldüğü için mevcut kadın hareketleri tarafından izole bir alan olarak görülmüştür. Bu bağlamda engelli kadınların tamamen görünmez olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Serra, 2015). Feminist engellilik kuramı, feminist bakış açısı ve engellilik çalışmalarının kesişimini içermektedir. Engelli kadınlar engeli olmayan kadınlara göre farklı marjinalleştirme deneyimlerine maruz kaldıkları için feminist literatürde engelli kuramı başlığı açılmıştır. Feminizm çalışmaları engellilikten daha uzun bir geçmişe sahip olduğu için, feminist analizlerin engelliliğe uygulanması neticesinde akademik çalışmalar meydana gelmiştir (Sheldon, 1999). Engellilik çalışmalarında toplumsal cinsiyetin ihmal edilmesi, özellikle Rosemarie Garland-Thomson tarafından feminist engellilik çalışmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Bailey, 2018). Feminist engellilik çalışmaları, ırk, sınıf toplumsal cinsiyet ve cinselliğin etkileri hakkında düşünülmesinde önemli bir adım olmuştur. Feminist engellilik teorisi, insan çeşitliliğini, bedenin maddiliğini, çok kültürlülüğü ve bedensel farklılıkları yorumlayan toplumsal oluşumları anlama biçimlerindeki terimleri genişletmiştir (Garland-Thomson, 2002).

Beden, kültürle yorumlanan ve sabit olmayan bir gerçekliktir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin de etkisiyle oluşan normatif beden algısı, insanları sakat ve sağlam olmak üzere bir kategorize etme eğilimine itmektedir (Özsavaş & Arda, 2022). Feminist

çalışmalar gibi feminist engellilik çalışmaları da akademik ve kültürel bir bağlamda veriler sunmaktadır. Asıl amaç engelli bireyler hakkındaki klişeleri yıkmaktır. Feminist engellilik çalışmaları, engelliliğin bir kusur olduğuna dair varsayımlarımızı sorgulamakta ve toplumların engelli olarak gördüğü bedenlere atfedilen kültürel anlamları araştırarak geniş çaplı bir eleştirel kültürel çalışma yapılmasına olanak sağlamaktadır (Garland-Thomson, 2005).

Wendell (1989) çalışmasında, bir engellilik teorisine ihtiyaç duyulduğunu aktarmıştır. Engellilik sosyal olarak inşa edilmektedir ve etik, psikolojik, epistemik meselelerle birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Feminist düşünürler bedene yönelik kültürel tutumlar hakkında en radikal mevzuları analiz etmişlerdir. Erkeklerin şiddet, zorlama veya hukuk yoluyla kadınların bedenleri üzerinde kontrolü olduğunu ve feminist felsefecilerin bir engellilik teorisi inşa ederek engelli bireylerin deneyimlerini feminist teoriye entegre etmeye çalışması gerektiğini vurgulamıştır.

Beden, modernleşme sürecinde siyasal, kültürel, ekonomik ve bilimsel açılardan yeniden keşfedilmiştir. Beden sosyolojisi, bedenin bir cisim olarak ele alınmasından ziyade toplumsal ve kültürel olgularla birlikte ele alınması gerektiğini iddia etmektedir (Bingöl, 2017). Beden ve iktidar ilişkilerini çözümlmek için bedeni üzerinden kontrol edilen bireye ulaşmak gerekmektedir. Aydoğmuş Ördem (2020) çalışmasında, 10 hamile kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiş ve katılımcıların mevcut iktidarın söylemleri sebebiyle maruz kaldıkları olumsuzlukları aktarmıştır. Kadın doğum uzmanlarının günün politik söylemlerine uygun ya da ekonomik gerekçelerle kadınların bedenlerini disipline ettiği çalışma sonu bulgularındandır. Kadınların bedenleri üzerindeki haklarını bilmeleri, bu anlamda farkındalık kazanmaları ve sonuçları paylaşmaları önemli bulunmuştur. Hamile kadınlar da tıpkı engelli kadınlar gibi mevcut iktidar söylemleri üzerinden hareket almak durumunda kalmaktadır.

Bilişli ve Çakmak'ın (2019) çalışmalarında, birbirinden farklı gazetelerin aynı haberi açık veya örtük bir şekilde kendi ideolojileri çerçevesinde sundukları ortaya çıkmıştır. Örneğin kürtaj yasağının konu edildiği haberlerde bazı gazeteler bu yasağı desteklerken, bazı gazeteler de kürtaj yasağına verilen tepkileri ön plana çıkarmıştır. Dolayısıyla sosyal, ekonomik, politik birçok eylemin arkasında toplumu yönlendirme amacıyla ideolojileri kullanan yayın organlarının varlığı dikkat çekicidir. Foucault'un biyo-iktidar kavramıyla da bağlantılı olarak, toplumu herhangi bir görüşe ikna etme amacıyla mevcut güçlerin hepsi birey üzerinde tahakküm kurmaktadır. Feminist engellilik teorisinin eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamaya davet ettiği nokta da burasıdır. Engelli kadınların maruz kaldığı zorbalığı fark etmesi ve genel geçer bilgileri yıkması, feminist engellilik çalışmalarının amaçlarındandır.

1.3.Engelliliğin Toplumsal Cinsiyet Doğası

Kadınlar da erkekler de bir toplumun içinde birlikte yaşamaktadırlar. Ancak toplumun kendilerinden beklentileri farklılaşmaktadır. Aksu Bora: “Kadınlarla erkeklerin farklı olduklarını, farklı eğilimlerinin ve özelliklerinin olduğunu kabul etmekte ne var?” Bora'nın da vurguladığı gibi, herkesin aynı olduğu bir toplumda yaşamak çok sıkıcı olacaktır. Ancak bu farklılık bir cinsiyetin hayatını maddi manevi zorlaştırıyorsa burada ciddi bir ayrımcılık söz konusudur (Bora, 2012). Araştırmalara göre engelli bir kadın engelli bir erkeğe göre daha fazla ayrımcılığa maruz kalmaktadır (Çılğın, 2023). Kadınların yaşadıkları cinsiyet eşitsizliği bu şekilde ikiye katlanmaktadır (Duman & Doğanay, 2017). Ataerki de kadın bedeninin erkeklere kıyasla daha fazla yargılanmasına sebep olmaktadır. Kadın ideal beden baskısına maruz kalmaktadır (Orhan & Özkan, 2019). Engelli bir kadının en büyük ve başat sorunlarından biri, sosyalleşirken, eğitim alırken veya istihdam edilirken çevrenin fiziki şartlarının ona uygun olmamasıdır. Elbette tüm engelli bireyler için geçerli olan bu sorunlar, çalışmanın birçok yerinde de aktarılacağı üzere, söz konusu engelli bir kadın olduğu zaman fazlaşmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken ilk şey, engelli

bireyin tek başına neleri yapıp yapamadığıdır. Sosyal modelin de vurguladığı gibi toplum ve devlet, engelli bireyin kendi kendine yetebilmesini sağlamakla yükümlüdür.

Engelli kadının karşılaştığı diğer bir sorun da mükemmel beden algısıdır. Bu durum engelli kadını psikolojik olarak etkilemekte ve dahası toplumun dışına itmektedir. Medyanın da bunu destekler nitelikte yayınlar yapması durumu daha tehlikeli bir hale getirmektedir. Son yıllarda sosyal medyanın kontrolsüz yükselişi ve hemen hemen tüm insanları etkisi altına alışı da durumun vahametini gözler önüne sermektedir.

Tarihsel süreç boyunca, özellikle de feminist literatürde, kadın ve erkeğin hiçbir zaman eşit haklara sahip olmadığını okumak mümkündür. Buradan hareketle günün şartları ne olursa olsun kadının sadece cinsiyeti sebebiyle ayrımcılığa maruz kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır. Zaman içerisinde, kadına ve erkeğe etiketlenen toplumsal cinsiyet rolleriyle birlikte bu durum daha katı bir hal almıştır. Traustadottir (1997) makalesinde, engelli kadınlarla ilgili çalışmaların büyük çoğunluğunun son on yılda kaleme alındığını aktarmıştır. Engelli kadınların sorunlarının ortalama kırk yıl gibi az bir süre önceye kadar yok sayıldığına işaret etmiştir. Türkiye’de ise “Engelli Kadın” gibi bir başlığın ayrıca açılması çok daha yenidir. Oysa ihtiyaçları bakımından erkeklerden farklılaşan kadınlar için engelli olma durumuyla birlikte yaşanması olası tüm ihtimalleri gözden geçirmek gereklidir.

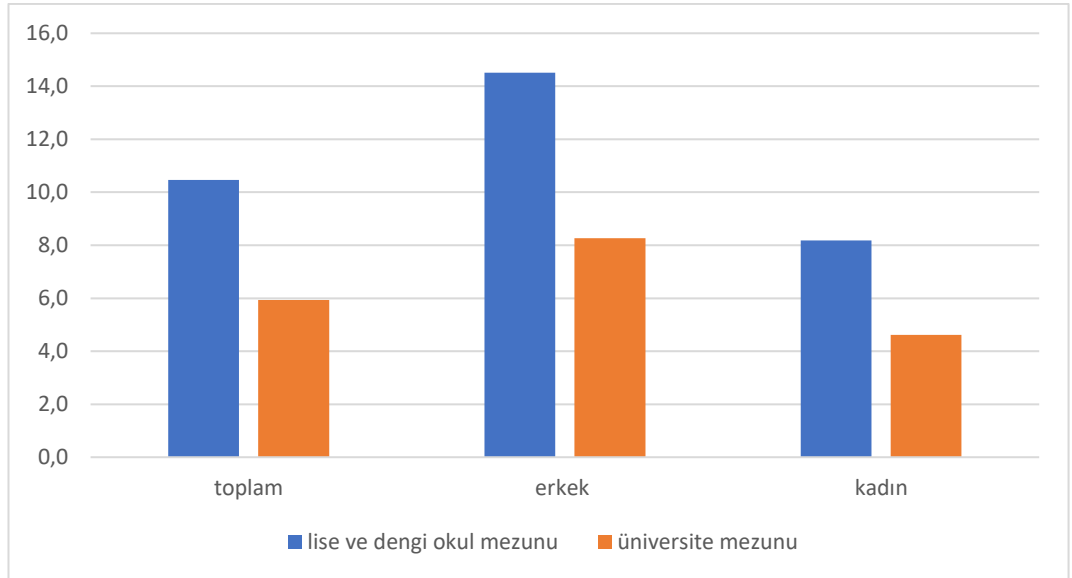
Özel veya olağanüstü durumlarda engelli kadınların karşılaştığı zorlukların bir kere daha arttığını gözlemlemek güç değildir. Örneğin Covid-19 sürecinde engelli kadınlar çoklu ayrımcılıklarıyla baş başa kalmışlardır. Normal zamanlarda da yaşama ihtimallerinin yüksek olduğu sağlık hizmetlerine erişememe, bakım ihtiyaçlarını karşılamada sıkıntı yaşama ve özellikle evde kapalı kalma gibi durumlar

perçinlenmiştir. Diğer yandan tüm kadınların da yaşadığı gibi ev içi iş yükünün artması engelli kadınlar için de bir gerçektir (Gök & Sepin İçli, 2020).

1.3.1. Eğitim ve Öğretim

Türkiye’de toplam nüfusta okuma yazma bilmeyen erkeklerin sayısı 305.361 iken, kadınların sayısı 1.573.968’dir (TÜİK, 2022). Eğitim konusu halen birçok yerde kız çocukları için öncelikli bir alan değildir. Bu durum engelli kız çocukları için daha yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Trabzon’da yapılan engelli kadınlara dair bir çalışmada, engelli kadınların yapmak isteyip de yapamadığı şeyler arasında ilk iki sırada çalışmak ve eğitimine devam etmek bulunmaktadır (Duman & Doğanay, 2017).

Şekil 1’de Türkiye’de engellilerin eğitim durumları hakkında kadın-erkek baz alınarak ve toplam olarak veriler aktarılmıştır. Engelli kadınlar hem lise ve dengi okullardan hem de üniversiteden mezun olma oranı olarak engelli erkeklerin gerisinde kalmaktadır (TÜİK, 2022).

Şekil 1: Türkiye’de Engellilerin Eğitim Durumu, 2022 (%)

Engelli kız çocukları için eğitimde fırsat eşitliği söz konusu olduğunda karşılaşılan en büyük engel görünmezliktir. Bu anlamda literatür de kısıtlı olduğundan araştırma yapmak sınırlı ve zordur. Bu tür araştırmalar genellikle küçük ölçekli nitel verilere dayanmaktadır. Sonuç olarak bu durum engellilik ve cinsiyet etkilerinin birleştiği noktaları anlamayı zorlaştırmaktadır (Rouso, 2003).

Engelli çocukların eğitime erişim fırsatları birçok tartışmaya sebep olmuştur. Özel gereksinimleri karşılayacak ayrı bir kurumun olması gerektiğini savunanlar olduğu gibi, kaynaştırma/bütünleştirme yönteminin sağlıklı olduğu görüşünü savunanlar da vardır. Kaynaştırma eğitimin olumlu yanı, engelli bireyin normal gelişim gösteren akranlarıyla etkileşim içinde olmasıdır. Gerek duyulduğu takdirde engelli bireye tam zamanlı ya da yarı zamanlı olarak destek hizmetleri de sunulabilir (Arı, 2022). Eğitime erişim noktasında engelli kız çocuklarının engelli erkek çocuklardan farklı olarak, ailelerinin korumacı tavrı da devreye girmektedir. Bunun yanında engelli kız çocukları için yapabildikleri ölçüde, ev içi rolleri de eğitimlerine engel teşkil etmektedir. Bu sebeple engelli kadınların okuma-yazma bilme oranı engelli erkeklere göre daha azdır (Gürler, 2016). Kadınlar arasında engelli kadınların, engeli olmayan kadınlara kıyasla sekiz yıldan az eğitim alma olasılıkları beş kat fazladır. Eğitimine devam eden engelli kadınların özel ihtiyaçları hakkında çok az şey bilinmektedir. Dolayısıyla bu durum onların zaten zor olan koşullarını daha da zorlaştırmaktadır (Froschl vd. 1999).

Tuomi vd. (2015) Tanzanya için yaptıkları çalışmada, engelli kız çocuklarının eğitiminin ilk yıllarında ailelerinin desteğinin ve finansal imkanların devamlılığının yüksek öğretime devam edebilmelerinde son derece etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda çalışmada yer alan kadınlar, onları destekleyen ve cesaretlendiren öğretmenlere, uygun ve yeterli ekipmanlara da ihtiyaç duyduklarını vurgulamışlardır. Stienstra (2023) çalışmasında, uluslararası kapsayıcı çağrılara

rağmen engelli kadınlar ve kız çocukları için erişim sınırları olduğunu ve bu ötekileştirmenin sistematik bir şekilde devam ettiğini vurgulamış, yeniden düşünülmesi gereken ve onarıcı fikirlere ihtiyaç olduğunu aktarmıştır.

1.3.2. İstihdam

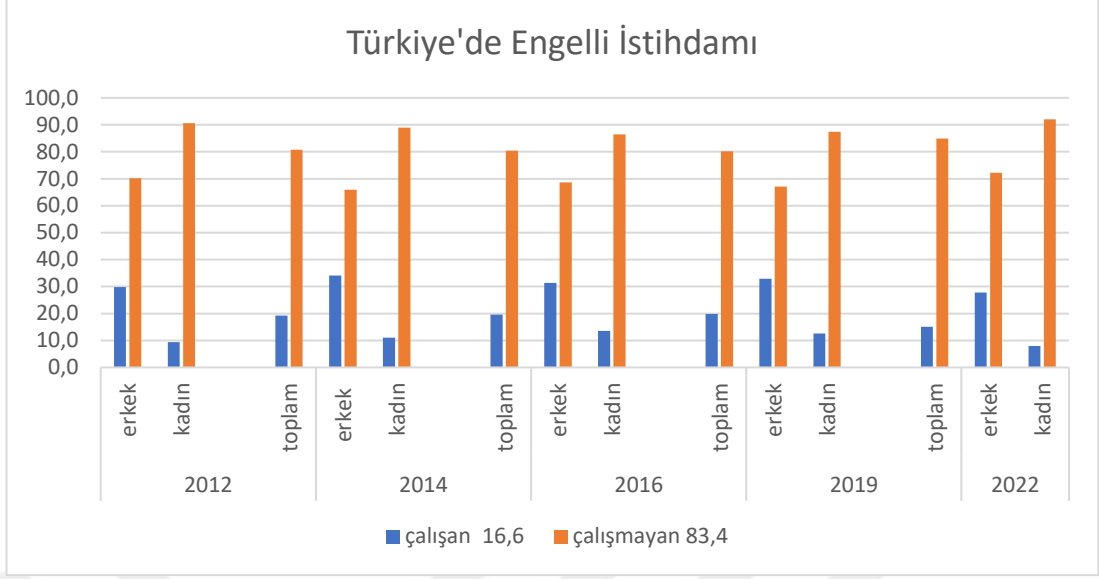
Çalışmak deyince ilk olarak para kazanmak anlaşılmaktadır. Ancak çalışmak hem kişinin kendi ekonomisine hem de yaşadığı ülke ekonomisine katkıda bulunmakla birlikte, aslında birey için de toplum için de bundan çok daha fazlasıdır. Çalışan insan üretir, sosyalleşir. Bu iki kavram kendini gerçekleştirmeye çalışan biri için oldukça önemlidir. Bugün kadınların istihdam edilmesindeki zorlukların veya eşit işe eşit ücret taleplerinin konuşuluyor olmasıyla birlikte, engelli kadın için tüm bunlar iki kat daha zordur (Orhan & Özkan, 2019). Engelliliğin kişi ve çevresinin etkileşiminden kaynaklandığının kabul edildiği bir dönemde istihdam üzerine de çalışmalar yoğunlaşmıştır. Engelli istihdamının önündeki engellerin neler olduğu üzerinde durulmuş ve kolaylaştırıcılar aranmaya başlanmıştır. Daha derinlemesine araştırmaya ihtiyaç duyulmuş ve bulgular doğrultusunda uygulamalara gidilmiştir. Bir yandan Avrupa ülkelerinde çalışma çağındaki nüfusta yaşanan düşüş sebebiyle engelliler de işgücüne dahil edilmeye başlanmıştır (Vornholt vd. 2018).

Engellik olgusu ilk zamanlarda yalnızca zorunlu istihdam politikalarıyla ilişkilendirilmiştir. Ancak sonraları bu konuda gelişme kaydedilmiş ve engelli istihdamı sosyal devlet olmanın gerekliliklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla son yıllarda engelli bireylerin istihdam edilme sayıları yükselmiştir. Bu durum ümit verici olsa da yeterli iyileştirme halen mevcut değildir. Özel olarak engelli kadınların deneyimledikleri zorluklar, engellerinin yanında cinsiyetlerinin getirdiği zorluklardır. Engelli kadınların maruz kaldığı bu çifte zorluk iş piyasasına dahil olamamaları anlamına gelmektedir ve toplumsal olarak ciddi bir konudur. Engelli kadınların olumsuz deneyimleri onlara negatif duygular olarak geri dönebilmektedir.

Bu sebeple engelli kadınların istihdam edilmesi konusu psikolojik tarafıyla da incelenmesi gereken bir konudur (Kim, 2020).

4857 Sayılı İş Kanunu'nun 30. Maddesine göre 50 ve daha fazla işçi çalıştıran özel işyerlerinde %3, kamu işyerlerinde ise %4 engelli istihdamı zorunluluğu getirilmiştir. Bu kanunu yerine getirmeyen işverenler cezai müeyyide ile karşılaşacaklardır. Yasal çerçeve ve engellilere sunulan hizmetlerde meydana gelen iyileştirmelerle birlikte, Türkiye için tıbbi model ve sosyal modelin birlikte kullanıldığı bir ülkedir denilebilir (Sönmez, 2019).

Türkiye Özürlüler Araştırması (2002) verilerine göre işgücüne katılım oranı ortopedik görme, işitme, konuşma ve zihinsel engellilerde erkeklerde %32 iken, kadınlarda %6'dır. Şekil 2'de Türkiye'de cinsiyetlerine göre çalışan ve çalışmayan engelli bireylerin oranları verilmiştir. TÜİK 2022 yılı verilerine göre, çalışan erkek oranı %27,8 iken çalışan kadın oranı %7,9'dur. Son 10 yılda engelli bireylere yönelik çalışmalar yapılmasına, kalkınma gündemlerinde sıkça yer verilmesine rağmen şekilde engelli kadınların istihdamında yıllar içinde büyük bir değişim olmadığı gözlemlenmektedir.

Şekil 2: Türkiye’de Engelli İstihdamı, 2022 (%)

Jonas vd. (2003) engelliliğin işgücü piyasasının üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında, engelli grupların içinde de heterojen bir durum tespit edilmiştir. Hangi sağlık sorununa sahip olduğu istihdam üzerinde önemli ölçüde bir etkiye sahiptir. Pawlowska ve Konarska (2013) 1980’lerde endüstrileşmiş ülkelerde engelli kadınların engelli erkeklere kıyasla daha dezavantajlı durumda olduğuna dikkat çekmiştir. Tam zamanlı çalışan kadınlar, tam zamanlı çalışan erkeklerin aldığı maaşın %56’sını almaktadır. Ülkeler ve yıllar değişse de kadınların ve özelde engelli kadınların istihdam edilmesindeki sorunlar farklılık göstermekle birlikte devam etmektedir.

Türkiye’de son on-on beş yılda başlayan ve farklı şehirlerde açılmaya devam eden down kafeler istihdam konusunda iyi bir örnektir. Bu kafelerde down sendromlu kadın ve erkekler kafenin işlevselliğine ve büyüklüğüne göre aktif görev alabilmektedir. Bir aradalık konusunda temsil oluşturması açısından da değerlidir. Kendi içerisinde oluşan veya oluşabilecek sorunları değerlendirmek adına toplumsal adımlar atıldığı görülmektedir. Kanada’da yapılan bir araştırmada katılımcılardan biri engelli

kadınlarla işverenleri eşleştirecek bir iş portalı oluşturma önerisinde bulunmuştur. Bu sayede istihdam noktasında daha etkili bir yol olacağı ve iş bulma konusunda mevcut koşulları şekillendirebileceği düşünülmüştür (Chouinard, 2010). Bu ve benzeri yöntemler ülkedeki ihtiyaçlar öncelenecek ortak akılla çeşitlendirilebilir ve uygulanabilir.

1.3.3. Sosyal Yaşam

Sosyal yaşam engelli kadınlar için son derece önemli bir başlıktır. Son yıllarda yapılan araştırmalar ve hatta engelliliği merkeze alan yaklaşımlar da insanın toplumsal bir varlık olduğu ve o toplumda iyileştirilmesinin mümkün olduğu üzerinde durmaktadır. Tıbbi modelden sosyal modele geçişteki motivasyon da budur. Özellikle de günümüzün farklılaşan imkanları herkesin katılımına uygun olmalıdır.

Engelli bireylerin yaşamlarını yalnızca hane içinde veya birkaç mekândan ibaret olarak düşünmek yanlıştır. Dünyadaki engelli nüfusun büyük çoğunluğunun kentlerde yaşadığı bilinmektedir. Bu sebeple şehirlerdeki tüm mekanların herkesin kullanımına açık olması önemlidir. Bu şekilde olması engelli bireyin yalnızca günlük aktivitelerini kolaylıkla gerçekleştirmesini sağlamaz; aynı zamanda psikolojik olarak da kendini iyi hissetmesini sağlar. Mimari yapıların, çevresel koşulların tasarlanması engelli bireyler için başta güvenlik açısından önemlidir (Çakır & Akansel, 2022). Sosyal hayata karışmak için ulaşım imkanlarının herkesin kullanabileceği standartlarda olması gerekmektedir. Birçok toplumda akşamları veya hafta sonları toplu taşıma kullanımı sınırlıdır. Bu sınırlılık özellikle engelli bireyler için kısıtlayıcı bir hal oluşturmaktadır (Beyzak vd., 2019). Genç (2015) Konya ili Doğanhisar ilçesinde engelli bireylerle yaptığı çalışmada, erişimin önemine değinmektedir. Engelliler sağlık, bakım, rehabilitasyon hizmetlerinin yanı sıra sosyal ve kültürel hizmetlerden de özellikle taşra yapılanmasında henüz faydalanamamaktadır. Engellilerin karşılaştıkları zorlukların ortadan kaldırılabilmesi için toplumsal alanlarda engellilerin tüm ihtiyaçlarına hitap

edebilecek donanımın olması gerekmektedir. Hazırlanacak bir tasarım sayesinde engelli bireylerin sosyal yaşamın bir parçası olmaları kolaylaşacaktır (Ersöz, 2020)

Özellikle kadınların korunmaya daha fazla muhtaç oldukları düşüncesi sebebiyle güvenlik konusu da gerekçe gösterilerek evlerinden çıkmaları istenmemektedir. Aslında bu durumun onların ruhsal dünyalarında farklı tahribatlara neden olduğu görülmez. Sosyal yaşamın çevrenin fiziki koşullarıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve koşullar iyileştirilmeden engellilerin sosyal yaşamda aktif rol alamayacağını söylemek mümkündür. Kadın ve erkeğin farklı ihtiyaçlarının olması “farklılığa karşı eşitlik tartışmasını” ortaya çıkarmaktadır. Örneğin hamilelik izni konusunda bir erkek çalışanla, hamile olan ya da olmayan bir kadın çalışana eşit davranılması mı gerekmektedir? Yoksa hamilelik ve doğum izni verilmesi uygun mudur? (Donovan, 2021). Tam burada pozitif ayrımcılık kavramı öne çıkmaktadır: “Pozitif ayrımcılık din, dil, renk, ırk, sağlık durumu, sosyal statü, cinsiyet gibi birçok nedenden dolayı dezavantajlı durumda olanların herkesle eşit olmalarını sağlamak için yapılan ayrımcılıktır ve geçmişten gelen fiili eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedeflemektedir.” (Gürler, 2016). Otobüse binmek kamusal alanda herkesin eşit şekilde alması gerektiği bir hizmettir. Fakat ortopedik engelli bireyler Türkiye’deki otobüslerin ve yolların fiziki şartlarından ötürü bu hizmeti sağlıklı bir şekilde alamamaktadır. Otobüslere rampa koyulması veya otobüslerin raylı sistem sayesinde kaldırımlarla eşitlenmesi gibi düzenlemeler pozitif ayrımcılığa verilebilecek örneklerdendir.

1.3.4. Şiddet ve İstismar

Kadın ve şiddet kavramları aynı cümle içinde oldukça sık kullanılmaktadır. Dünya’da ve Türkiye’de kadın şiddeti oranları yüksek olmakla birlikte gerek ortopedik gerek zihinsel engelli olsun, engelli kadınlar için durum daha zordur. Dünya çapında engelli kadınların şiddet deneyimleri engeli olmayan kadınlara oranla daha yüksektir.

Dolayısıyla denilebilir ki, engelli kadınların cinsiyet ve engellilikle ilgili yüzleştikleri ayrımcılık, onları şiddete veya istismara açık hale getirmektedir (Heijden vd. 2019).

Kadına karşı şiddet 1970'lere kadar literatürde karşılaşılmayan bir kavramdır. Takip eden yıllarda kadına şiddet konusunda araştırmalar artmaya başlamış ve bu şiddetlerin müsebbibinin genellikle kadının yakınları olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle saldırı, tecavüz ve hatta cinayet olarak karşılaşılan bu vakaların sevgili, eş ya da eski eş tarafından gerçekleştiriliyor olması durumun vahametini bir kat daha arttırmaktadır (Barranti & Yuen, 2008). Türkiye'de engelli kadınların karşılaştığı şiddet üzerinden akademik çalışmalara çok sık rastlanmasa da yurtdışında yapılan araştırmalar bu sorunun yaygın olduğunu kanıtlamaktadır. Fiziksel engelli 31 kadın üzerinde yapılan bir çalışmada kadınların %81'inin duygusal, fiziksel ya da cinsel şiddete uğradıkları belirtilmiştir (Karataş & Çiftçi, 2010).

Engelli kadınlar şiddete maruz kaldıkları zaman bunu bildirmekten dahi çekinmekte ve adalet arayışında birbirinden farklı engellerle karşılaşmaktadırlar. Araştırmalar kadınların özellikle istismar durumlarını bildirmekten kaçındıklarını ve hatta istismardan kısmen kendilerinin sorumlu olacağını düşündükleri sonucuna varmıştır. Bu haberlerin saklanması oluşu politika yapıcılar ve uygulayıcılar için var olan bir sorunun görünmez kılınmasına sebebiyet vermektedir (Vaughan vd., 2016).

Türkiye'de kadına şiddet vakaları azalmadan devam etmektedir. Kadına şiddet ve hatta kadın cinayetleri konusunda yayımlanan rakamlar her yıl artmaktadır. Bu bilgi sayıca arttığı anlamına mı yoksa sosyal medya sayesinde daha görünür olduğu anlamına mı gelir bilinmez ama kadınların karşı karşıya olduğu tehlikeyi gözler önüne sermektedir. Engelli kadına şiddet konusu daha karanlık bir alandır, çünkü bu konudaki verilere dahi ulaşmak zordur. Bu sebeple kadına karşı şiddeti önlemek amacıyla harekete geçen mekanizmalar, engelli kadınlara olan şiddeti göz ardı etmemesi

önemlidir. Özel önlemler alınması gerektiği de bu alanda yapılan araştırma raporlarının temel uyarıları arasındadır. (Türkiye’de Engelli Kadınlara Yönelik Şiddet Raporu, 2013-2014).

1.3.5. Toplumsal Cinsiyet Normları

Toplumsal cinsiyet normlarını oldukça geniş bir perspektifte ele almak gerekmektedir. Toplumsal cinsiyetin sonucu olarak yaşanan ayrımcılık devam etse de son yüzyıl içinde kadını edilgen, erkeği etken kılan anlayışın önemli ölçüde değiştiğini söylemek mümkündür (Vatandaş, 2011). Toplumsal cinsiyet, belirli bir kültürde sosyal pratiğimizi ve kadın-erkek arasındaki etkileşimleri düzenleyen bir dizi sosyal ilişki olarak anlaşılabilir. Bununla birlikte, bu etkileşimler çoğu zaman adaletsizdir ve cinsiyetler arasındaki ve kendi içindeki güç dengeleri olarak tanımlanır (Torres vd., 2021). Pek çok kişi erkeklik kadınlık tanımlamalarını ve toplumsal cinsiyetle ilişkilerini kendi kültürü bağlamında tahayyül etmektedir. Fakat tarihsel süreç içinde normlar ve kalıp yargılar değişmekte ve çeşitlenmektedir (Connell, 2009). Toplumsal cinsiyet bireylerin biyolojik cinsiyetleri dışında toplumun onlardan beklediği davranış ve tutumlardır. Bu beklentiler nesilden nesle aktarılarak kültürel olarak da yerleşmektedir. Örneğin kadından yumuşak huylu, erkekten sert, otoriter olmasını beklemek toplumsal cinsiyet rollerine ait tanımlamalardır. Bu ve benzeri tanımlamalar kadın ve erkek arasındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğini daha fazla görünür kılmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramı engellilik kavramıyla kesiştiği zaman ortaya sorun teşkil eden yeni bir alan açılmaktadır.

Kadın ve erkek arasındaki toplumsal rollerin sebep olduğu eşitsizlikle engel durumları birleştiği zaman sorunlar pekişmektedir. Bir kişinin kadın ya da erkek olmasının, engelli olma durumunda yaşadığı dezavantajı etkilememesi gerekmektedir. Kadın veya erkek fark etmeksizin her birey için engellilik, “normal bedene aykırı olma durumu” olarak kabul edildiği zaman dahi, engeli olan bir kadın yalnızca cinsiyeti

sebebiyle, engeli olan bir erkekten daha dezavantajlı konumdadır. Engelli kadınlar kendilerini dışarıda bırakan geleneksel cinsiyet rollerini reddettikleri zamanda da çifte görünmezlikle karşı karşıya kalmışlardır (Ferri & Greg, 1998).

Günümüzde Türkiye’de yüze yakın üniversitede toplumsal cinsiyet ya da kadın/aile çalışmaları adıyla merkezler faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla geçmişe nazaran farkındalık oranının yükseldiğini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek adına birtakım uygulamalara yer verildiğini söylemek mümkündür. Ancak bu uygulamaların her topluluğu kapsayıcı bir şekilde etkilemesi gerekmektedir. Abu-Habib (1997) çalışmasında, engelli kadınları ayrımcı yasalara rağmen toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde ele aldığını dile getirmiştir. Yazar, engelli kadınlar için eğitim ve istihdam başlıkları üzerinde durmuştur. Ayrımcılığı farklı ve daha derin bir şekilde yaşayan engelli kadınlar için bu tür çalışmaların önemli olduğunu, rehabilitasyon programlarının engelli erkeklere göre tasarlandığını anlatmıştır. Hatta engelli hareketinin öncülüğünü de yine engelli erkekler yapmaktadır. Dolayısıyla oluşturulan normlar erkek deneyimlerine göre şekillenmektedir.

Gartrell vd. (2017) kaleme aldıkları çalışmalarında, Kamboçya’da bir kadının engelli olsun veya olmasın evlenmesinin bazı parametrelere sahip olması gerektiğinden bahseder. Örneğin, her iki ailenin de sendikaya bağlı olması gerekmektedir. Aksi takdirde kadın eşini seçemez ya da birine âşık olamaz. Benzer şekilde engelli kadınlar da evlenip evlenmemelerinin bir erkeğin onları sevmesine bağlı olduğunu açıklamışlardır. Dahası engelli kadınlar erkekler tarafından görülmediklerini söylemişlerdir. Engeli olmayan kadınlar gibi çekici olmadıklarını, bu nedenle de kendileri onları sevseler bile erkekler tarafından seçilmeyeceklerini düşündüklerini ifade etmişlerdir. Sosyal normlar sebebiyle engelli kadınlar özgüvenli hissetmemekte ve kabiliyetlerini ortaya çıkaramamaktadır.

Hammad ve Singal'in (2015) Pakistan'da saha araştırması da içeren ve engelli kadınlar üzerine yaptıkları araştırmada, katılımcılar engelli olmalarının değil de kadın olmalarının onları daha derinden etkilediklerini anlatmışlardır. Engelli bir kız olmanın sorun yaratmadığını ama erkeklere kıyasla dışarı çıkarken bile problem yaşadıklarını aktarmışlardır. Bu aktarım bazı toplumlarda toplumsal cinsiyet dezavantajının engelli olma dezavantajının da üzerinde bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

1.3.6. Sağlığa Erişim

Sağlık tüm insanların ortak ve temel haklarından biridir. Doğuştan sahip olunan bu hak, cinsiyet, yaş, ırk, ekonomik durum gibi parametrelere bağlı değildir. Engelli bireyler için sağlık hizmetlerinden yararlanmak çok daha elzemdir. Çünkü engelli bireyler sağlığa erişim noktasında öncelenmesi gereken özel bir gruptur (Karatana & Gür, 2019). Engelli bireylere yönelik sağlık hizmetleri alanındaki yetersizlik bir tarafa, engelli kadınların kadınlıklarına özgü durumlar için (örneğin üreme sağlığı) sağlık hizmetlerine erişimi de oldukça sınırlıdır. Cinsel sağlık, doğum yapma, çocuk sahibi olma, aile planlaması konularında da engelli kadınlar eğitsel sorunlar nedeniyle eşitsizlikler yaşamaktadır (Arar vd., 2021).

Sağlık hizmeti tüm insanlar için kolay ulaşılabilir olmalıdır; ancak engellilerin erişimi çok daha önemlidir. Türkiye'de yapılan bir araştırmada (2002), engelli bireylerin %44'ünün sağlık hizmetlerine ulaşmada sıkıntı yaşadığı gözlemlenmiştir. Başka bir araştırmada (2010), engelli bireylerin %77'si sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi gerektiğini düşündüğünü söylemiştir. Bu ve benzeri araştırmalar yıllar içinde veri sağlaması anlamında değerlidir (Aydın & Gencelli, 2017).

Engelli kadınların sağlığa erişimde karşılaştıkları engelleri birkaç temel başlıkta ele almak mümkündür. Bunlardan biri fiziksel engellerdir. Fiziksel engeller, toplu

taşıma kullanımındaki problemler, hastane ya da polikliniklerin mesafesi, yol boyunca rampaların eksikliği gibi durumların toplamıdır. Bir diğeri iletişim engelidir. İşaret dili bilmeyen biriyle muhatap olmak veya gidilen yerde Braille alfabesinin kullanılmayışı bu sorunlara örnek olarak verilebilir. Sağlık personellerinin davranışlarının (engelli kadınların da söylemlerine göre) en büyük sorun olduğu söylenebilir. Sağlık çalışanlarının engelli hastalarla ilgili bilgi eksikliği ve hatta bu hastalara gösterilen ayrımcı tavırlar, engelli bireyler için oldukça küçük düşürücü bir hal alabilmektedir (Çetinol Taştemel & Karadağ, 2023).

Engelli kadınlar ve kız çocukları normal zamanlarda dahi sağlık gibi temel insani ihtiyaçlara ulaşmada sorunlar yaşarken, bu durum Covid-19 gibi olağanüstü durumlarda artış göstermiştir. Örneğin kadınlar arasında göğüs kanserine yakalanma oranı oldukça yüksektir. Engelli kadınlar, engeli olmayan kadınlara kıyasla göğüs taramasına erişim eksikliği sebebiyle zaten dezavantajlı durumdadır (Saleeby & Hunter-Jones, 2016). Olağandışı süreçlerde de bu durum ikiye katlanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği sebebiyle engelli erkeklere kıyasla daha az kamusal alanda bulunan engelli kadınlar, ayrımcılığı da daha ağır koşullarda yaşamaktadır.

1.3.7. Siyaset ve Kamusal Hayata Katılım

Birlikte yaşamaktan bahsedildiği zaman akla gelen kavramlardan ilki kamusal hayat kavramıdır. İnsanın özel alanları olduğu gibi, bulunmak durumunda olduğu kamusal alanlar da vardır. Kamusal alan “öteki”yle iletişimde olunan ve toplum olarak etkileşim içine girilen bir alan olduğu için engelliler söz konusu olduğunda birtakım zorlukları da beraberinde getirmektedir. Eğitim alırken, iş yaşamında çalışırken veya marketten almak alırken, aslında kamusal hayata da katılım gösterilmektedir. Örneğin Beyzak vd. (2017), çalışmasında toplu taşımaya erişim konusundaki engelleri kimlerin yaşadığını araştırmıştır. Özellikle kadınlar, Hispanik/Latin veya İspanyol kökenli katılımcıların yanı sıra görme engelli ya da az gören, psikiyatrik engeli olan, kronik

sağlık sorunları olan ya da birden fazla engeli bulunan bireylerin toplumsal katılıma ilişkin toplu taşımayı kullanırken daha fazla sorun yaşadığını kanıtlamıştır.

Yaşam pratiklerinin birçoğu kamusal hayatta meydana gelmektedir. Engelli bireyin alışverişe gitmesi, toplu taşıma kullanması, umumi tuvalet ihtiyacı, ibadet etmek istemesi ve daha birçok pratik kamusal alan çerçevesi içinde gerçekleştirilmektedir. Örneğin bir doğal afet anında engelli bireyler için imkanlar çok daha kısıtlı olmaktadır. Deprem öncesinde, deprem anında ve deprem sonrasında karşılaşılabilecek tüm olasılıklar için bir plan olması gerekirken engelli bireylerin de unutulmaması gerekmektedir. Ciddi bir koordinasyon gerektiren bütün bu süreçte cihaz kullanan engelliler için tıbbi gereksinim noktalarının olması gerektiğine dair görüşler sıklıkla dile getirilmektedir (Gül vd., 2023).

Siyasal yaşama katılma hakkı demokrasinin vazgeçilmez öğelerinden biridir. Tüm eleştirilere rağmen demokrasi, çağımızın genel kabul gören yönetim biçimidir. Demokrasinin özelliği yöneten ve yönetilen iki grubun olması ve bu grupların herkesin içinden seçilebiliyor olmasıdır (Oran, 2017). Ancak burada teoride olanla pratikte gerçekleşenin birbirine uymadığını da söylemek gerekmektedir. Örneğin engelli kadınların eğitim, istihdam gibi bariyerleri geçerek siyasete katılma haklarını kendilerinde bulmaları oldukça zor görünmektedir.

1.4.Kalkınma Gündemlerinde Toplumsal Cinsiyet, Engellilik ve Kesişimselliğin Önemi

Hayatın içinde çeşitli alanlarda engellilik kavramını ele aldıktan sonra ve engellilik pratiklerine yer verdikten sonra, engellilik üzerine hedeflerin neler olduğunu aktarmak yerinde olacaktır. Bu bölümde engellilik ve onunla kesişen durumlar üzerine planlanan süreçlere yer verilecektir.

1.4.1. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi

Sürdürülebilirlik ya da sürdürülebilir kalkınma kavramları son dönemlerde sıkça duyulan kavramlardır. Her dönemin kendine ait sorunları olduğu gibi günümüz dünyasında da salgın hastalıklar, kirlilik, küresel ısınma, dijitalleşmenin olumsuz getirileri gibi problemler vardır ve bu konular üzerine çalışmalar yapılmaktadır. Bu sorunlara karşı uzun vadeli, etkili ve yapıcı çözümler üretmek gerekmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı tam da burada ortaya çıkmaktadır. Çözümlerin kalıcı ve kapsayıcı olması dezavantajlı grupların yaşadığı ayrımcılığı sonlandırabilir. Aksi takdirde kısa vadeli uygulamalar tüm olumsuz koşulların değişiklik göstermeden yerini korumasına sebep olur.

Engelliler bugün de ayrımcılık, yoksulluk, erişilebilirlik gibi çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Engelliliğe ilişkin yaklaşımlar bu mevcut sorunları çözmede temel oluşturmaktadır. Engelli haklarının da insan hakları olduğu gerçeği merkeze alınarak, engellilerin bağımsız yaşayabilmesi ve fırsat eşitliğine sahip olması önem kazanan konular olmuştur. Engellilerin temel haklarını kullanabilmeleri için kolektif bir bilinçle eylem stratejileri geliştirmek gerekmektedir (Erten, 2019). Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığa son vermek, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında da yer almaktadır. Kamusal ve özel alanda kadınlara ve kız çocuklarına karşı yapılan her türlü ayrımcılığı, şiddeti, istismarı yok etmek amaçlanmaktadır. Dahası kadınların güçlendirilmesini desteklemek ve cinsiyet eşitsizliğini gidermek de bir gereklilik değil zorunluluktur.

Engelli kadınların yaşadığı ayrımcılığın temellerinde engellilik eşitsizliği de yatmaktadır. Çoklu baskıya maruz kalan engelli kadınlar, yaşadıkları dışlanmanın ve yalnızlaştırılmanın da etkisiyle çoklu ayrımcılığa açık hale gelmektedir. Salkeld (2016), çalışmasında engeli olan ve engeli olmayan bireyler arasında eşitsiz sosyal ilişkilerle bir çeşit toplumsal baskı meydana geldiğini ifade etmektedir. Endüstriyel

kapitalizmin gelişimiyle modern engellilik anlayışlarının gelişimi arasındaki bağlantıları vurgulayan tarihsel materyalist engellilik teorisine dayanmaktadır.

Düşük ve orta gelirli ülkelerde yaşayan engelliler ayrımcılığa uğramakta ve haklarını talep edememektedir. Özellikle kadınların ve kız çocuklarının yoksulluk içinde olmaları erkeklere kıyasla daha yüksektir. Genellikle birden fazla ayrımcılığa maruz kaldıkları için hastalık, şiddet gibi olumsuz koşullara daha açık hale gelmektedirler (WHO, 2023). Sağlığa erişim konusu refah devleti olabilme önündeki en kırmızı çizgidir. Beden, akıl ve ruh sağlığı iyi olmayan bireyler için geri kalan yaşam koşulları her zaman biraz eksiktir. Bu sebeple sürdürülebilir kalkınma hedeflerinde sağlığın önemli bir yeri vardır.

1.4.2. Kalkınma Gündemlerinde Engellilik ve Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı üzerinden ayrımcılık yapmak, kadının ikincil bir konuma sahip olması demektir. Bugün halen birçok alanda kadınların yaşadığı ayrımcılıktan bahsedilmektedir. Yaşanan bu ayrımcılıkların erkek egemen bir yapıdan kaynaklandığı ve sonuçlarının da erkek egemen yapıyı kuvvetlendirdiği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınlara birtakım roller biçilmiştir ve kadınlardan bu rollere göre yaşamaları beklenmektedir. Aksi takdirde en hafif tabirle ayıplanacaklar veya yaşadıkları şartlara göre farklı olumsuz durumlarla yüz yüze geleceklerdir. Halbuki “Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi”nin ilk maddesinde kadınlara karşı ayrımcılık ayrıntılı bir şekilde tanımlanmıştır:

İşbu Sözleşmeye göre "Kadınlara karşı ayırım" deyimi kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan

kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağılı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelecektir.¹

Özdemir'in (2012), İstanbul Tuzla ilçesinde ortopedik engelli kadınlarla yaptığı çalışma neticesinde görülmüştür ki, toplum engelli kadınları hem kadın hem de engelli oldukları için yetersiz görmektedir. Toplum içerisinde ayrımcılığa uğrayan herkesin ortak noktası, onlara “güçsüzlük” atfedilmesidir. Topluma entegre olamayan dezavantajlı ve sosyal eşitsizlik yaşayan gruplar için -çevresel faktörleri de göz ardı etmeden- kavramları sorgulamak ve gerekirse revize etmek son derece önemlidir. Engelli kadın bağlamında devam edilecek olursa, güçlendirme prensibine göre kadınların tam ve kendine özgü yaşayan bir insan oldukları noktasında farkındalık kazanmaları gerekmektedir.

Engelli kadınların eğitim-öğretim hayatlarına devam edememeleri ailelerinin fazla korumacı tavırlarından da kaynaklanmaktadır. Özellikle kız çocuklarının eğitim almak için mücadele verdiği bölgeler vardır. Engelli kız çocukları için ise durum daha da zor olabilmektedir. Sarkar (2023), engelli kadınlara -özellikle de eğitim konusunda- sunulması gereken imkanlar hakkında önerilerde bulunmuştur. Engelli bir kadın için öğrenci olarak da eğitimci olarak da temsillerinin az bulunuyor olmasından ötürü örnek teşkil edecek birinin olmayışını vurgulamıştır. Hayal kurarken bile bilinen bir dünyadan bilinen olgu ve durumlar üzerinden hayal kurulabildiği düşünülürse, engelli bir kadının da kendisine model alacağı birisini aramasının ne kadar önemli olduğu ve bulamadığında yaşayacağı çaresizliğin ne kadar büyük olabileceği de anlaşılmaktadır. Yine bununla bağlantılı olarak yüksek öğrenim almaya başlayan engelli bir kadın için mentorluk hizmeti olması son derece önem taşımaktadır. Bütün öğrencilerden farklı uyum süreçleriyle karşılaşacak olan engelli kadınlar için bir danışman hizmeti son derece gereklidir.

¹ 1981'de yürürlüğe giren CEDAW (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women) sözleşmesinin ilk maddesidir.

Tate ve Weston (1982), çalışmalarında Dünya'nın neresinde olursa olsun kadınların sosyal hayata eşit katılım hakkı elde edemediğini vurgulamıştır. Kadınların karşı karşıya kaldıkları bu durum için, kültürel, geleneksel birtakım gerekçeler sunulsa da bunun kadınlara yönelik bir ayrımcılık olduğu gerçeği değişmemektedir. Özellikle gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk seviyesinin de artması sebebiyle kadınların kendilerini geliştirme şansları son derece düşüktür. Kadınlar için zor koşullar, engelli kadın için daha zor, yoksul bir engelli kadın için çok daha zordur. Bu sıralama çalışmanın seyrini kesişimsellik kavramına götürecektir.

1.4.3. Kalkınma Gündemlerinde Kesişimselliğin Önemi

Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2011 yılında yayımlanan ilk Dünya Engellilik Raporu'na göre, engelli bireyler hakkında yapılan genellemeler bazen yanıltıcı olabilmektedir (WHO, 2011). Engellilik, yaşa, cinsiyete, sosyoekonomik duruma, kültürel ortama göre çeşitlilik göstermektedir. Dolayısıyla engelli olma durumunun yaşattığı dezavantaj da her zaman aynı şekilde tezahür etmemektedir. Kadın olma ve engelli olma durumunu birlikte yaşayan engelli kadınlar için ayrımcılığı farklı bir şekilde ele almak gerektirmektedir. Engelli bir kadın hem engellilik dezavantajını hem de toplumsal cinsiyet dezavantajını birlikte yaşamaktadır. Bu durum için çifte dezavantaj kavramı kullanılmaktadır. Zaman içerisinde çifte dezavantajın çoklu dezavantaja evrildiği ortaya çıkmış ve bu konu üzerinde farklı kavramlar ortaya atılmıştır. "Kesişimsellik" kavramı çoklu dezavantajın içinde yer almakla birlikte belli yönlerden ondan ayrılmaktadır (Güloğlu, 2018). Farklı ayrımcılık türlerinin kesişmesi üzerinden okunabilecek bir kavram olan kesişimsellik, insana dair farklı tahakküm kategorilerinin (cinsiyet, ırk, engellilik gibi) aslında birbirinden bağımsız ele alınamayacağını ve bunların birbirleriyle ilintili olduğunu, yani kesiştiğini imler. Symington (2004) çalışmasında, kesişimselliğin ayrımcılıkları analiz etmek ve sonra da buna uygun politika üretmek için bir araç olarak görüldüğünü aktarmıştır. Örneğin en çok ötekileştirilen gruplar kimlerdir? Hangi kadınlar daha çok

marjinalleştirilmektedir? Var olan yasalar ve politikalar farklı gruplara denk fırsatlar sağlamakta mıdır?

Birinci dalga feminizm kadınların oy hakkı istemeleriyle başlayan eşitlik mücadelesi olarak kabul edilirse; ikinci dalga feminizmin farklılıkları merkeze alan bir yöntem benimsediği, üçüncü dalga feminizmin ise kadınların kendi aralarındaki ayrımcılık nedenlerine yoğunlaştığı söylenebilir. Tam da burada kesişimsellik kavramı ırk, renk vb. durumlara odaklandığı için kavramsal bir zemin hazırlanmaktadır (Avcil, 2020). Kesişimsellik kavramı ilk olarak 20.yüzyılın sonunda Kimberle Crenshaw tarafından ortaya atılmıştır. Amerikalı bir hukukçu olan Crenshaw (1991), incelediği davalarda kadınların sadece beyaz kadınlar tarafından temsil edildiğini, siyahi bireylerin de yalnızca erkekler tarafından temsil edildiğini görmüştür. Dolayısıyla bu durum siyahi bir kadının herhangi bir hak arayışında görünmez kılınmasına sebep olmaktadır.

Kesişimsellik kavramı her ne kadar başlangıçta siyahi feminizm olarak konumlanırsa da sonraları farklı kavramların birlikte ele alınmasıyla ve bu kavramların arasındaki ilişkiye odaklanmasıyla etki alanını genişletmiştir. Kavramların kombinasyonu sonucu ortaya çıkan patriyarkal, emperyalist, ırkçı, kolonyalist yapılar, kesişerek kimliklerle ilgili yeni güç ilişkileri doğurmaktadır (Regner, 2023). Kesişimsellik kavramı kadınların eş zamanlı yaşadıkları ayrımcılıkları birlikte ele almak, birbirlerini ne ölçüde etkilediklerini görmek ve buna göre strateji geliştirmek anlamında önem taşımaktadır. Örneğin göçmen olmak dezavantajlı bir durumdur; ancak “göçmen bir kadın” olmak bireyi farklı olumsuz tecrübelerle daha açık hale getirmektedir. Göçmen bir kadın yalnızca kadın kimliği veya yalnızca göçmen kimliği üzerinden ayrımcılık yaşamaz. İki farklı dezavantajı yaşarken, bu ikisinin kesiştiği noktanın kendine has getirdiği dezavantajı da yaşamaktadır (Künüroğlu vd., 2021). Uçar (2022), kesişimsellik kavramının güç dengelerini ortaya çıkararak toplumsal eşitsizliğe engel olabilmek için bir çerçeve sunduğunu anlatmaktadır. Dezavantajlı

grupların maruz kaldığı baskının tek bir noktadan kaynaklanmadığını, iki veya daha fazla unsurun kesişimi ile ortaya çıktığını öne süren kesişimsellik, tahakküm ilişkilerini ortaya çıkarmak konusunda da uygun bir zemin oluşturmaktadır.

Kesişimsellik aslında bir kimlik felsefesidir. Kesişimsellik üzerine tüm araştırmalar ikilik politikaları üzerine temellenmektedir (Cinsiyet-ırk, cinsiyet-engellilik gibi). Kimlik kavramının karmaşık alt dalları için, kesişimsellik kavramının daha kısa bir terim sağladığını söylemek mümkündür. Kesişimsellik özellikle Batı felsefesinde ve feminist teoride, kavramları yapı bozuma uğratmak için elverişli bir alan oluşturmuştur (Davis, 1983). Günümüzün hızlı dünyasında da kimlik kavramıyla ilgili yeni bir alt kavramın literatüre girdiği ve tartışıldığı düşünüldüğünde, kesişimsellik kavramının bağlayıcı ve sınırlayıcı özelliği işlevsel bir hal almaktadır. Müslüman fakir bir kadın, yaşlı tekerlekli sandalyeli bir kadın ya da siyahi bir kadın düşünüldüğünde bu grupların ortak özelliği tek bir marjinal gruba ait olmamalarıdır. Yalnızca bir kimlik temelinde değil, çeşitli özellikler temelinde ayrımcılığa maruz kalmalarıdır.

Kesişimsellik kavramıyla birlikte, kadınlara karşı farklara duyarlı ve daha kapsayıcı bir yöntem elde edilmiştir. Kesişimsellik kavramı için 1988-1990 yılları önemli bir zaman dilimidir. Kesişimsellik çalışmalarının başlangıcı ırk, sınıf ve toplumsal cinsiyetin nasıl birbirini etkilediğine, kesiştiğine ve birlikte ele alınmasının önemine odaklanmaktadır. Dolayısıyla bireyin sosyal kimlikleri tek başına deneyimleri açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bunun yerine dil, din, etnik köken, mültecilik, travma gibi kategoriler kesişimleriyle birlikte ele alınmalıdır (Afyonoğlu, 2020). Crenshaw'ın (1991) önemle vurguladığı nokta, hak mücadelesi yürüten toplumsal hareketlerde dahi kesişimsellik gruplarının farklılaşmasıdır. Feminist hareket içerisinde dahi kadınların haklarını konuşurken homojen bir yapıdan söz etmek mümkün değildir (Özcan, 2019). Kadınlar arasında var olan farklılıkları görünür kılan “kesişimsellik” kavramı, üçüncü dalga kadın hareketiyle birlikte yaşanan dönüşümün

bir sonucudur. Öncelikle ırk ve cinsiyet üzerinden tartışmalarla başlayan bu süreç daha sonra farklı kavramların ve farklı sorunların çerçevesinde ilerlemiştir.

Ayrımcılık, bireyler ve gruplar üzerinde yıpratıcı etkilere sahiptir. Kesişimsellik birbiriyle bağlantılı pek çok baskı unsuru olan yapıların anlaşılmasını sağlar. Bunun önüne geçebilmek için ayrımcılık yaşayan bireyin hangi özel durumundan ya da kimliğinden ötürü ayrımcılığa uğradığının fark edilmesi önemlidir (Künüroğlu vd., 2021). Örneğin engellilik durumu değerlendirilirken kavramın tek başına ele alınması yanlış sonuçlar doğmasına sebep olabilir. Yalnızca engellilik değil, yaş mevzusu için de aynı durum söz konusudur. Farklı yaşlanma deneyimleri toplumsal cinsiyetle doğrudan ilgilidir. Yaş ve toplumsal cinsiyet kavramları ikili dezavantajın yanında kesişimsellik kavramıyla da açıklanmaya müsaittir. Çünkü ortaya çıkan bu dezavantaj yaş alan kişinin toplum ve kültürün etkisiyle girilen toplumsal cinsiyet kalıplarına has deneyimleyebileceği bir ayrımcılık türüdür. Yaşı ilerlemiş ama evlenmemiş kadınlar için “evde kalmak” deyiminin kullanılması buna bir örnek olarak verilebilir (Pamuk, 2018).

Çifte ya da çoklu dezavantajlı olma durumu sorunların boyutlarını daha da genişleteceği için ısrarlı ve örgütlü bir mücadeleye ihtiyaç vardır. Tüm marjinal gruplar için geçerli olan böyle bir mücadele, engelli kadınlar için yeterli ön koşullara sahip midir tartışılabilir. Gerekli olan dayanışmayla birlikte engelli kadınların seslerini duyurabilme ihtimalleri yükselecek ve hak arama mücadeleleri olumlu sonuçlar doğuracaktır. Burada önemli olan bir diğer nokta da engelli kadınlara engelli erkeklerin ve engelli olmayan kadın ve erkeklerin de destek vermesi gerektiğidir. Ancak böyle güçlü ve birlikte bir duyarlılıkla engellerin üstesinden gelineceği bilinmelidir (Arıkan, 2001).

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin (SDG), dönüştürücü vaadi olan kimseyi geride bırakmamak, dışlanmayı ve eşitsizliği tanımlamak, ele almak ve izlemek için verilerin ayrıştırılmasına doğru acil bir geçiş yapılmasını gerektirmiştir. Ancak 2030 Gündemi'nin orta noktasına yaklaşılan şu günlerde, artan eşitsizliğin üstesinden gelmek için gerekli kritik veriler hala tam olarak elde edilememiştir. Strindlund vd.'nin (2019) araştırmaları neticesinde engelli bireylerin en temel sorunlardan birinin güvensizlik olduğu ortaya çıkmıştır. Otoriteye olan güvensizlik ya da ekonomik güvensizlik de bunların başında gelmektedir. Kesişen veri yaklaşımları, bir kişinin kimliğine ilişkin birden fazla faktörün (engellilik, cinsiyet, din, etnik köken vs.) eşitsizlikler veya ayrıcalıklar yaratmak için nasıl kesiştiğine bağlı olarak insan grupları arasındaki eşitsizlikleri tanımlamaktadır (Bolton vd., 2023).

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE ENGELLİLİK VE İSTANBUL'UN TÜRKİYE ENGELLİLİK HARİTASINDAKİ YERİ

2.1. Dünya'da ve Türkiye'de Engelliliğin Boyutları

Çalışmanın bu bölümünde Dünya'da engelliliğin boyutları ve özelde engelli kadınlar üzerinde durulacak, Türkiye'de engelli kadınların yaşadığı zorluklar ve bu konuyla ilgili mevzuata değinilecektir. Genelden özele ilerleyerek, son olarak İstanbul ilinde kamu kurumlarında ve sivil toplum örgütlerinde engelli kadınlarla ilgili yapılan çalışmalar, faaliyetler üzerinde durulacaktır. Toplumun yazısız kuralları da olduğu için, toplumsal cinsiyet normları üzerinden şehirdeki engelli kadınlar değerlendirilmeye çalışılacaktır.

2.1.1. Dünya'da Engellilik ve Engelli Kadınlar

Dünya Bankası verilerine göre Dünya nüfusunun %15'i orta ya da şiddetli derecede engellidir (World Bank, 2023). Bu oranın yüksek olması bir kenara, tüm insanların da birer engelli adayı olduğu bilinmektedir. Birçok ülke engeli olan bireylerin bütün insanlarla aynı haklara sahip olabilmeleri için farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır (Bilsin & Başbakkal, 2014). Engelliler ve Afetlere İlişkin 2023 Küresel Araştırma Raporu'na göre, engelli kişiler dünya nüfusunun yüzde 16'sını oluşturmaktadır ve bunların yüzde 80'i Küresel Güney'de yaşamaktadır. Engelli bireyler doğal tehlikelerden en çok etkilenen kişilerdir. Bazı ülkelerde savaş sebebiyle, bazı yerlerde doğal afetler sebebiyle, bazılarında doğum komplikasyonları nedeniyle meydana gelmekle birlikte, engellilik tüm dünya için ortak bir durumdur. Her ülkenin kendi engelli politikaları vardır. Bu politikalar, uygulama konusunda da farklılıklar içermektedir. Dolayısıyla insanlar ülkelerindeki mevcut durumlara göre hareket

almaktadır. Dünya Engellilik Raporu'na (2011) göre, engellilikten bahsederken aslında engellilik kavramının sosyal yönüne vurgu yapmak gerekmektedir. Bireylerin engellerini değil, nelerden engellendiği odak noktası haline gelmelidir. Engelli bireyleri engelleyen faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Yetersiz politikalar
- Olumsuz tavırlar
- Yeterli hizmet sağlanmaması
- Yetersiz finansman
- Yetersiz erişilebilirlik
- Veri ve bulgu yetersizliği
- Danışma yetersizliği

Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2023) engelli kişilerde depresyon, astım, diyabet, felç, obezite veya kötü ağız sağlığı gibi durumlara yakalanma riskinin iki kat fazla olduğunu bildirmektedir. Engelli bireyler uygun fiyatlı ulaşımı, engelli olmayan bireylere göre 15 kat daha zor bulmaktadır. Bu gibi eşitsiz durumlar, engellilerin ayrımcılık ve yoksulluk başta olmak üzere adil olmayan koşullarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.

Engelli kadınlar yıllar boyunca çifte dezavantajlı bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Ancak Amerika'da 1990'lardan sonra engelli hareketi hızlanmıştır ve engelli kadınlar daha görünür olmaya başlamıştır. Engelli bireylerin ayrımcılığa uğramasına ve sıra dışı kabul edilmesine karşı duran engelli hakları hareketleri ihtiyaç duyulduğu ölçüde şekillenmiştir ve faaliyetlerine devam etmiştir (Fairchild, 2002). Amerika'da engellilik politikası engelli bireyin bağımsız hareket etmesi üzerine odaklanmış ve ayrımcılığı kesin bir şekilde yasaklamıştır. Sosyo-kültürel değerleri tartışarak bir engelliler yasası oluşturmuş, 1990 yılında Amerikan Engelliler Kanunu'nu (ADA) yürürlüğe koymuştur (Befort & Thomas, 1999). Örneğin Japonya'da engelli uygulamaları Amerika'da ve Avrupa'da olanlardan daha farklıdır.

50-60 yıl öncesine kadar birçok toplumda olduğu gibi Japonya’da da engelli bir çocuğa sahip olmak aileler için utanç sebebi olmuştur. Daha sonra şehirleşmenin artması gibi sebeplerle görünür olan engelliler Japonya’da bir grup serebral palsi hastasının Mavi Çimen grubu adıyla kendilerine biçilen rollere karşı çıkmalarıyla başlamıştır. Sonraki yıllarda bu anlamda kurumsallaşmaya gidilmiştir. Her toplumun kendi çerçeveleri olduğu için engellilere yönelik uygulamalar da farklılaşmaktadır. Örneğin Japonya’da engelli biri uçakla seyahat edeceği zaman yanına bir refakatçi verilmesi gibi bir uygulama söz konusuysen, Amerika’da engelli birinin havaalanında her ihtiyacını kendisinin gidermesi ve bireyselliği öncelenmiştir. Bu anlamda Türkiye’deki uygulamaların Japonya’yla benzerlik gösterdiği söylenebilir (Çaha, 2016).

Dünya genelinde engellilerin istihdamı konusu ilk kez 1986 yılında Avrupa Birliği Konseyi kararından sonra gündeme gelmeye başlamıştır. Üye devletler engellilerin istihdam edilmeleri konusunda çalışmalara başlamışlardır. Yıllar içerisinde engellilerin ilgi ve yeteneklerine göre işlere yönlendirilmeleri gerektiği, herkese eşit muamele edilmesi gerektiği gibi konu başlıkları sayesinde ayrımcılık noktasında gelişme gösterilmeye çalışılmıştır. BM Genel Kurulu’nda 2006’da kabul edilen “Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme’de” engelli istihdamına yer verilmiş ve taraflar engellilerin bütünleştirici bir biçimde iş hayatında yer almaları bakımından sorumlu tutulmuşlardır (Tınar, 2020). Chouinard (2010) çalışmasında, Kanada’da engelli kadınların istihdam süreçleriyle ilgili veriler ortaya koymuştur. Çalışmada işverenlerin kapsayıcı çalışma ortamları oluşturmasına ihtiyaç olduğu ve çalışma saatlerinin daha esnek olmasının istenmesi yönünde talepler mevcuttur. Katılımcılardan biri çalışma ortamlarının engelli çalışanların tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir kuruluş olması gerektiği talebinde bulunmuştur.

Hammad ve Singal (2015) Pakistan’da engelli kadınların eğitime erişimi üzerine çalışmışlardır. Katsui ve Mojtahedi (2015) Etiyopya’da engelli kadınlar üzerine yaptıkları çalışmada, engelli kadınların toplumsal baskı sebebiyle evlerinden çıkmakta

zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Fiziksel ve görme engeli olan bazı katılımcılar kiliseye gittiklerinde bile neden geldiğini, Tanrı'nın onu evde de dinleyebileceğini, düğün ve cenazelerde ev sahiplerinin, gelmeseler de alınmayacaklarını söylediklerini iletmişlerdir. Tüm bu söylemler engelli kadınların pozisyonunu itibarsızlaştırmaktadır. Kim (2020) çalışmasında Güney Kore'de engelli kadın çalışanlar üzerine araştırma yapmıştır. Elbette bunlar yalnızca birkaçıdır. Görülmektedir ki, engelli kadınlar üzerine araştırmalar yapılmakta ve eğitim-istihdam-sosyal yaşam başlıkları önceliklendirilmektedir. Ülke düzeyinde çalışmalar olduğu gibi kent düzeyinde yapılan çalışmalar da vardır. Özellikle il bazında derinlemesine mülakatlar şeklinde yapılan çalışmalar ayrıntıdaki sorunları ve bireysel deneyimleri ele almak açısından değerlidir.

Dünya genelinde uygulamalar değişse de birçok sorun karşısında ortak paydada birleşildiği açıktır. Devletin/çevrenin/toplumun/insanların, engelli bireylerin hayatlarını kolaylaştırmak anlamında yapacakları birçok başlık sıralanabilir. Bu engeller konusunda bir iyileştirmeye gitmeden ve bu engelleri kaldırmadan toplumsal bütünlükten bahsetmek mümkün değildir. Dünya'da engelliliğin boyutlarından sonra Dünya'da engelli kadınların engellilik ve toplumsal cinsiyet kesişimselliği bağlamında tecrübelerine gelinecek olursa, Dünya'da yaşayan milyonlarca kadın için şartlar eşit değildir. Bazı ülkelerde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermek için uygulamalar son derece katıyken, bazı ülkelerde kadınların en temel ihtiyaçlarına erişimi bile sınırlıdır. Farklı ülkelerde kamusal alanda var olma çabası içerisinde olan engelli kadınların güçlendirilmesi için yerel/ulusal/uluslararası birçok politika geliştirilmiştir. Dünya'nın her yerinde engellilik homojen bir yapıymış gibi ortak kurallara tabi tutulmuştur. Halbuki engellilik; toplumsal cinsiyet, sosyo-kültürel yapı, kırsal-kentsel vb. deneyimler bağlamında değişiklik gösteren bir olgudur. (Gartrell & Soldatic, 2016).

Engelli kadınların kamusal ve özel alana ilişkin rollerindeki “normalleşme” süreci için yeni uygulamalara ihtiyaç vardır. Engelli bireylerin sosyalleşmesine ne kadar çok

katkı sağlanırsa, toplum tarafından engelli kadının kabul edilme ihtimali de o kadar artacaktır. Bunun için de toplum içinde daha çok var olması, okula gitmesi, spor yapması; yani kabul görmeden önce görünür olması gerekmektedir. Bu şekilde bir süreç fırsat eşitliğini ve engelli kadınların daha çok desteklenmesini beraberinde getirecektir (Bayındır & Uysal, 2023).

Majiet ve Africa'nın (2015) yaptıkları çalışmaya göre, Afrika'daki engelli kadınlar marjinalleştirilmeye devam edilmektedir. Engellilik ve kültürün kesiştiği noktada engelli kadın olma deneyimini yaşamakta zorlandıkları ve toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri sebebiyle de liderlik konusunda tam katılım gösteremedikleri gözlemlenmiştir. Uganda'da da her 25 kişiden en az 4'ünün engelli olduğu, bu oranın %75'ini de 15 yaş üstü engelli kadınların oluşturduğu bilinmektedir. Engelliliğin evrensel bir insan durumu olması bir yana, rakamların büyüklüğü ortadadır. Bu yüksek engelli kadın oranının yanında kadının toplum içinde sosyal ve ekonomik olarak düşük statüde olması başka bir dezavantajın kapısını açmaktadır. Çoklu ayrımcılığa giden yol bu örnekte net bir şekilde görülebilir. Özellikle Afrika'da HIV salgını olduğu bilinmektedir. Sağlığa erişimi sınırlı olan Ugandalı kadınlar, hastalığa yakalanma riskini de yüksek oranda yaşamaktadır. Birçok kadın kendi bedeni üzerinde bile söz sahibi değildir (Nampewo, 2017).

Hindistan'da geleneksel olarak kadınlar düşük bir statüye sahiptir. Kendi hakları olan bireyler olmaktan ziyade yalnızca bir ailenin parçası olarak kabul edilirler. Tarihsel olarak ve kutsal kitaplarda geçen şekliyle, Hintli kadınlar ve erkekler eşit konumdadır. Ancak erkeklerin üstünlüğü yaşamın her alanında görülmektedir. Hindistan'da engelli olmak ise daha karanlık bir durumdur. Engelli kadınlar için zorluklar yapısal değil toplumsaldır. Aslında dünyanın pek çok yerinde var olan engelli kadınların görünmez olma hali, ulusal ve uluslararası yasalara/politikalara rağmen karşılaşılan bir durumdur. Engellilerin ihtiyaçlarına yönelik yönetmelikler genel geçerdir ve cinsiyet körüdür (Monika vd. 2023). Peter vd. (2019) Suudi Arabistan'da

engelli kadınlar üzerine yaptıkları çalışmada, katılımcılar eğitim fırsatlarını engelleyen ayrımcı toplumsal tutumlardan bahsetmişlerdir. Bu olumsuz tutumlara öğretmenler ve hatta engelli hizmetleri görevlileri de dahildir.

2.1.2. Türkiye’de Engellilik ve Engelli Kadınlar

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de engelliliğin boyutları ve engelli kadınlar ele alınacaktır. Türkiye’de engellilik ile ilgili yasal çerçevenin nasıl ilerlediği ortaya konacaktır. Dünya’da engellilerin durumu hakkında verilen bilgiler doğrultusunda Türkiye ile bir karşılaştırma yapma imkânı sunulacaktır.

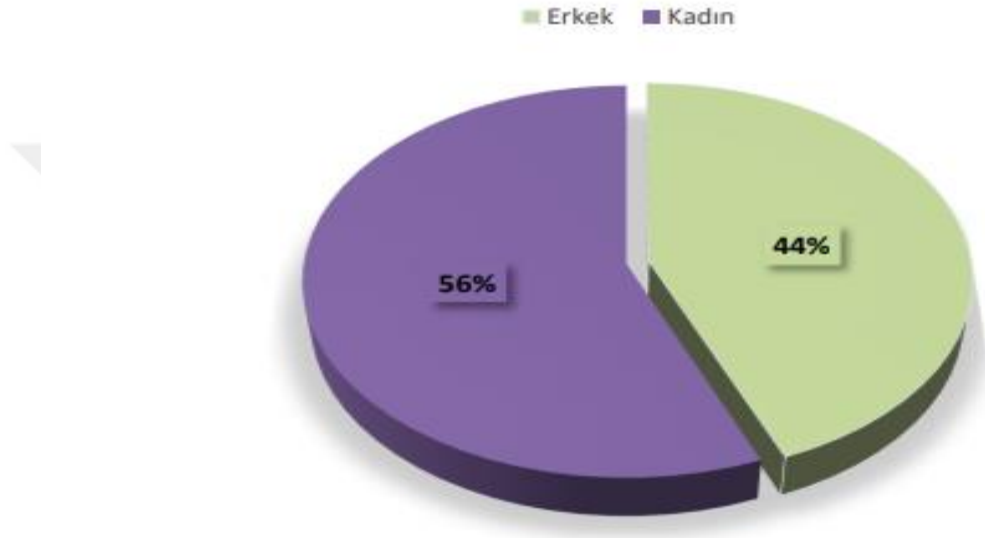
2.1.2.1. Türkiye’de Engelli Refahı

Refah devleti, vatandaşların kaynaklara erişimini tanımlayan sosyal haklardır. Çalışma hakkı, çoğu refah devletinde sosyal haklara ulaşmak için bir araçtır. Engelli kadınların maruz kaldıkları istihdam eşitsizlikleri, ataerkil eşitsizliklerin devam etmesine sebep olmaktadır (Topçuoğlu, 2022). Engelli kadınların her ülkede kendi kültürleri ve yaşadıkları toplum içerisinde ayrımcılığa uğradıkları bir gerçektir. Türkiye, gelişmekte olan, son yıllarda yoğun göç alan, yüz yıldır demokrasiyle yönetilen ancak öncesinde çok kültürlü bir imparatorluk olan bir devlettir. Böyle bir ülkenin gelenekleri ve inanışları, yıllar ve hatta yüzyıllar içerisinde oluşmuştur. Dolayısıyla engelli kavramına bakışı (olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle) elbette bir günde oluşmamıştır ve bir günde de değişmeyecektir.

Nüfus ve Konut Araştırması (2011) sonuçlarına göre, Türkiye’de engellilik kadınlarda yüzde 7.9, erkeklerde ise yüzde 5.9’dur.² Engelli olan kadınların

² Engelli bireylerin oranlarına dair 2011 yılından sonra veri girişi yapılmaması, engellilik üzerine yapılan çalışmalarda bilgi eksikliğine neden olmaktadır.

sorunlarının konuşulmaya başlanması ise zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Şekil 3'ten de görülebileceği üzere, Türkiye'de engellilik oranları kadınlarda yüzde 56 iken, erkeklerde yüzde 44'tür. Kadınlarda engellilik oranlarının daha yüksek olmasının sebeplerinden biri kronik hastalıklardır. Engelli kadınlar ve erkekler farklı yaşam biçimlerine sahiptir. Bu anlamda kadınlar sağlık yükü açısından dezavantajlı konumdadır (Leveille, 2000).

Şekil 3: Türkiye'de Engellilerin Cinsiyet Dağılımı (2002)

Türkiye'de kent bazında ele alınan çalışmalar, son dönemde engelli kadınların tecrübelerine yer verilmesi ve yaşadıkları baskı sistemlerinin kesişimlerini ortaya koyması açısından önemlidir. Özdemir (2012) çalışmasında, engelli kadınların eğitim, iş, sosyal hayat ve aile hayatı üzerine devletten veya yerel yönetimden beklentilerinin neler olduğunu araştırmıştır. Çalışmanın verileri, İstanbul ili Tuzla ilçesindeki Tuzla Engelli Koordinasyon Merkezi'nden hizmet alan 15 yaş üzeri 81 ortopedik engelli kadına 119 görüşme sorusu sorularak ortaya çıkmıştır. Katılımcıların engelleri ve toplumsal cinsiyetçi yaklaşımlar sebebiyle aile yaşamında da iş yaşamında da ayrımcılığa uğradıkları görülmüştür.

Engellilerin toplumsal hayata katılımının incelendiği çalışmada Çaha (2016), Taksim-4. Levent arasındaki metro hattında engellilere yönelik asansörün bulunduğu ama Aksaray-Havaalanı metro hattında herhangi bir asansör bulunmadığını aktarmıştır. Bu ve benzeri ulaşım sorunları -kaldırma araba park etmek, bina girişlerine rampa koymamak, asansörü olmayan binalar, engelli araçlarının kullanımına elverişsiz toplu taşıma araçları- engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını engellemektedir Dolayısıyla Türkiye için engelin ilk adımının ulaşım olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü ulaşım olmadan ne eğitimden ne istihdamdan ne de sosyalleşmeden bahsetmek mümkündür.

Şanlıurfa’da Yumuşak (2014) tarafından yapılan çalışmada, engellilerin yaşadığı en büyük sorun olarak %35 oranla ekonomi gelmektedir. İkinci sırada %31 ile işsizlik, 3. sırada %24 ile fiziksel sorunlar yer almaktadır. Bu veriler her ilin kendi yerel politikasını belirlemesi anlamında oldukça kıymetlidir. Aynı zamanda önerilen veya uygulanan politikalar yalnızca engelliler düşünülerek değil engellilerin aileleri de düşünülerek ortaya konmalıdır. Çünkü bu durumdan birinci derecede etkilenen aynı zamanda onlardır.

Altuntaş ve Doğanay (2016) Trabzon’da yaptıkları çalışmalarında engelli kadınların sosyo-ekonomik bağlamda görünürlüklerini analiz etmiştir. Derinlemesine mülakatlarla gerçekleştirilen çalışmada engellilere yardım edilmesinden ziyade onlara özgüven kazandırılması gerektiği önerilmiştir. Trabzon için yapılan başka bir çalışmada, Duman ve Doğanay (2017) engelli kadınların toplumsal cinsiyet rollerini ve eğitim, siyaset, ekonomi gibi alanlardan dışlanma süreçlerini incelemiştir. Çalışmanın verileri Karadeniz Teknik Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi tarafından gerçekleştirilen saha araştırmasına dayanmıştır. Araştırma engelli kadınların Trabzon’da yaşayan engelli kadınların görünür olmalarının yadırganıyor olduğunu ve bunun da engelli kadınlar üzerinde bir baskıya sebep olduğunu ortaya koymuştur. Engelli kadınlar engelli erkeklerden ve engeli olmayan kadınlardan daha

farklı sorunlarla muhatap olmaktadır ve bu toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin farkında değildirlerdir.

Mengi (2020), Van ilinde adalete erişimi araştırdığı çalışmasında, engelli bireyleri anlamak noktasında önemli bulgular ortaya koymuştur. Van depremi (2011) sonrasında Adalet Sarayı yeniden inşa edilmiştir. Diğer birçok şehirde adalet binalarını eski binalar oluşturmaktadır. Van'daki bu yeni bina engelli otopark alanına, engelli tuvaletine, yerleşkenin haritasının Braille alfabesi ile desteklenmesine, asansöre, görme engelliler için kılavuz şeritli yola ve erişilebilirlik belgesine sahiptir. Bu anlamda olumlu gelişmelere sebebiyet verdiğini söylemek gerekir. Engelli bireylerle görüşmeleri de içeren bu araştırmada vurgulanan konulardan biri binanın önündeki üst geçittir. Fiziksel engeli olan bireyler üst geçit kullanımını gerçekleştiremediklerini ve dolayısıyla da binaya giriş yaparken çok zorlandıklarını vurgulamışlardır (Mengi, 2020) Buradan hareketle politika üretirken -hangi konuda çalışılırsa çalışılsın- o konunun ehillerini işe dahil etmek önemlidir ve fakat o sorunu yaşayanlar da unutulmamalıdır. Engelli iş birliği bu bağlamda son derece önem taşımaktadır.

Çakır (2021) engelli kadınların istihdam süreçlerini Yozgat ili üzerinden araştırmıştır. Engelli kadınlarla yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerde 15 katılımcının engelliliklerinin çalışma hayatına etkisi, işe alım süreçleri, çalışma saatleri vb. konularda sorular yöneltilmiştir. Çalışmanın sonucunda engelli kadınların birçoğunun kayıt dışı ve sigortasız olarak çalıştırıldığı ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte katılımcılar engelli oldukları için beklenti içine girmediklerini, onlara sunulana razı olduklarını belirtmiştir. Yozgat gibi hem iş imkanlarının kısıtlı olduğu hem de hala toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının yoğun bir şekilde hissedildiği bir ilde var olan sorunlarını arttırdığını söylemişlerdir.

Bal (2022) Zonguldak'ta yaptığı ve çoklu ayrımcılık üzerinde durduğu çalışmasında, 15 ortopedik engelli kadınla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirmiştir. Engelli kadınların annelik, mesleki, eş olma, ev kadınlığı rollerini araştırmıştır. Çalışma sonucunda katılımcıların özellikle iş hayatında birçok engel ile karşılaştığı, evlilik kararı alma noktasında iyi bir eş ve anne olamayacakları düşüncesiyle engellendiği ortaya çıkmıştır.

Engellilik doğuştan olabileceği gibi sonradan da ortaya çıkabilir. Özellikle savaş dönemlerinde veya salgın hastalıklarda engelli sayılarında artışlar görülebilir. Örneğin Türkiye bir deprem bölgesidir. Yakın zamanda (6 Şubat 2023) yaşanan deprem sonrasında uzuvlarını kaybeden ve yaşamlarına engelli olarak devam eden bireyler vardır. Böyle durumlar için hazırlıklı olmak ve zaten mağduriyet yaşamış insanları bir kez daha mağdur etmemek de çok önemlidir. Doğal afetler yaşanırken halihazırda engelli olan vatandaşlar hususunda da politikaların geliştirilmiş olması gerekmektedir. Derinlemesine mülakatlar sırasında, olası İstanbul depremi hakkındaki endişelerini dile getiren katılımcılar olmuştur.

2.1.2.2.Engelli Mevzuatı ve Yasal Çerçeve

Türkiye'de engelli bireylere yönelik ilk yasal düzenleme 1930 yılında gerçekleşmiştir. Engellilerin eğitimi konusunda farkındalığın oluşmasının ardından da 1965 yılında "Özel Eğitim Kurumları Kanunu" çıkarılmıştır. Türkiye'de engelli hakları 1982 anayasası ile güvence altına alınmıştır. Aynı yıl "Türkiye Sakatları Koruma Vakfı" kurulmuştur. Daha sonra 1997 yılında Özürlüler İdaresi Başkanlığı kurulmuştur. Engelliler Kanunu ise 2005'te kabul edilmiştir (Gürler, 2016). Günümüzde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nca yüzde 40 ve üzeri engelli olduğu tespit edilen engellilere engelli kimlik kartı verilmektedir. Engelli kartı olan her birey engellilere tanınan haklarından faydalanabilmektedir (Engelli Hakları Kitapçığı, 2018).

Türkiye’de yasal çerçevedeki gelişmeler şu şekilde sıralanabilir:

- Engelli ve yaşlı hizmetleri genel müdürlüğünün kurulması
- Kanunen özürlü yerine engelli tabiri kullanılması
- Ayrımcılığın önlenmesi, istihdam, sosyal içerme gibi engelli hakları
- Vergi muafiyeti, kültür-sanat faaliyetlerinde vb. mali avantajlar
- Sağlık kurumlarında ve diğer kamu kurumlarında hizmet öncelik hakkı (Sönmez, 2019).

Yasal düzenlemelerle birlikte ilgili disiplinlerde yapılan çalışmalar neticesinde kazanılan farkındalıklarla beraber, Türkiye’de engelli kadın ve erkekler iş yaşamında -kamuda ve özel sektörde- kendilerine yer bulabilmektedir. Ancak yine de engelli bireyler çalışma hayatına henüz istenilen düzeyde ve şekilde dahil olamamıştır. Bu anlamda ayrımcılık karşıtı yayınların devam etmesi son derece önemlidir. Engelli bireyler karşılaştıkları herhangi bir ayrımcılıkta Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna (TİHEK) ücretsiz olarak başvurabilmektedirler (Çılgın, 2023).

Türkiye’de ulaşılabilir bir çevre için düzenlemeler yapılmaktadır. Elektronik Haberleşme Kanunu’nda (EHK) çevrenin, toplu taşımanın engellilerin ulaşımına açık olması “Erişilebilirlik” maddesinde ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Maddenin yürürlüğe giriş tarihinden sonraki 8 yıl içinde engellilerin kullanımına hazır hale getirilme zorunluluğu mevcuttur (Oral vd., 2016).

Kanunlar çeşitli yöntemlerle engelliye koruma altına almaya çalışmaktadır. Örneğin korumalı işyeri kanunu, ağır engelli bireylerin de iş yaşamına katılması ve üretim sağlaması amaçlanarak devletin sağladığı mali ve teknik destektir. Ancak ağır engelli bireyler yalnızca birbirleriyle iletişim halinde olduğu için, toplumsal kaynaştırmayı öteleyen bu yöntem dışında kişisel çalışma yöntemi ve evden çalışma

yöntemi de vardır. Özellikle evde çalışma yöntemi çalışma koşullarını değişmesi ve birçok kurumda engelli olsun ya da olmasın çalışanlar için kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Fakat engellilerin istihdam edilmesine olanak sağlayan bu yöntem diğer bir yandan da engellileri bir bakıma yine eve hapsetmekte ve toplumsal hayattan uzaklaştırmaktadır. Diğer bir yöntem olan kooperatif çalışma yöntemi, engelli bireylerin devlet desteğiyle ya da kendi imkanlarıyla oluşturdukları işletmeler sayesinde iş piyasasına sahip oldukları ve katkı sağladıkları bir yöntemdir. Destekli istihdam yöntemi, korumalı işyeri yöntemine bir eleştiri sonucu ortaya çıkmıştır. Korumalı işyeri yöntemindeki engelli bireylerin sadece engelli bireylerle ve -ihtimal ki- daha düşük ücrete çalıştıkları çalışma koşulları yerine toplumun her kesimiyle birlikte çalışmasının desteklenmesi destekli istihdam yöntemini doğurmuştur. Çünkü çalışmanın birçok başlığında da görülebileceği üzere engelliler için en temel ihtiyaçlardan biri toplumdan izole edilmeden var olma çabasıdır (Gedikli, 2022).

2.1.2.3.İstanbul’da Engellilik ve Engelli Kadınlar

İstanbul Türkiye’nin en çok göç alan, çok çeşitli sınıf ve konumdan insan barındıran ve en kalabalık şehirlerindedir. İstanbul’da engelli olmak, büyük şehirde yaşam tecrübesi olarak bazı imkanlar sunmaktadır. Ancak diğer yandan, rekabetin ve hızın yoğunluğu sebebiyle de dezavantajlara sahiptir. Bu bölümde İstanbul’da engellilik ve İstanbul’da engelli kadın olmak üzerinde durulacaktır.

2.1.3. İstanbul’da Engelliliğin Boyutları ve Toplumsal Cinsiyet

Düzensiz kentleşmenin getirdiği sınırlılıklar ve ötekileştirme her adımda kendini göstermektedir. Kaldırımlar, otobüsler, alışveriş merkezleri, kafeler, marketler gibi halka açık birçok yer engelli bireyler için hala pek çok sorun barındırmaktadır. Bunun yanında engelliler, toplumsal mekanlarda acıma duygusu içeren bakışlara maruz kalmaktadırlar. Sağlıklı ve huzurlu bir yaşam sürdürmek için gereken en temel

ihtiyaçları karşılıarken bile zorluk çekmektedirler. Bu anlamda öncelikli alan toplumsal bilinci inşa etmektir (Demir & Yeşiltuna, 2017).

İstanbul'da engelli bireylerin sayısına ilişkin net bir veri bulunmamaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'ndan elde edilen bilgilere göre yalnızca hizmet alan engelli bireylerin kayıtları tutulmaktadır. Dolayısıyla kapsamlı bir istatistik mevcut değildir. İstanbul, engelli nüfus oranının en düşük olduğu iller arasında yer almaktadır (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, 2022). Ancak bu oranlar genel tahminlere dayalıdır ve detaylı bilgiler (rneğin cinsiyet bazında) paylaşılmamaktadır. Engelli kadın nüfusuna dair kesin bir veri bulunmamakla birlikte, eldeki bilgiler yalnızca sunulan hizmetlerden yararlanan bireylerle sınırlıdır.

Engelli kadınlar özeline yapılabilecek Őeylerden biri rehabilitasyon merkezlerini çoğaltmak ve ulaşılabilir kılmaktır. Günümüzde iyileşmeye ihtiyaç duyan herkesin psikolojik yardım almaya yönlendirildiği bir gerçektir. Engelli bir kadın için kendi normalini inşa etme süreci sancılı olabilmektedir. Bu anlamda yardım almaya ihtiyaç duyduğunda devlet mekanizmalarının ruh sağlığı hizmetinin erişilebilir olması çok önemlidir. nk bilinmektedir ki, ruh sağlığı olumlu gelişmeler gösteren bireylerin yaşam kaliteleri de yükselecektir.

2.1.4. İstanbul'da Engellilere Yönelik Yerel Yönetim alışmaları

Yerel yönetimler halkın ihtiyaçları doğrultusunda kamu hizmeti sunan kurumlardır. Halkın kendi iradesiyle karar organlarını seçtiği bu kurumlar ortak talepler doğrultusunda niversite, sosyal tesis, sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği halinde kültürel-eğitsel faaliyetler gerçekleştirmektedir. Yerel halktan kadın, ocuk,

engelli, yaşı, yetişkin demeden herkesi kapsayan hizmet olanaklarına ulaşmak ve toplumun her kesimi için ulaşılabilir hizmetler sunmak önemlidir (Tınar, 2020).

Yardımcı ve Bezmez'in (2018) çalışmasına göre, engelliliğin siyasi gündemde ve belediyelerin gündeminde yer almasına rağmen İstanbul, engelli bir şehir olmaya devam etmektedir. Sorun yalnızca çok az iyileştirme yapılmasında değil, yapılan iyileştirmelerin hayata geçmemesinde de yatmaktadır. Fiziksel ve sosyal alanın daha derin bir şekilde yeniden yapılandırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü erişilebilirlik, sadece "kent hakkı" literatüründe saklı kalmaktadır. Bu şekilde engellilerin kamusal alandaki görünmezliği normalleşmektedir. Engelliler halen karar alma mekanizmalarında yer alamamaktadır ve planlama süreçlerinden dışlanmaktadır.

Cihan'ın (2021) çalışmasına göre, İstanbul'da merkeze yakın ikamet eden engelliler belediyelerin uygulamalarından genel olarak faydalanmaktadır ve memnun kalmaktadır. Ancak kırsal kesimde yaşayanlar bu faaliyetlerden yeterince haberdar olamamaktadır. Dolayısıyla kırsal kesimdeki engelliye yönelik etkinliklerin artırılması gerektiğini vurgulamıştır. Bir alternatif olarak, köylerde sivil toplum kuruluşları aracılığıyla temsilciler bulunabileceğini belirtmiştir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından 1994 yılında engellilere hizmet sunmak için Özürlüler Koordinasyon Merkezi kurulmuştur. Engellilere yönelik kavramların değiştirilmesi neticesinde 2013 yılında birimin ismi İstanbul Engelliler Müdürlüğü (İSEM) olmuştur. İstanbul Engelliler Müdürlüğü tarafından 2018 yılında 118 sorudan oluşan Engellilere Yönelik Hizmet Kitapçığı oluşturulmuştur. Online da ulaşılabilen bu kitapçık engelli bireyleri, onların ailelerini ve tüm halkı bilgilendirmek adına önemli bir adımdır. Birlikte okula gidilen, mesaiye kalınan veya en azından yolda karşılaşılan engelli bir kadın ya da erkekle nasıl iletişim kurulacağını öğrenmek herkesin görevidir. Engelli bireyleri topluma kazandırmak bu fikirleri inşa etmekle meydana gelecektir (Kökenek, 2018).

Engelliler Kanunu çerçevesinde tamamlanan engelsiz yaşam alanları, hedefleri gerçekleştirmekten ziyade bir farkındalık oluşmasına sebep olmuştur. Topluma taşıma araçlarının da erişilebilirliğe yönelik amaçları karşılamadığı açıktır. Halbuki ulaşım hizmeti, gündelik yaşama katılımın gerekliliklerinden en önemlisidir. Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme Yönetmeliği 2013 yılından beri çalışmalar gerçekleştirse de erişilebilir olmadığı için ceza veya uyarı alan araç/yer oldukça sınırlıdır (Tural, 2018). İstanbul'da ikamet eden engellilerin hayatlarını kolaylaştırmayı hedefleyen engelsiz yaşam alanları, yeterince yaygınlaşmamış ve sürdürülebilir olmamıştır. Ancak İstanbul'un bazı ilçelerinde halen aktif olarak devam etmektedir. Örneğin katılımcılarla görüşmelerin bir kısmının gerçekleştirildiği Ümraniye ilçesinde ikamet eden engelli bireyler için Engelli Yaşam Merkezi tarafından araç tahsis edilmekte ve engelli bireyleri istedikleri yere götürmektedir. Böyle bir imkân İstanbul gibi kalabalık ve ulaşımın sorunlu olduğu bir şehir için en çok ihtiyaç duyulan hizmetlerden biridir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ENGELLİ KADINLAR VE TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR HUZURSUZ KESİŞİMSELLİK: İSTANBULLU GENÇ KADINLAR ÖRNEĞİ

Çalışmanın başından beri vurgulanan engelli kadınların deneyimleri bu bölümde İstanbul ili özelinde ele alınacaktır. Engellilik ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği arasındaki kesişimselliğin huzursuzluğu üzerinde durulacaktır. Katılımcılarla yapılan derinlemesine görüşmeler neticesinde ulaşılan bulgular ayrıntılandırılacaktır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışma İstanbul'da fiziksel ve görme engelli kadınların deneyimlerine ilişkin niteliksel bir çalışmadır. Çalışmanın amacı toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile kesişen engelliliğin, engelli kadınların gündelik ve sosyal yaşamları ile istihdam kararlarını nasıl etkilediğini anlamak ve bu kesişimselliğin huzursuzluğunu açığa çıkarmaktır. Çalışma kesişimsellik analitik çerçevesini uygulayarak ayrımcılığın itici faktörünün ve huzursuzluğun temel kaynağının baskının birden fazla ekseninin olması, engelli bireye yönelik sözde politikalar ve engelli kadınlara yönelik ötekileştirici anlayışa sahip toplumsal yapının şekillendirdiğini ileri sürmektir. Böylece bu çalışma engelli kadınların sadece toplumsal cinsiyet ve engellilik kavramlarının kesişmesinden etkilenmediğini, kesişimselliğin ötesinde baskının birden fazla unsurlarına dikkat çekerek sınırlı sayıda kentsel çalışmalara katkı sağlamayı planlamıştır.

3.2. Araştırma Metodolojisi

Engelli kadınlara yönelik yapılan çalışmalar, literatür taraması ile birlikte nitel ve nicel çalışmaları içermektedir. Ortaya atılan bir hipotez neticesinde sayısal verilerle daha genel yargılara ulaşan nicel çalışmaların yanında, bir grubu ele alarak araştırma soruları vesilesiyle derinlemesine görüşülen ve ayrıntılardaki olay ve olguları da açığa çıkaran nitel çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmada niteliksel bir metodoloji uygulanmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş ve betimsel analiz yöntemiyle bulgulara ulaşılmıştır.

3.2.1. Niteliksel Metodoloji ve Anlatı Araştırması

Araştırma yöntemleri genel olarak nicel ve nitel olmak üzere ikiye ayrılır. Nicel yöntem olgu ve olayları nesneleştirir ve sayısal olarak ifade edilebilir hale getiren bir araştırma türüdür. Nitel araştırma ise daha çok gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama araçlarının kullanıldığı, olayların gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konduğu araştırma türüdür. Nitel araştırma yöntemini 20. yüzyılın başlarında insanın karmaşık doğasını daha iyi çözebilmek amacıyla antropoloji, psikoloji ve sosyoloji bilimlerinin kullanmaya başladığı görülmektedir. İncelediği soruna yönelik sorgulayıcı ve yorumlayıcı tutumuyla problemi anlama uğraşı içinde olan bir yöntemdir (Karataş, 2015; Baltacı, 2019).

Aydın (2023, p.26), kitabında nitel araştırmanın özelliklerini aşağıdaki gibi sıralamıştır:

- Doğal ortama duyarlılık: Nitel araştırmacı laboratuvar gibi yapay bir yerde değil, katılımcılarla beraber doğal ortamda araştırmalarını gerçekleştirirler.
- Araştırmacının katılımcı rolü: Araştırmacı kişi ya da gruplarla doğrudan görüşür.

- Bütüncül yaklaşım: Gözlem, görüşme vb. yöntemlerle veriler toplanır, içinde bulunulan koşullarla birlikte değerlendirilir, katılımcı ve araştırmacının bütüncül rolüyle raporlanır.
- Betimsel veri: Nitel çalışmalarda veriler sayılarla değil genellikle kelimelerle ifade edildiği için betimseldir.
- Süreçle ilgilenmek: Nitel araştırmalarda yalnızca sonuçlar değil, saha çalışmaları, görüşmeler, raporlama aşamaları da önemli olduğundan sürecin tamamı önemlidir.
- Tümevarım: Elde edilen veriler sonucunda kuram üretmek öncelendiğinden nitel çalışmalar tümevarımcıdır.
- Anlam: Araştırmacılar katılımcıların bilgi ve tecrübelerini detaylı bir şekilde anlamalı ve aktarmalıdır.
- Araştırma desenince esneklik: Sosyal olguların karmaşık yapısı ve araştırma içerisinde yeni durum veya sorunların ortaya çıkması sebebiyle nitel araştırmalarda esnek araştırma süreci gereklidir.
- Yorumlayıcı sorgulama: Nitel araştırma yönteminin en önemli özelliklerinden biri, okuyucunun, katılımcının, araştırmacının yorum yapmasına olanak tanınmasıdır.
- Çoklu veri kaynakları: Nitel araştırmada araştırmacılar verilerini tek bir kaynaktan almazlar. Röportaj, gözlem, belgeler gibi çeşitli kaynaklardan edindikleri bilgileri kategoriler ve temalar halinde düzenlerler.

Niteliksel metodoloji, araştırmacının tüm süreçleri daha iyi bir şekilde anlamlandırmasına ve aktarmasına yardımcı olan bir araştırma yöntemidir. Niteliksel araştırma yöntemleri açık uçlu soruları sayesinde katılımcıların tecrübelerini, duygu ve düşüncelerini daha net bir şekilde anlamayı hedefler. Katılımcılar bireysel anılarını aktardıkları için bir konu hakkında derinlemesine çalışma ele almak kolaylaşmış olacaktır. Anlatı araştırması da buna bağlı olarak katılımcıların kendi hikayeleri çerçevesinde gelişmektedir.

3.2.2. Araştırma Tasarımı ve Çalışma Alanı

Araştırma tasarımı, bir konunun planlanıp programlanması ve daha sonra da ele alınmasını içeren süreci ifade etmektedir. Uygun araştırma tasarımının yapılabilmesi için ilk koşul problemin ne olduğunun doğru bir şekilde ortaya konmasıdır. Güvenilir sonuçlar elde etmek için son derece önem taşıyan bu adım, araştırma sorusunu sorduktan sonra bulguların analiz edildiği zamana kadarki uzun süreci imlemektedir (Akarsu & Akarsu, 2019). İstanbul ilinde gerçekleştirilen bir araştırma olduğu için öncelikle İstanbul'da ikamet eden ortalama engelli sayısına ulaşılmaya çalışılmıştır. Ancak başta İBB ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olmak üzere birçok kamu kurum ve kuruluşu, aynı zamanda STK'lar böyle bir veriye sahip olmadıklarını iletmişlerdir. Yalnızca hizmet alan engelli kayıtları olduğunu, fakat bu şekilde bir rakamın yanıltıcı olabileceğini aktarmışlardır. Sadece bu bilgiden yola çıkarak dahi, engelliler hakkında atılan adımların ne kadar yetersiz olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmanın araştırma sorusu: "Engelli kadınların dezavantajlı konumlarına bağlı olarak kesişimsel huzursuzluğun kaynağı nereden gelmektedir?"

3.2.3. Veri Toplama Metodu

Çalışmada derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış soru formları aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış sorular, katılımcıların daha açık ve uzun anlatımına imkân vermiştir. Görüşme soruları dört kategoriden oluşmaktadır. Toplam 41 sorunun olduğu formda, birinci kategoride yaş, etnik köken, medeni durum, eğitim düzeyi gibi demografik sorular bulunmaktadır. İkinci kategoride engelli kadınların engelliliklerine ilişkin sorular bulunmaktadır. Örneğin engellilik türü nedir? Engelliliğiyle ilgili ayrımcılığa maruz kaldığını düşünüyor mu? Üçüncü kategori sigara/alkol kullanımı gibi davranışsal özelliklerin sorulduğu bölümdür. Son kategori olan dördüncü kategori anahtar soruların yer aldığı bölümdür. Burada çalışmanın amacını karşılayacak sorulara yer verilmiştir. Katılımcının toplumsal hayata katılımının ne ölçüde olduğu, toplumsal cinsiyete

dayalı şiddete maruz kalıp kalmadığı, kamusal hizmetlere erişimi gibi toplumsal ilişkiler temelinde sorular yer almaktadır. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşme soruları Ek-1’de verilmiştir.

3.2.4. Araştırmanın Katılımcıları ve Çalışmaya Dahil Edilme Stratejileri

Araştırmanın katılımcılarına, Türkiye Sakatlar Derneği ve T.C Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı vasıtasıyla ulaşılmıştır. Öncelikle haftanın belli günleri buluştukları Ümraniye Kent Konseyi’nde yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Daha sonra kar topu örnekleme ile başka gönüllülere ulaşılmış ve görüşmelerin bir kısmı çevrimiçi olarak yapılmıştır. Özellikle konseyde gerçekleşen görüşmeler engelli kadın ve erkeklerin etkinlik yaptıkları bir gün olduğu için öğle yemeği yerken veya çay içerken tanışılarak, araştırma konusundan bahsedilen ve gönüllü olan engelli kadınlarla ayrı bir yere geçerek gerçekleştirilen mülakatlar şeklinde ilerlemiştir.

3.2.5. Araştırma Günlükleri ve Saha Araştırması

Saha araştırması sürecinde katılımcılarla vakit geçirmenin çalışmaya olumlu katkı sunduğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların jest ve mimiklerinin dahi anlatılarının derinliğine olumlu etkileri olduğunu söylemek mümkündür. Görüşmeler ortalama yarım saat, kırk dakika sürmüştür. Bazen katılımcıların özel olarak vurgulamak istedikleri yerler olmuş ve görüşmenin seyrini -sorular çerçevesinde- onlar belirlemiştir. Herkesin kendi tecrübeleri ölçeğinde ilerleyen mülakatlar, genellikle samimi bir şekilde sohbet havasında ilerlemiştir. Hatta görüşmeler sonrasında bazı katılımcılarla görüşülmeye devam edilmiştir. Yüz yüze ve çevrimiçi görüşmeler arasında çalışmanın seyri açısından büyük bir fark olmamakla beraber, yüz yüze görüşmeler daha tatmin edici bir şekilde sonlanmıştır.

Saha araştırması 2024 yılının Ocak ve Mayıs ayları arasında gerçekleşmiştir. Otuzun üzerinde engelli kadınla iletişim kurulmuştur. Ancak bazı görüşmeler yarım kalmıştır. Görüşmeler tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Bu sebeple toplam 18 kişiyle ayrıntılı görüşme gerçekleştirilmiştir. Genel olarak katılımcılar görüşme talebini çok nazik karşılamışlardır. Sorulara rahat cevap vermişlerdir. Özellikle bazı katılımcılar taleplerini dile getirmek ve araştırmalara katkıda bulunmak istediklerini sözlü olarak da dile getirmişlerdir.

3.2.6. Etik Hususlar

Araştırma protokolü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (Sayı Numarası: E-94094268-204.01.07-607044). Yüksek lisans tez araştırması projesine katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. Verileri toplamaya başlamadan ve görüşmeleri kaydetmeden önce sözlü olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Tüm katılımcılara çalışmanın amaçları ve istedikleri zaman katılımdan çekilebilecekleri anlatılmıştır.

3.2.7. Çalışmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlarını belirlemek neleri içerdiğini ve neleri içermediğini tayin etmek anlamına gelmektedir, ki bu da araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği açısından oldukça önemlidir (Akarsu & Akarsu, 2019). Araştırmanın temel sınırlılıklarından biri yalnızca İstanbul ilindeki engelli kadınların çalışmaya dahil edilmiş olmasıdır. Bunun dışında çalışma yetişkin kadınlarla sınırlı tutulmuştur. Örneğin engelli kız çocukları çalışmaya dahil edilmemiştir. Eğitim alamamış veya çalışmak isteyip çalışamayan katılımcıların yaşadığı olumsuzluklar araştırmanın seyri açısından önem taşımaktadır. Bu şekilde olması katılımcıların demografik yapısı bakımından yaş, medeni durum, istihdam edilme aralıklarının geniş olmasını sağlamıştır. Ayrıca çalışmanın her tür engelliye ulaşma gibi bir iddiası yoktur.

Görüşme sorularında katılımcıların etnik kökenleri de sorulmuştur. Bunun sebebi engelli birinin cinsiyetiyle ilgili çifte dezavantaj yaşayıp yaşamadığının araştırılması esnasında, etnik kökeni sebebiyle de zorbalığa uğrayıp uğramadığını değerlendirmektir.

3.3. Veri Analizi ve Temel Bulgular

Çalışmanın bulguları betimsel analiz yöntemiyle elde edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak bulgular sınıflandırılmış ve araştırma hedeflerine uygun başlıklar halinde kategorileştirilmiştir. Öncelikle katılımcıların demografik bilgileri tasnif edilmiştir. Çalışma için 17'si engelli kadın, 1'i engelli erkek olmak üzere 18 engelli bireyle görüşme yapılmıştır. Yine 17 engelli kadın, fiziksel engelli ve görme engellilerden oluşmakta olup, 1'i zihinsel engellidir. Katılımcıların isimleri K1, K2, K3... K18 şeklinde kodlanmıştır. Tablolarda katılımcıların ayrıntılı demografik bilgileri toplam rakamlarla verilmiştir.

Tablo 1 katılımcıların yaş aralıklarını göstermektedir. Katılımcıların en yüksek oranı 35 yaş üstüdür; ancak katılımcılar genellikle 35-50 yaş aralığındadır. Sonuçlar 18 yanıtı dayanmaktadır.

Tablo 1: Katılımcıların yaş aralıkları

Yaş Aralığı	<20	20-35	≥35
	-	5	13

Tablo 2, katılımcıların medeni durumlarına ilişkindir. Tabloya göre bekar engelli kadınların oranı evlilere oranlara daha yüksektir. Katılımcıların yaklaşık yarısından fazlası (%55,5) bekar olup, %27'si evlidir.

Tablo 2: Katılımcıların medeni durumu

Medeni Durum	Bekar	Evli	Boşanmış	Eşinden Ayrılmış	Dul
	10	5	2	-	1

Katılımcıların eğitim düzeyini 8'i ön lisans, lisans ve lisans üstü mezunu, 10'u da lise ve altı mezunu olarak ikiye ayırabiliriz. Hangi dereceden mezun olursa olsun katılımcıların eğitim vurgusu yaptığını söylemek gerekmektedir. Korumacı aile yapısı sebebiyle okutulmamış K16 da lisansüstü eğitim almış K8 de engelli bir kadın için olması gereken öncelikli uygulamaların eğitim politikaları üzerine olduğunu vurgulamışlardır.

Tablo 3: Katılımcıların eğitim düzeyleri

Eğitim Düzeyi	Okula gitmedim	İlkokul	Ortaokul	Lise	Üniversite ve üzeri
	1	4	2	3	8

Tablo 4'te katılımcıların istihdam durumuyla ilgili veriler yer almaktadır. Çalışan hanesindeki katılımcılar aktif olarak çalışma hayatının içerisinde. Buradaki önemli noktalardan biri, çalışan katılımcılardan birinin, engelli kontenjanıyla işe girdiğini ancak pandemiden sonra işe gitmeden maaşını almaya devam ettiğini ifade etmesidir. Dolayısıyla çalışan katılımcılar hanesindeki rakamın da engelli

katılımcıların istihdamı noktasında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde derinlemesine incelenmeye ihtiyacı vardır.

Tablo 4: Katılımcıların istihdam durumu

Çalışma Durumu	Çalışan (Aktif)	Çalışmayan	Emekli
	8	7	3

Tablo 5'te de görüldüğü üzere çalışmada çoğunluğu fiziksel engelliler oluşturmaktadır. Görüşmeler daha çok bu konuya ağırlık verilerek ilerlemiştir ve çıkarımlar da bu yönde olacaktır. Engelli kadınlar fiziksel engelleriyle yaşamaya alışsa da dış dünyada gün içerisinde farklı birçok engelle karşılaştıklarını özellikle vurgulamışlardır.

Tablo 5: Katılımcıların engellilik türleri

Engellilik Türü	Görme Engelli	İşitme Engelli	Fiziksel Engelli
	5	-	12

Not: Çalışmanın bulgularının kapsayıcılığı amaçlanarak, 40 yaşında zihinsel engelli bir kadının annesiyle görüşme yapılmıştır.

3.4. Tematik Analiz

Tematik analiz, yoğun betimleyici nitel verileri analiz etmek için sıkça kullanılan bir yöntemdir. Bir veri seti içindeki temaları tanımlamak ve yorumlamak için kullanılır. Burada önemli olan, araştırmacıların önyargılarının temaların

yorumlanmasına etki etmemesidir (Naeem, 2023). Tematik analiz gerçekleştirilirken aşağıdaki adımlara dikkat edilmiştir:

- Verilerin tekrar tekrar okunması, süreçle ilgili notlar alınması
- Eldeki veriler doğrultusunda kodlar oluşturulması
- Oluşturulan kodların gruplandırılması ve benzer kodlardan temaların belirlenmesi
- Temalar üzerine yoğunlaşılması ve temaların tam olarak adlandırılıp açıklanması

Çalışmada katılımcılardan toplanan nitel verileri analiz etmek için üç aşamalı bir tema analiz tekniği kullanıldı. Öncelikle Türkiye’de engelli kadınlara yönelik çalışma ve raporlar okunarak genel bir fikir oluşturuldu ve anahtar sözcükler tespit edildi. Ardından görüşmeler yoluyla elde edilen veriler kategorilere ayrılarak engelli kadınların karşı karşıya oldukları çoklu baskılar tespit edildi. Böylece kesişimsel alanlar belirlenmiş oldu. Engelli kadınların maruz kaldıkları çoklu baskıların “kesişimselliğin huzursuzluğu” üzerindeki etkisine nasıl yol açtığı belirlendi. Böylelikle çalışmada üç ana tema belirlendi. “Sosyal katılım” ve sosyo-ekonomik tabakalaşma” kodlarından türetilen ilk tema “toplumsal dışlanma ve yoksulluk” olmuştur. İkinci tema “cinsiyet” ve “farklılık” kodlarından türetilen “toplumsal cinsiyet normları”dır. “Engellilik ve erişebilirlik” teması ise “bakım” ve “refah” kodlarından ortaya çıkmıştır.

3.4.1. Toplumsal Dışlanma (Ayrımcılık) ve Yoksulluk

İstanbul Türkiye’nin en kalabalık ve kozmopolit ili olmasına rağmen, engelli katılımcıların ortak fikri toplumsal dışlamaya maruz kaldıkları olmuştur. Yaşadıkları ayrımcılığın bazen sözel olduğunu, bazen de bunu insanların jest ve mimiklerinden

anladıklarını ifade etmişlerdir. Bunun dışında politikaların ve uygulamaların kapsayıcı olmaması toplumsal dışlama için adeta ortam hazırlamaktadır.

Engelli kadrosu için aradılarsa sizi senin kıdeminden daha düşük bir pozisyon vermeleriyle ayrımcılık başlıyor. Engelli olduğunu bilmeden çağırıyorsa da gittiğinizde öğrenince şüpheleri başlıyor. Halbuki yüzde yüz görme engelli yöneticiler var. Bir önceki şirketten referansı var mesela ama yine de önemsemiyorlar. Seçmece usulü engelli alıyorlar. Dışarıdan belli olmuyor diye iç hastalıkları tercih ediyorlar mesela. (K18)

Engeli olmayan bireyler için otobüse binmek, merdivenden çıkmak, yeşil ışık yanınca karşıdan karşıya geçmek gibi eylemler günlük basit eylemlerdir. Sosyal devletin ödevi engelli bireyler için de bu kolaylığı sağlamaktır. İki katılımcımızın da üzerinde durduğu gibi, kaldırıma araç park etmek, asansör kullanırken öncelik kaidelerine dikkat etmemek, trafik ışıklarında ses sistemi kullanmamak engelli bireyler için İstanbul’da karşılaşılan temel sorunlardır (K5, K18). Bu sorunların en kötü yanlarından biri de devamlı olmasıdır. Yöneticilerin, görevlilerin, halkın kolektif bilinci ve farkındalığı burada bir kere daha önem kazanmaktadır.

Asansörler aslında engelliler için ama herkes kullanıyor. Bakımları daha sık yapılmalı mesela. Yaya geçitlerini engelliler de kullanıyor, daha dikkatli olunmalı. Martıları kaldırımlara koyuyorlar. Bu da bizim için bir engel. (K5)

Katılımcıların hemen hemen hepsi yaşadıkları ayrımcılığı tanımlarken insanların bakışlarından duydukları rahatsızlıktan bahsetmişlerdir. Örneğin bir katılımcımız: “Çocukken yürürken herkesin acıyarak bakmasını hiç sevmezdim. Amerika’ya gitmiştim. Hiç kimse bakmadı bana” derken aslında insanların sessizce onları nasıl

dışladığını ifade etmiştir (K17). Bununla birlikte görmezden gelindiklerini de ifade etmişlerdir. Bir normalleşmenin olması gerektiğini vurgulamışlardır. İnsanların engelli biriyle nasıl iletişime geçileceğini bilmemesi de engelli bireyler için sorun oluşturmaktadır. Baston kullanan engelli biri dükkâna girerken ona öncelik tanınması makuldür. Ancak karşıdan karşıya geçerken sormadan kolundan tutarak birlikte karşıya geçmek uygunsuzdur. Burada sihirli bir cümle vardır ve onun kullanılması en güzelidir: “Sizin için yapabileceğim bir şey var mı?” (K18)

Çalışmanın ilk bölümünde engelli kavramı ile eğitim ve istihdam kavramları birlikte ele alınmıştı. Derinlemesine mülakatlarla birlikte bu kavramların birbirleriyle son derece sıkı bir bağ içinde olduğu bir kez daha ortaya çıkmıştır. K8, “Ortaokul-lise dönemlerinde yol haritası çizilmeli. Hangi mesleğe yönlendirilebileceği bilinmeli. Engel ne, neye engel neye değil?” diyerek, aslında süreç hakkında özet niteliğinde bir cevap vermiştir. Eğitimin önemini bir kere daha vurgulamış, genel uygulamaların yanında bireysel özelliklerin de altını çizmek gerektiğini anlatmıştır. Serra (2015) çalışmasında, engelli kadınların başkalarına bağımlı algılandığını ifade eder. Buna bağlı olarak engelli bir kadın kolay vazgeçilebilir ve görünmez olmaktadır. Sonuç olarak engelli kadınlar kırılğan grupların içinde yer almaktadır.

Eğitim sitemine engelliler de entegre edilmeli. Eğitim almalı ki sonra da istihdam edilebilsinler. Sosyal hayatın buna uygun olması lazım. Kendimize acımayı bırakmalıyız. (K2)

Eğitimin devamında gelen üretmenin ve sosyalleşmenin adımlarından da biri olan istihdam konusunda katılımcılardan biri, “Devlet mecbur koştuğu için engelli işe alınmamalı. Onun şartlarına ayak uydurulmalı. Engellilikte seviye seçilmesin. Ya da yürüme engelli olmasın diye belirtilsin örneğin. Kapıdan dönmek zorunda kalmayız, rencide olmayız.” (K4) şeklinde görüşünü ifade etmiştir. İstihdamda kota uygulaması

olduğu için işverenin yalnızca yasal gerekliliklerden ötürü işe engelli birey aldığı anlaşılmaktadır. Aslında ideal olan engelli bireyin de yetenek ve bilgisine göre işe alınmasıdır. Onların da dileği bu yöndedir.

Yasal düzenlemeler her ne kadar engelli istihdamı noktasında güzel bir adım olsa da katılımcılar engelli çalışanlar hususunda işverenlerin takibinin daha ayrıntılı yapılması gerektiğini düşünmektedir. Engelli kotası dolması adına engelli kadın ya da erkekleri çalışıyor gösterip işe gelmesine gerek olmadığını söylenmesi veya yalnızca çalıştırmak için çalıştırıp kişinin becerilerinin göz ardı edilmesinden rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Huzursuzluk, işte tam da burada, çalışmanın bulgularından olan ayrımcılık temasında ve engelli bir kadının istihdam edilebilmek için tüm dezavantajları aşmış çalışmaya başladıktan sonra dahi toplumsal dışlanmaya maruz kalmasında görülmektedir. Bunun yanında engelli kadınların engelli erkeklere göre daha kolay gözden çıkarıldığı da bir gerçektir. Yaşadığı dezavantajların üstesinden gelmiş olsa da sürekli yenilenen bu kesişimsel durum engelli bir kadın için açıkça huzursuzluk kaynağıdır. Çözümlemesi gereken nokta da burasıdır.

Denetleme yapılmalı. İşverenler engelli çalıştırmak zorunda olsa da engelli kişiye maaş verip işe gelmemesini teklif ediyor. Bunlardan bazıları da parayı yatırıyor, bazıları yatırmıyor. Bu şekilde yapan işverenlerin cezalandırılması gerekli. (K6)

Katılımcılardan bir kısmı özeleştiri yaparak engelli bireylerin de kendilerinin neyi yapip yapamayacaklarını bilmeleri ve ona göre iş aramaları gerektiğini söylemiştir. Örneğin katılımcımız: “Ben engelli olduğum için iş bulamıyorum diyorlar. Ama insanlar kendilerine yanlış hedef de koyuyorlar bazen. Ben şimdi tiyatro izlemeyi seviyorum o zaman tiyatrocuyu diyeyim diye düşünmüyorum mesela. Ortaokul mezunu genel müdür olmayı beklememeli gibi. Siz engelli olduğunuz için size bankadan para

verelim diyorlar. Siz bunu kabul edersiniz bu tip şeyler sormaya devam ederler.” (K2) cümleleriyle yalnızca sisteme değil, engelli bireylerin bakış açısına da bir eleştiri getirmiştir.

Yetkinlikleri arttırmak için daha fazla destek olunabilir. Engelli olmak değil mevzu, engellenmemek. Koşulları kısıtladığınız sürece biz de bir yerde yerimizde saymaya devam ederiz. Kurslar yetkinlik kazandırmayı amaçlamalı. Meslek edindirme rehberliği, oryantasyon koçluğu olması gerekiyor. Adaptasyon sürecimiz farklı oluyor bizim. (K10)

İnsanların duyarsız olduğunu söyleyen katılımcımız (K15), sorulara verdiği cevapların çoğunda engelli arkadaşlarıyla birlikte olmak istediğini, engellilere özel yerler tahsis edilmesi gerektiğini söylemiş ve hatta engellilerin birlikte çalışması gerektiğini vurgulamıştır. Bunları söyleyen biri için, engelli ve engelli olmayan ayrımını çok net yaptığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla kendisini engelli olmayan bireylerin yanında rahat hissetmeyen engelli kadınlar olduğu sürece toplumsal birliktelikten söz etmek mümkün olmayacaktır.

Wendell (1989) çalışmasında, engellilik ve onların bilgisi topluma tam olarak entegre edilmediği için engellilerin ancak kendileri gibi engelli bireylerle özgürleşebildiklerinden bahseder. Katılımcılarımız da aynı şekilde: “En çok kendi aramızda eğleniyoruz. Normal insanlarla bu derece uyum sağlayamıyoruz. Biz bir araya gelince çok güleriz, eğleniriz” (K6) demiştir. Benzer şekilde fiziksel engeli olan katılımcılarımızdan biri (K8), insanların sabırsız olduğunu söylemiş ve engeli olmayanlarla arkadaş olmanın zorluğundan bahsetmiştir.

Bazı katılımcılar şiddetin farklı veçheleri olduğunu hatırlatmışlardır. Örneğin katılımcımız (K11), son yıllarda genel olarak yaşanan iyileştirmeler olduğunu

yadsımamış, ancak fiziksel ve sözel şiddete maruz kalmasa dahi kapılarının önünde “Engelli var.” yazısı asmalarına rağmen zaman zaman araba park edildiğini aktarmıştır. Herhangi bir zamanda ama özellikle de acil bir durumda bu durumun onların hayatını ne kadar zorlaştırdığını anlatmıştır.

Özel ihtiyaçlar için bile yer bulmakta zorlanıyoruz. Avm’de bebek odası var mesela ama bizim için tuvalet mescit hep sorun oluyor. Hastanede idrar istendiğinde bunun için bir oda yok. (K11)

Katılımcıların genelinin aksine bazı katılımcılar şiddetin hiçbir türünü yaşamadıklarını ifade etmişler ve engeliyle nasıl barıştıklarını anlatmışlardır. Burada şiddeti nasıl tanımladıkları da önemli olmakla birlikte, kendilerini farklı şekilde ifade ettiklerini görmekteyiz. Katılımcımız (K2) “Öyle şeyler görebiliyorum ki, hangimiz engelliyiz diye soruyorum kendi kendime” cevabını vermiştir.

Engelli hakları ile ilgili konuşurken, politika üretirken engelli bireylerin de fikirlerinin alınması azami derecede önemlidir. Tıpkı kadın çalışmaları yaparken kadınlarla, maden işçilerinin sorunlarından bahsederken işçilerle konuşmak gerektiği gibi, engellilerin bireysel ya da toplumsal bağlamda yaşadıkları sıkıntıları da onların tecrübeleri ve fikirleri doğrultusunda ele almak en faydalısı olacaktır.

Ümraniye otoparkta bir karış yükseklik var klozette. Şikâyet ettim kabul edildi sonunda. Politikalarda bize hiç sorulmuyor. Ölçüyle verdim, 48-50 cm olsun dedim. (K4)

Engelli kadınlarla gerçekleştirilen bu görüşmelerde, ayrımcılık başlığı altında değerlendirilen görüşler elbette birçok engelli erkek için de söz konusudur. Ancak

engelli kadınların maruz kaldığı çoklu baskı ortamı, onların yaşadıkları dezavantajların kesişmesine ve burada meydana gelen huzursuzluğun devam etmesine sebep olmaktadır. Katılımcılar özellikle eğitim, istihdam ve sosyal hayatta engelli olmanın zorluklarından ve dahası uğradıkları ayrımcılıklardan bahsetmişlerdir. Engelli kadınlar korumacı aile yapısı sebebiyle eğitimlerine devam etme noktasında engelli erkeklere göre arka planda kalmaktadır. Eğitimine devam edemeyen engelli bir kadının istihdam edilme ihtimali düşmektedir ki eğitim alan katılımcılar dahi iş bulma, işe devam etme, eğitim aldıkları işi yapabilme konusunda yaşadıkları olumsuz tecrübeleri aktarmışlardır.

Engellilerin yaşadığı birçok zorluk ayrımcılık başlığı altında değerlendirilebilir. Çünkü engelli bir bireyin mağduriyet yaşaması açık ya da gizil bir ayrımcılık yapıldığının göstergesidir. Kamusal alanda engelli tuvaleti bulamayan bir engelli ayrımcılığa uğruyordur. Katılımcıların değindiği ortak konular olmakla birlikte kişisel deneyimlerinden kaynaklanan farklılıklar da vardır. Ancak hepsinin temennisini katılımcılarımızdan biri (K3), bir cümleyle özetlemiştir: “Engelliler için basitleştirsinler, kolaylaştırınlar.”

Çalışmalar, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda yoksulluğun daha yüksek oranlarda görüldüğünü göstermektedir (Mitra vd., 2013). Yoksulluk engelli olsun veya olmasın herkes için sosyolojik bir sorundur. Fakat kişinin engelli olması temel ihtiyaçların ikiye, üçe katlanması anlamını taşıdığından daha zordur. Yoksul ve engeli olmayan bir kişinin bir kaza neticesinde artık engelli olduğu düşünüldüğünde tedavi masrafları sebebiyle eskisinden daha yoksul olduğu da söylenebilir (Öztürk, 2011). Gelişen teknoloji sayesinde protez bacak, akülü araç vs. gibi birçok farklı engel grubunun ihtiyacını karşılayacak araç-gereçler icat edilmektedir. Ancak tüm bunlar yine alım gücüyle doğru orantılı olduğu için engeli olan herkesin erişebilmesi mümkün değildir.

Palmer (2011) çalışmasında, engelli bireylerin genellikle homojen bir grup olarak ele alındığını söyler. Engellilerin cinsiyeti, etnik kökeni ya da eğitim durumu gibi bulgular sıklıkla ihmal edilmektedir. Bu durum, engellilik politikalarının yeterince etkili olmamasına sebep olmaktadır. Aynı zamanda engellilik olgusunun yoksulluk analizlerine dahil edilmesinin gerekliliğini de vurgulamaktadır.

Katılımcıların neredeyse hiçbiri engelli maaşı almamaktadır. Aktif bir çalışma hayatı olanlar dışında engelli maaşı almak isteyen katılımcılar da tutarın çok düşük olduğunu ve alma şartlarının zor olduğunu söylemişlerdir. Bunun dışında bakıma ihtiyaç duyan engelliler için yakınlarının bakım parası alabileceklerini ancak o durumda da onların sigortasız/güvensiz ve düşük ücretli bir şekilde “çalışmış” olacağını anlatmışlardır. Dolayısıyla engelli bireyler için geçim sıkıntısı konusu hala önceliklendirilmesi gereken konuların başında gelmektedir. Görüşmelerde dikkat çeken bir diğer nokta, bakım maaşı verilen kişinin her zaman kadın olmasıdır. Engelli bireye bakım veren ve hayatını ona göre şekillendiren, ancak bunun yanında ev içi bir emek olarak görünmez olan hizmetler sunan ve maddi olarak da yeterli karşılığı alamadığı gibi kadını sosyal hayattan ve çalışma hayatından kopararak daha fazla mağdur olmasına sebep olmaktadır.

3.4.2. Toplumsal Cinsiyet Normlarının Etkisi

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kendini yaşamın farklı alanlarında gösteren bir olgudur. Bu çalışma özellikle engelli kadınlar ve toplumsal cinsiyet kavramlarını birlikte ele alarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmesi ve sonuçta da bulgular ortaya koyması anlamında diğer çalışmalardan ayrılmaktadır. Toplumsal cinsiyet normları toplumun bireyden beklentileri olarak ele alındığında, toplumun kadından ve erkekten beklentilerini kategorileştirmek daha kolaylaşacaktır. Bu başlığı alt kavramlara açtığımızda da kadından beklentilerin erkeklere göre fazla olduğu dikkat çekmektedir. Çünkü kadınlara toplumun atfettiği davranışlar ve kadınlardan

beklentiler daha fazladır. Toplumsal cinsiyet rolleri kadına ev içinde ve dışında (daha çok içinde) bazı görevler tanımlamıştır. Bu roller çerçevesinde “ideal kadın” eviyle, eşiyle, çocuğuyla ilgilenen kadındır. Engelli kadınlar için de ev içi roller beklentiler dahilindedir. Bu beklentiler karşılanmadığı zaman engelli kadın kendisini yetersiz hissedecektir. Bunun dışında kadınların biyolojik cinsiyetleriyle ilgili yaşadıkları sorunlar vardır. Bu durumlar da önemsenmesi ve üzerinde durulması gereken konulardır.

Engelli kadınların engelli olmayan insanlarla eşit cinsel ve üreme arzularına ve umutlarına sahip olmalarına rağmen, toplum onların gerek cinselliğini gerekse üreme kaygılarını, isteklerini ve insan haklarını göz ardı etmiştir. Engelli kadınlar çocuklaştırılarak ve aseksüel görülerek, üreme yeteneğinden yoksun ve uygun olmayan cinsel/evlilik partnerleri veya ebeveynler olarak anlaşılmasına neden olmaktadır. Böylece kadınlar için engellilik genellikle kadınlık, aktif cinsellik ve annelik fırsatlarının reddedilmesi anlamına gelmektedir (Addlakha vd., 2017).

“Bir kafede seninle oturuyor olsak bir belediye başkanı gelse kardeşim nasılsın diye omzuma elini koyuyor. Sana bunu yapabilir mi, yapamaz. Sevgi dolu zannettikleri için sözel ve fiziksel temastan çekinmiyorlar” (K18) diyerek onu bir kadın olarak görmediklerini, siyasilerin “kardeşlerim” diyerek onları sürekli merhamet edilecek bir kitle olmaktan öteye götürmediklerini ifade etmiştir. Katılımcının özellikle “kadınlık” konusunda söyledikleri oldukça önemlidir. Böyle ifadeler ve hareketler engelli kadınların adeta elinden cinsiyetleri alınmış gibi hissetmelerine sebep olmaktadır. Bu konuda Thomas (2006) çalışmasında, engelliliğin psiko-duygusal yapısını merkeze almıştır. Engelli kadınlar daha az değerli görüldüklerini ve daha az çekici bulduklarını düşünmektedir ve bu durum onların kamusal alanda insanlarla iletişimini önemli ölçüde etkilemektedir. Güloğlu ve Şakar (2023) çalışmalarında, 14 ortopedik engelli kadınla yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirmiştir ve katılımcıların çoğu toplumsal cinsiyetsizleştirmeyi psikolojik şiddet olarak

değerlendirmişlerdir. Engelli kadınlar psiko-sosyal olarak güçlendikçe, kendi iyilik hallerini güçlendirmeleri de daha kolay olmaktadır.

Wilde ve Fish (2023) çalışmalarında, toplumsal cinsiyet konusunu merkeze alarak engelli kadınların engellilik çalışmalarındaki katkılarına odaklanmışlardır. Engelli kadınlar sıklıkla engellilik çalışmalarındaki dar görüşü eleştirmişlerdir. Engellilik çalışmalarında, feministlerin önemli ölçüde rol oynamaya başlamasından itibaren toplumsal cinsiyet ve engellilik hakkındaki gerçekler araştırmalara konu olmuştur. Feminist ekoller engelliliği kadınlar arasındaki farklılığın bir boyutu olarak ele almış ve engellilik feminist metinlerde ve kongrelerde sıkça yer almaya başlamıştır.

Katılımcımız (K3), engelli bir kadın olarak özellikle de engelli olmayan biriyle evli olduğu için duygusal şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kendini gösterdiği en temel noktalardan biri, engelli bir erkeğin engelli olmayan bir kadınla evlenmesinin normal kabul edilmesi ve hatta ona bakım vermesi anlamında teşvik edilmesi iken; engelli bir kadının engeli olmayan bir erkekle evlenmesinin yadırganmasıdır. Kadının bakım veren görevini -istese de istemese destekleniyor olmasının engeli olup olmamasıyla ilişkisi yoktur. Toplumsal normlar gereği kadından karşılanması istenen beklentiler bu yöndedir. Bu minvalde toplumsal baskıya maruz kaldığını ifade etmiştir.

Toplumsal cinsiyet noktasında engelli kadının ve erkeğin evlenmesinde farklılık yaşıyor. Engelli erkek para kazandığı noktada evlenebiliyor. Ama engelli kadının çocuk doğurması, bakması, evde iş yapabiliyor olması gerekiyor. Kadın işi erkek işi diye ayıracaksak ben de musluk tamir edebiliyor mu diye mi bakmalıyım? (K8)

Cevapları farklı bir açı içerebileceği için çalışmada bir erkek katılımcıya da (K4) yer verilmek istenmiştir. Kırklı yaşların başında olan katılımcımız, eskiden erkeklerin daha fazla ön planda olduğunu, ancak son dönemde kadınlar hakkında yapılan iyileştirmeler neticesinde bir eşitlenme sağlandığını ifade etmiştir.

“Engelli erkekler daha çok istihdam ediliyor. Ama şu an kadınlar da o kadar özgüven kazandı ki, bayanlarımız şu anda önce. Bu konuda devlet destekledi.” (K4)

Kadınların haklarıyla ilgili mevzularda yaşanan normalleşmenin bir iyilik vesilesi olarak algılanması düşündürücüdür. Engelli erkeklerin ve engelli kadınların dayanışma içinde olması gerektiği açık bir gerçektir. Aslında kendilerine hak olanı almaya başladıklarında, engelli kadınlar için yapılması gereken her şeyin yapıldığının düşünülmesi yanlış olacaktır. Yüzeysel uygulamalar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin tamamen giderilmemesi engelli kadınların yaşadıkları kesişimselliğin huzursuzluğunu yalnızca arttırmaya sebep olabilir.

Engelli anne olmak bir kadının sahip olduğu kimliklerin bir diğeri sebebiyle de ayrımcılık görmesine sebep olmaktadır. Görme engelli katılımcımız (K12), yaşadığı toplumsal baskılara örnek olarak; “Kendine bakamıyor, çocuğa nasıl bakacak gibi cümleler duyuyorum sokakta” demiştir. Böyle kalıp yargıların halen zihinlerde oluşu, engelli bireylerin toplumsal hayatta eşit erişim hakkına sahip olmalarını engellemektedir. Diğer yandan kadının bir kez daha çoklu baskı sistemi karşısında ayrımcılık yaşadığı görülmektedir. Engelli birinin anne olma deneyimi içinde olduğu dezavantajlı konumların kesişmesine sebep olmaktadır. Bu kesişim döngüsel bir huzursuzluk açığa çıkarmaktadır. Garland-Thomson (2005) çalışmasında, engelli kadınların kültürel bağlamda aşağı ve eksik, normatif olarak kadınsı olmayan, aseksüel ve ebeveyn olmaya uygun olmayan olarak görüldüğünü vurgulamıştır. Bu noktada

feminist engellilik çalıřmaları, sosyal ve maddi boyutu olan bedeninin ne olduėunu hepimizin tekrar dūřunmesi için bir alan oluřturabilir.

İnce ve Kalkan (2023) alışmalarında, görünüşten çok işlevselliği ncelemenin bedeninin daha fazla takdir edilmesini sağlayacağını göstermiştir. Feminist çalışmaların ve engellilik çalışmalarının birlikte hareket etmesi olumlu beden imajı için elverişli bir zemin sağlayan disiplinler arası bir alandır. Son yirmi yıl içinde feminist felsefi teoriler bedenlerin maddi yönü hakkında dūřunmek için bir fırsat sunmuştur. Beden olan değil oluř sürecinde olandır. Benzer şekilde Gündüz ve Bilge (2023) alışmalarında, olumlu bir beden algısına sahip olan bireylerin yaşam doyumlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Butler (1997) dışlanan bedenlerin düzen verici normları güçlendirdiğini ve hegemonya oluşturduğunu ifade eder. Hiyerarşik bedenler hangi bedeninin önemli olduğunu salıklar. Daha ileri gidilerek, hangi hayatın daha değerli olduğu ve hangi hayatın kurtarılmaya değmez olduğu soruları açığa çıkmaktadır. Aynı şekilde Samuels (2002) alışmasında, Butler'ın geniş bir etkiye sahip olduğunu, toplumsal cinsiyet ve cinselliğe ilişkin ağdaş eleştiriler getiren çalışmalarını eleştirmeden kabul etmemek ancak hemen de reddetmemek gerektiğini vurgular. Engellilik çalışmalarında gelecekteki çalışmaların nasıl olacağına dair ideal bir planın olmadığını; fakat Butler'ın fikirlerinin ilk adımı oluşturabileceğini belirtir.

3.4.3. Engellilik ve Erişilebilirlik

Erişilebilirlik bir çatı başlık olarak kabul edilirse, sağlığa erişim, eğitime erişim, mekanlara erişim gibi birçok alt başlık elde edilmiş olur. Katılımcıların sorularının hemen hepsinde değindikleri erişilebilirlik konusu, işe/okula/hastaneye giderken

azami derecede önemli olmasının yanında, sosyalleşme süreçleriyle de doğrudan ilgilidir.

Asansörler aslında engelliler için ama herkes kullanıyor. Bakımları daha sık yapılmalı mesela. Yaya geçitlerini engelliler de kullanıyor, daha dikkatli olunmalı. Martıları kaldırımlara koyuyorlar. Bu da bizim için bir engel. (K5)

Sağlığa erişim konusu engelli bireylerin ortak sorunlarından biridir. Katılımcılar görüşmelerde sağlık sistemini eleştirmişlerdir. Daha doğru bir ifadeyle, onlar için uygun bir sistem olmadığını ve bu anlamda mağdur olduklarını dile getirmişlerdir.

Bu anlamda ciddi bir eksiklik var. Hastanelerde engelli biri geldiğinde yardım edecek biri olmalı. Biz kafamıza göre görevli bulmak zorunda kalıyoruz. Onlar da ne yapacaklarını bilemiyorlar. Önceden talep edildiğinde yardım edecek birinin olması gerekiyor. (K13)

Sedye ulaşımında zorluk yaşıyorum. İşitme engelli arkadaşlar doktorlarla iletişim kuramadıklarını söylüyorlar. Örneğin bir keresinde diş röntgeni çektirecektim. Röntgenin çekildiği makine boya göre olmadığı için normalde 15 dakika sürecekti işlemin bende 1,5 saat sürdü. Cihazların tamamının da engelliye uygun olması gerekiyor. Engelli için mahremiyet önemli mesela. Yani olay engel değil, donanım. Engellilerin her alanda ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir sistem olmalı. (K2)

Çocuğumu devlet hastanesine götürüyorum. 150 kişi sıra beklerken öncelik tanınmıyor. Engelli olana öncelik oluyor, sizin çocuğunuz engelli değil cevabı alıyorum. Çocuğumun aşısı var gidemiyorum mesela. Yaşlılara evde bakım hizmeti gibi bizde de ev ziyareti günleri olması gerekiyor bence. (K12)

Tefera vd. (2017) çalışmasında, engelli anne deneyimlerine yer vermiştir. Engelli olma ve anne olma kimliklerinin kesişimi yeni ve üzerinde çalışılması gereken bir alan açmıştır. Erişilebilirlik ve bireysel, ailevi, sosyal hizmetler, engelli annelerin ihtiyaç duyduğu hizmetlerdir. Engelli kadınların annelikle ilgili yeterlilik konusunda farkındalıklarını arttırmak ve engelli annelerin yaşamlarını nitelikli hale getirmek, ailenin yaşam kalitesi için de değerlidir. Engelli kadınlar evlenirken de ebeveyn olurken de toplumsal baskıyla karşılaşılıyorlar ve bununla mücadele etmek durumunda bırakılıyorlar.

Görme engelli olan katılımcımız (K9), görme engelli bir kadın olarak hem bekar bir anne olmayı hem eğitimci olmayı deneyimliyor. Evliliğinde ve şu anki işvereni tarafından duygusal şiddete maruz kaldığını anlatmış, oğlu da görme engelli olduğu için onun ihtiyaçları doğrultusunda hayatlarını şekillendirdiklerini ifade etmiştir. Çalışmanın ilk bölümünde bahsedilen çoklu ayrımcılık konusu burada kendisini göstermektedir. Hem engelli hem kadın olmayı kesişimsel bir şekilde tecrübe eden birinin engelli çocuk annesi olması ve çalışma hayatında da ayrımcılığa maruz kalması onu çoklu ayrımcılık yaşamaya maruz bırakmaktadır.

Foucault iktidar kavramını çerçevelerken iktidarın sadece belli kurumlardan ibaret olmadığını hayatın her aşamasında kendini gösterdiğini ve insanların yaşam alanlarına müdahale ettiğini söylemektedir. İktidar bu bağlamda ekonomik eşitsizlikleri kullanabileceği gibi, gözetim sistemlerini ya da sözün etkisini de

kullanabilir (Foucault, 2011). Tıpkı katılımcılarımızdan birinin (K17) emeklilik süreçleriyle ilgili verdiği bilgiler gibi, Foucault da iktidar olan gücün yalnız karar mekanizması olmadığını bireylerin yaşamlarını da yönettiğini ifade etmiştir.

Günüm doldu, emekli oldum. Engelli raporumu yenilememi istediler. Engelli oranım daha düşük verildi. Ama ben de herhangi bir iyileşme yok. Sonra birilerinden duydum ki emekli etmeyin engellilik oranını düşük verin diyorlarmış. Bizi yük görüyorlar. Nefes aldığına şükret der gibiler bize.
(K17)

Taş (2023) çalışmasında, biyoiktidarın engelli bireyleri denetim altında tuttuğunu vurgulamıştır. Engelli haklarına yönelik ne kadar iyileştirme yapılırsa yapılsın, kültürel kodlara işlemiş olan biyoiktidar bedeni dışlamış ve normalin korunması üzerinde sistem kurulmuştur. Engelli bireylerin engel durumlarını ve derecelerini tanımlamak için verilen engel raporları da engelli bireyleri denetim altında tutma biçimini ifade etmektedir. Örneğin engelli raporlarının belli aralıklarla yenilenmesi, engelli bireylerin problem yaşadıkları bir durumdur. Sık muayeneler veya değişen engellilik dereceleri engelli bireylerin mağduriyetini arttırmaktadır.

Eğitime erişim başlığını engelli bireylerin eğitime katılması ve engellilik üzerine toplumun her kesiminin eğitiminin sağlanması olmak üzere iki veçhede ele almak gerekmektedir. Engellilerin eğitime erişimi ne kadar önemliyse toplumun engellilik ile ilgili eğitilmesi de bir o kadar önemlidir. Özellikle tıbbi modelden sosyal modele geçişle birlikte engellilerin sosyalleşmesi teşvik edilmeye başlanmıştır. Buna rağmen engelli bir kişinin dışarıda aktif rol oynamasına alışık olmayanlar için bu durum garip karşılanabilir. Engelli bireye yönelik bakışlarla ve sözlerle yapılacak en ufak bir ima (bilerek ya da

bilmeyerek) tam da ayrımcılık kelimesinin karşılığı olacaktır. Bu nedenle genç, yaşlı, marjinalleştirilmiş grupların ve dahasının eğitilmesi önemlidir.

Engelli aileler eğitilmeli. Onlar ne yapılması gerektiğini bilmiyor. Okula göndermediler beni. 24 yaşında liseyi bitirdim. Engelli kadınlar öz güvenli olabilmesi için okumalı. Sen otur evinde ne yapabilirsin diyorlar. Ben bunun zorluğunu hala çekiyorum. (K16)

Eğitim olanaklarının daha çok artırılması lazım. Ulaşımında zaten sorun yaşıyoruz. Evden çıkıp okula giderken bir sürü sorun yaşıyor. Sınıf ortamları daha uygun hale getirilebilir. Engellilerin içinde çok zeki olanlar var. Onlar eğitilip çalışacağı alanlar sağlanabilir. O şekilde kazanabilir toplum. Heba olup gidiyorlar. Kendisi bile farkında değil, ailesi bile farkında değil belki. (K17)

Çalışma neticesinde ortaya çıkan bulgulardan biri de İstanbul depreminin engelli bireyler için kaygı sebebi olduğudur. Engelli olsun veya olmasın doğal afetler herkes için büyük ya da küçük korku sebebidir. Bilhassa 2023 yılında 11 ili etkileyen 6 Şubat depremleri sonrasında herkesin gündemine tekrar girmiştir. Engelli bireyler de kendi normalleri içerisinde deprem gibi afetlerden daha fazla etkilenebileceklerini öngörmektedir ve dolayısıyla bu durum onların kaygı düzeylerini arttırmaktadır. Deprem gibi afetler toplumun en kırılgan halini yansıttığı için gerekli olan yapı sökümü adına önemli bulgular sağlamaktadır (Beşpınar & Beşpınar, 2023). Deprem konusuna toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığı zaman yalnızca engelli kadınlar için değil, engeli olmayan kadınlar için de birtakım bulgular ortaya konduğu görülmektedir. Afet öncesi, afet anı ve afet sonrası dönem için kadının konumunu ele alan çalışmalar mevcuttur. Bununla birlikte teorik bilgiden pratik bilgiye geçişin sağlanması ve kadınların -özelde engelli kadınların- afet güvenliği hakkında bilgi ve

uygulamalarla güvenliği arttırılmalıdır. Örneğin fiziksel engelli katılımcılarımızdan biri (K8), en büyük kaygısının olası İstanbul depremi olduğunu ifade etmiştir.

Gartrell vd. (2017) engelli kadınların kırsal Kamboçya’da afetleri nasıl deneyimlediklerini ve kırılmalıklarının temel nedenlerini incelemek için kesişimsel bir yaklaşımla yaptıkları çalışmada engelli kadınların afetlerden orantısız bir şekilde etkilendiğini ve afet olaylarının hazırlık, müdahale ve iyileşme aşamalarında kurumsal desteğe en az ulaşabilen grup olduğu bulgusuna ulaşmıştır. Daha da kötüsü engelli kadınların afet sonrası artan şiddet tehdidine karşı ek zarar görme riskleridir. Engelli kadınların afet durumunda daha da marjinalleşmelerini olanaklı hale getiren temel olgu ise gündelik yaşamlarında ortaya çıkan dışlayıcı süreçlerin uzantısıdır. Bu çalışmanın bulguları bir deprem durumunda katılımcı kadınların cinsiyet ve engellilik ve ek olarak yoksulluk gibi yüklerle karşı karşıya kalma olasılıklarının farkında olduklarını açığa çıkarmıştır.

Engelli bireylerin profesyonel bakıma erişimlerini ve hayatın her alanına entegre olmalarını sağlamak başta devletin sonra da tüm toplumun görevidir. Güçlü (2004) deneme yazılarını derlediği kitabında, sinema, tiyatro veya restoranlara “Sakatlar giremez” diye bir tabela asılsa insanların ya da sivil toplum kuruluşlarının ses çıkaracağını söylüyor. Aslında engelli bireylerin birçoğunun böyle etkinliklere katılmadıklarını, fakat bu duruma sessiz kalındığını ve görmezden gelindiğini ekliyor. Engelli kadınların Bu bağlamda farkındalık kazandırmak ilk adımdır. Düzenli olarak yapılacak seminer, toplantı ve zirveler, engellilerin de katılımıyla birlikte yeni ihtiyaçları gözden geçirmek ve yanlış uygulamaları düzeltmek anlamında oldukça işlevsel olacaktır.

3.5. Bulguların Değerlendirilmesi

Bu bölümde çalışmanın bulguları olan “ayrımcılık, toplumsal cinsiyet ve erişilebilirlik” temalarına dair değerlendirmeler yapılacaktır. Engelli kadınların toplumsal cinsiyet üzerine yaşadıkları kesişimselliğin huzursuzluğunu gidermek amacıyla kapsayıcı öneriler yer alacaktır.

3.5.1. Yeniden Dağıtım ve Farklılıkların Tanınması (Tanınma Siyaseti)

Paradigmaların değişmesi hususunda ulaşılabilirlik kavramı vurgulanması gereken bir kavramdır. Çünkü ulaşılabilir olmak sosyal yaşamla entegre bir biçimde ilerlemektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşılabilirlik, iş yerinin erişilebilir olması, mimari yapıların engelliler için elverişli olması, toplu taşıma kullanmanın kolay olması, konser, sinema gibi kültürel faaliyetlerin fiziksel çevrelerinin her anlamda uygun olması gibi birçok farklı örnekle sürdürülebilecek ulaşılabilirlik, engellilerin bağımsız bir şekilde yaşamlarını idame ettirmeleri için olmazsa olmazdır (Öztabak, 2017). Bu şartlar sağlandıktan sonra engelli kadınlar için detaylı iyileştirmeler tekrar gündeme getirilmeli ve çözümler aranmalıdır.

Mohamed ve Schefer (2015) çalışmalarında, normal ısrarla inşa etmeye çalışmanın geride kalanları marjinalleştirmekte ve ötekileştirmekte olduğunu ifade eder. Bu durum çeşitliliğin göz ardı edilmesi ve dahası potansiyelin bastırılması anlamına gelmektedir. Farklılıkları ne olursa olsun, kadınların hayatın çeşitli aşamalarında var olmaya hakkı vardır. Son dönemlerde gündemde olan kavramlardan biri olan kapsayıcılık, farklılıkların tanınması ve önyargılardan kaçınılması anlamında önemlidir. İnternetin ve sosyal medyanın geldiği yer sebebiyle uluslararası bilgiye ulaşmak kolaydır. Bu nedenle kendinden “farklı” olanla karşılaşmak ya da iletişimde olmak kaçınılmazdır. Dünyanın neresinde olunursa olunsun eğitimde kapsayıcı modeller geliştirmek ya da işe alımda kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda hareket

etmek yalnızca engellilik konusunda değil insanın olduğu her yerde ve zamanda bir ihtiyaçtır.

Katılımcılarımızdan biri (K18), engellilere yönelik yaklaşımların hak temelli ve yardım temelli olarak ikiye ayrıldığını aktarmıştır. Geleneksel bakış açısıyla yardım bekleyen, hatta istihdam konusunda değinildiği üzere çalışmadan ücret almayı kabul eden engellilerin aslında hak temelli bakış açısının yerleşmesini engellediğini ifade etmiştir. Hak temelli bakış açısına göre, engelli birey hiçbir konuda ayrımcılığa maruz kalmamalı ve bunun sonucunda da engeli olmayan bireylerle aynı imkanlara sahip olmalıdır. Örneğin engelli maaşı almamalıdır; ancak istihdam edilmesinin önünde de hiçbir engel olmamalıdır.

Bu çalışmadaki temel bulgu ILO'nun (2006) da işaret ettiği gibi engelliliğe duyarlı yasalar ve politikalar benimsemek gerekirken, bu araçları etkili bir şekilde uygulama ihtiyacını da hafife almamak gerekir. Bu durumda anayasa, iş kanunları ve diğer yasa ve uygulanan politikaların engelli kadınların haklarına açıkça yanıt vermesi yanı sıra uygulama konusun da önemini ortaya koymuştur. Burada özellikle belirtilmesi gereken temel konu, cinsiyet ayrımcılığı nedeniyle ek dezavantajlarla karşılaşan engelli kadınlara yönelik önlemlerin alınması gerektiğidir. Uygun bir yasal çerçeve engelli kadınların istihdam edilmeleri ve onurlu bir hayat sürmeleri için gerekli desteğin sağlanması için önemli bir faktör iken, uygun olmayan ya da uygulanmayan yasal mevzuat engelli kadınların eğitim ve istihdamda karşılaştıkları engelleri daha da güçlendirebilir.

3.5.2. Kesişimsellik Merceğinden Daha Derine Bakmak

Engellilik ve toplumsal cinsiyet başlığı altında kesişimsellik üzerinden açılan alt başlıkta daha detaylı analizlere yer vermek mümkündür. Toplumsal cinsiyet,

kesişimsellik konusunda önemli bir değişkendir. Kesişimsellik; etnik köken, kültür, ırk, sınıf, din, yaş gibi farklı elementlerin birbirleriyle ilişkisi bağlamında ele alınabilecek ve ayrımcılığa sebep olan konular arasındaki genellemeci ve homojen bir yapıyı terk etmeye sebep olabilecek işlevsel bir kavramdır (Özgür, 2022). Kesişimsellik kavramı toplumsal değişimin en hızlı yaşandığı ve bu değişimin sonucu olan sosyal sorunların tam ortasında literatüre girmiştir.

Collins (2019) kitabında, kesişimselliği eleştirel bir sosyal teori olarak ele almış ve disiplinler arası devam eden sorunlar için rehberlik edebilecek bağımsız bir teorik alan olarak görmüştür. Collins (2019) bu anlamda kesişimselliği eleştirel analiz ve sosyal hareketlilik ilişkisine bakış için bir mercekle olarak kullandığını ifade eder. Risman'a (2004) göre ise, 20. yüzyılın son bölümünde feminist düşüncede yaşanan en büyük gelişmelerden biri kesişimsellik kavramının literatüre girmesi olmuştur. Kesişimselliğin engellilik ve toplumsal cinsiyet teorileri, toplumsal cinsiyet ve engellilikle ilgili özellikler nedeniyle marjinalleşme ve dışlanmasının karşılıklı sürecini daha iyi anlamak için bir mercekle sağlayarak, bir bireyin bu çoklu kimliklerinin ve bunların nasıl olduğunun kabul edilmesine olanak tanıdığını kabul etmek gerekir (Ghosh vd. 2022). Ancak baskının birden fazla ekseninin varlığının dikkate alınması, kesişimselliğin huzursuzluğunu açığa çıkarmak açısından oldukça önemlidir. Nitekim Risman (2004) kesişimselliğe olan ilginin artmaya devam etmesi gerektiğini, ancak farklı eşitsizlik yapılarının herhangi bir tarihsel anda farklı yapılara ve farklı nedensel mekanizmalara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Yazar toplumsal cinsiyet yapısını, ırk yapısını ve diğer eşitsizlik yapılarını şu anda işledikleri şekliyle anlamak için hem strateji izlenmesi hem de bu tahakküm eksenlerinin nasıl kesiştiğine dikkat edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Risman, 2004). Engelli kadınların karşı karşıya oldukları eşitsizliğin karmaşık analizinin anlaşılması, uygun analitik çözümün kesişimselliğin ötesine daha derinden bakmayı zorunlu kılmaktadır.

Kesişimselliğin getirdiği huzursuzluğun giderilmesi için kavramsal genişliğe gidilmesi işe yarar bir çözüm sunabilir. Örneğin Irigaray, insanların yeni kavramlar/sözcükler oluşturmadığını, yalnızca tekrar üzerine iletişim kurduklarını söyler. Çünkü bunlar eril dilin oluşturduğu kelimelerdir. Dolayısıyla feminist bir dil inşa etmedikçe karşılaşılan çıkmazlar devam edecektir (Irigaray, 2022). Katılımcıların ısrarla üzerinde durdukları, toplumun engelliliği algılayış biçimi ve bunun engelli kadınların yaşamlarına etkisi azımsanmayacak derecede önemlidir. Dolayısıyla engelli kadınların uğradıkları çoklu baskıların, özellikle ayrımcılık, toplumsal cinsiyet ve erişilebilirlik konularında, yeni bir dilin yeni bir anlama şekli sunacağı fikri, alternatif bir çalışma olarak düşünülebilir.

SONUÇ

Bu çalışma, engelli kadınların toplumsal cinsiyet ve engellilik kesişiminde yaşadığı zorlukları anlamak, “kadın olma” ve “engelli olma” kimliklerinin kesişimlerinden doğan baskının birden fazla eksenini araştırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonuçları, engelli kadınların toplumsal hayatta karşılaştığı sorunların hem toplumsal cinsiyet normlarından hem de engelliliğe yönelik ayrımcılıktan kaynaklandığını ortaya koymuştur. Eğitim, istihdam, sağlık ve kamusal alanlardaki erişilebilirlik sorunları, engelli kadınların sosyal hayatta ve karar alma süreçlerinde yeterince yer alamamalarına neden olmaktadır.

Engellilik tarihi insanlık tarihiyle eş zamanlı bir olgudur. Tarihsel süreç içerisinde engelliliğe yönelik tutumlar farklılık göstermiştir. Örneğin tıbbi model çerçevesinde sorun, engelli bireyde görülmüş ve onun sadece tedavisine yönelik hizmetler verilmiştir. Sonra sosyal modelle birlikte insanın aslında toplumsal bir varlık olduğu ve engelin kendisinin engelli değil de çevrenin iyileştirilmeyi bekleyen koşulları olduğu merkeze alınmıştır. Engelli bireyin şartlara uyum sağlaması beklenmemektedir ya da beklenmemelidir. Şartların engelli bireye uyum sağlaması gerekir. Sosyal modelin ardından insan hakları modelinin daha çok benimsendiği görülmektedir. Dünya’da ve Türkiye özelinde engelli haklarına yönelik uygulamalar başlamış; ancak bunların birçoğunun cinsiyete duyarsız uygulamalar olduğu fark edilmiştir. Özellikle toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin daha derin bir şekilde yaşandığı toplumlarda genel geçer bilgilerin merkezinde erkekler yer alır. Dolayısıyla engelli birinin kadın olabileceği ve kadınlığı özelinde ihtiyaç ya da isteklerinin olabileceği atlanmaktadır. Feminist engellilik teorisi tam da bu eksiklikleri ortaya çıkardığı ve engelli kadınların dezavantajlı olduğu konuları vurguladığı için önemlidir.

Toplumlar zamanla kendi normlarını inşa ederler. Son yıllarda kadınlar, kendilerine dayatılan rollere itiraz etmeye başlamışlardır. Ancak burada, kadınları homojen bir grup olarak değerlendirmek yanıltıcı olacaktır. Kadınlar arasında

dezavantajlı konumda olan, marjinalize edilen, ayrımcılığa uğrayan ya da farklı etnik kökenlere mensup birçok alt grup bulunmaktadır. Bu nedenle, kadınlara yönelik genel bir yaklaşımla oluşturulan politikalar çoğu zaman yetersiz kalabilir. Toplumsal cinsiyet ve engellilik kavramları bir arada ele alındığında, bu çalışmanın temel kavramı olan kesişimsellik konusu açığa çıkacaktır. Kesişimsellik, çoğunlukla feminist tarihi okumaları bağlamında öne çıksa da felsefi düşünce, sosyoloji ve diğer birçok disiplinin inceleme alanına da girmiştir. Toplumsal bir olay ya da olguya bütüncül bir perspektifle bakmak, farklı unsurların bir arada değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Kesişimsellik, bu unsurların birbiriyle ilişkisi üzerinden yeni bir araştırma alanı sunar. Bu çalışmada İstanbul'da engelli olmanın ve kadın olmanın kesiştiği noktalara odaklanılmış, bu kesişimde yaşanan rahatsızlık ve zorluklar araştırmanın temelini oluşturmuştur.

Engelli kadınlar, toplumsal rollere uygun hareket etmeye zorlanmakta, cinsiyet temelli beklentiler ve mimari, sosyal ya da politik engeller nedeniyle toplumda görünür olmaktan alıkonulmaktadır. Çalışma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler, katılımcıların en çok eğitim, istihdam ve kamusal alanda karşılaştıkları sorunlar üzerinde durduğunu göstermiştir. Özellikle eğitim alanındaki fırsat eşitsizlikleri, engelli kadınların özgüven eksikliği yaşamalarına ve istihdam alanında dezavantajlı bir konuma düşmelerine neden olmaktadır. Eğitim ve istihdam imkanlarının yetersizliği, bu bireylerin sosyal hayata katılımını daha da zorlaştırmaktadır.

Engelli kadınların toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde, engellilik deneyimlerini ve bu kesişim sonucunda ortaya çıkan huzursuzluğun sebeplerini araştırmak için 18 katılımcıyla görüşme sağlanmış ve bu görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın sonunda üç ana tema oluşmuştur. Bunlar ayrımcılık ve yoksulluk, toplumsal cinsiyet normları ve erişilebilirliktir. Görüşmelerin sonunda ortaya çıkan veriler doğrultusunda, sosyal

kodlar ayrımcılık başlığını, cinsiyet temelli ayrımcılık kodları toplumsal cinsiyet normlarını ve toplumsal refah kodları erişilebilirlik temasını ortaya çıkarmıştır.

Çalışmada görüşülen engelli kadınların hemen hepsi özellikle eğitim konusu üzerinde durmuştur. Eğitim alan engelli bir kadının en başta özgüveni gelişecektir. Çocukluğundan itibaren sosyal bir çevreye girecektir. Hem literatür taramasında hem de katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde tespit edilen durumlardan biri, engellilerin hala toplumun bir parçası gibi hissetmeyişidir. Bu sorunun çözümü için engellilerin her alanda var olması gerekmektedir. Böylece herkes için bir alışma evresi gerçekleşecektir. Alışma evresinin sonunda “normalleşme” meydana gelecektir. Buradaki normalleşme kavramı engelli bireylerin normalleşmesi değil, engelli bireylerin var olmasının herkes için normalleşmesi anlamına gelmektedir. Eğer engelli kadınlar eğitimde fırsat eşitsizliğine maruz kalırlarsa, devamında istihdam konusunda da sorunlar yaşayacaklardır. Daha güvensiz ve düşük ücretli işlerde çalışmak mecburiyetinde kalacaklardır. Bu sebeple engelli istihdam uygulamaları çeşitlendirilmeli ve engelli kadınlar kendi eğitimlerine, yeteneklerine ve engel türlerine uygun işlerde çalışabilmelidir. İstihdam edilmek engelli bir kadın için maddi kaynak olmanın yanı sıra rehabilitasyon kaynağıdır. Eğitim ve istihdam olanakları iyileştirilirse ve engelli kadınlar bu alanlara erişilebilirlik sağlayabilirse sosyal yaşamda ve kamusal alanda var olabilmeleri daha kolay olacaktır.

İşgücü piyasalarında uygulanan kota sistemi katılımcıların ifadesiyle yasal ve cezası olan bir uygulama olmasına rağmen kontrol ve tespit edilmesi zordur. Engelli kadınların evden çalışmaya yönlendirilmeleri toplumsal cinsiyet normlarının etkisini göstermektedir. Bununla birlikte kota sistemini göstermelik uygulayan işletmeler de vardır. Yasal zorunlulukların ötesinde yaptırımlara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Çalışma hayatında kendisine yer bulsa da engelli bir kadın için ulaşım, fiziki yapı, mimari yapı gibi farklı engeller ortaya çıkacaktır. Ayrımcılığa maruz bırakmamak için uygulanan

politikalar başka bir ayrımcılığa ortam hazırlamaktadır. Bu sebeple bütün ve detaylı bir değişim ve uygulama gerekmektedir.

Engelli kadınların erişilebilirlik sorunu, başka sorunlara da yol açmaktadır. Engelli bir kadın temel ihtiyaçlarını karşılayamadığında şiddete ve istismara daha açık hale gelebilmektedir. Bunu önlemek için tüm imkanlar onların koşullarına uygun hale gelebilmeli ve şiddetin hiçbir türüsüne maruz kalmamaları sağlanmalıdır. Özellikle kamusal alanda gerçekleşen problemler engelli kadınları özel alanlarına hapsedmekte ve görünürlüklerini tamamen ortadan kaldırmaktadır. Uyulmayan kurallar, yapay uygulamalar ve göstermelik faaliyetlerle engelli kadınların toplumsal hayata eşit erişim hakkı kısıtlanmış olmakla birlikte, toplumun bilinçlenmesi/farkındalık kazanması da önlenmiş olmaktadır.

Katılımcılar görüşmelerde son zamanlarda yapılan iyileştirmeler olduğunu söylemişlerdir. Ancak en çok serzenişte buldukları konu birtakım uygulamaların yapılacağına söylenmesi, sözler verilmesi fakat bunların uygulanmaması veya devamının gelmemesidir. Yetkili kişilerin onları dinlediklerini, ziyaret ettiklerini; ama sonuçta bir değişiklik olmadığını dile getirmişlerdir.

İstanbul için Türkiye'nin engellilere yönelik eğitim, seminer, spor ve kültür/sanat faaliyetleri gibi birçok aktiviteye erişim imkânı anlamında en şanslı ilidir denilebilir. Diğer iller için de benzer hizmetlerin yaygınlaşması gereklidir. Ancak buna rağmen İstanbul'daki engelli bireyler için böyle imkanların yenilenmeye ve değişime ihtiyacı vardır. Söz konusu hizmetler yararlıdır, devam etmelidir; ancak yetersizdir. Çalışmanın sonucuyla da doğru orantılı olarak günümüzde engelli bireylerin en büyük ihtiyacının görünür olmak, sosyalleşmek ve normalleşmek olduğu düşünülürse, bu ve benzeri faaliyetlerin herkese açık bir şekilde koordine edilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Yalnızca engelli bireyler için düzenlenen piknikler, film saatleri,

konserler vb. onların güzel zaman geçirmesi için faydalı etkinliklerdir. Bunun yanında halka açık aktivitelere engelli bireylerin erişimi de önemsenmelidir. Ancak bu şekilde toplumsal bir bütünlükten ve ayrımcı olmayan uygulamalardan bahsedilebilir.

Engellilik ve toplumsal cinsiyet kesişiminin huzursuzluğu katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerde bir kere daha ortaya çıkmıştır. Engellerin birinin bittiği yerde birinin başladığı anlaşılmaktadır. Mimari engelleri aşmak, toplumsal cinsiyet normlarının aşıldığı anlamına gelmemektedir. Ya da sosyal yardım olanaklarını çoğaltmak sosyal entegrasyonun iyileşmesine vesile olmamaktadır. Kesişimselliğin huzursuzluğu buradan kaynaklanmaktadır ve bunun çözümü olarak kapsayıcı modellere ihtiyaç vardır. Tüm katılımcıların ortak kanaati olarak, ortaya konan projelerin veya planlanan süreçlerin karşılığını bulmadığı açıktır. Dolayısıyla politika üretmek gerekli olmakla birlikte, uygulama safhasını tasarlamak, hayata geçirildikten sonra denetleme görevini gerekli şekilde yerine getirmek ve engelli kadınları karar alma mekanizmalarına dahil etmek son derece önemlidir. Ancak bu şekilde kapsayıcı ve sürdürülebilir modellerle söz konusu huzursuzluk giderilebilir.

Engelli kadınlara yönelik ötekileştirici anlayışın değişmesi adına yapılacak çalışmalara ihtiyaç vardır. Bu çalışmalar, denetleme mekanizmalarının caydırıcı olması yönünde olmalıdır. Yasal zorunluluk haline getirilmiş politikaların dahi engelli kadınların huzursuzluğunu gidermeyişi fark edilmeli ve önlenmelidir. Toplumsal baskının çoklu yapısının analiz edilmesi ve yerel yönetim uygulamalarının sadece yazıda kalmadan kentte ve kırsalda herkesin ulaşımına sunulması doğrultusunda ilerlenmelidir.

KAYNAKÇA

- Abu-Habib, L. (1997). Gender and disability: women's experiences in the Middle East. *Oxfam*.
- Addlakha, R., Preice, J., & Heidari, S. (2017). Disability and sexuality: claiming sexual and reproductiva rights. *Reproductiva Health Matters*, 25(50), 4-9.
- Afyonoğlu, M. F. (2020). Sosyal çalışmada kesişimsellik. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(2), 600-725.
- Akarsu, B., & Akarsu, B. (2019). Bilimsel araştırma tasarımı: nicel, nitel ve karma araştırma yaklaşımları. *Cinius Yayınları*.
- Akdağ, A. ř., Aksa, G. T., şimşekcan, N. T., & Kara, . (2016). *Toplumsal cinsiyet eşitliği ve engelli kadın el kitabı*. Ankara.
- Akretmen, M. (2023). Batı'da engelli emeğinin kısa tarihi: Engellilik modelleri bağlamında bir değerlendirme. *HAK-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 12(32), 129-144.
- Akyüz, K. F., & Köroğlu, C. Z. (2024). Engellilik bağlamında makro sosyal hizmet ve sivil toplum kuruluşları üzerine bir değerlendirme. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 10(2), 247-259.
- Alyüz, S. B. (2022). Engelli ve engelli sorunlarında yeni bir perspektif: Sosyal dışlanmadan sosyal entegrasyon ve sosyal içermeye yönelim. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 457-471.
- Altuntaş Duman, N., & Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden Trabzon'da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48.
- Arar, M. A., Erbil, N., & Yıldırım, F. (2021). Engelli kadınlarda üreme sağlığı sorunları ve hemşirelik yaklaşımı. *Androl Bul*, 3, 250-255.
- Arı, A. (2022). Türkiye'de engellilik ve engellilerin eğitimi üzerine bir derleme. *Humanistic Perspective*, 4(3), 589-605.
- Arıkan, . (2001). Türkiye'de görme zrl kadınlar: Sorunlar, beklentiler ve çözüm nerileri. *Ankara Körler Federasyonu Yayını*.
- Avcil, C. (2020). Kesişimsellik: Feminizmde kapsam genişlemesine doğru. *e-şarkiyat Araştırmalar Dergisi*, 12(4), 1290-1312.
- Aydın, N. (2023). *Nitel araştırma yöntemleri*. Özgür Yayınları.

Aydın, R., & Gencelli, A. (2017). İstanbul'da engelliler ve yaşlılara yönelik sağlık hizmetlerinin durum analizi ve hedefler. *İşitme Engelliler ve Aileleri Derneği*.

Aydoğmuş Ördem, Ö. (2020). Kadın bedeni ve biyo-iktidar/biyo-politika söylem düzeni. *Fe Dergi*, 12(2), 31-44.

Azarkan, E., & Benzer, E. (2018). Birleşmiş Milletler engelli kişilerin haklarına dair sözleşme ve Türkiye'de engelli hakları. 23(38), 3-29.

Bal, G. (2022). Toplumsal cinsiyet açısından ortopedik engelli kadınlara yönelik ayrımcılığın incelenmesi: Zonguldak ili örneği. *TİHEK Akademik Dergisi*, 5(9), 117-156.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.

Barranti, C. C., & Yuen, F. K. (2008). Intimate partner violence and women with disabilities: Toward bringing visibility to an unrecognized population. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 7(2), 115-130.

Bayındır, Z., & Uysal, M. T. (2023). Engelli kadın sporcuların toplumsal deneyimleri üzerine bir çalışma. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 427-444.

Baykan, Z. (2000). Özürlülük, engellilik, sakatlık nedenleri ve korunma. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*, 9(9), 15-22.

Befort, S. F., & Thomas, H. L. (1999). The ADA in turmoil: Judicial dissonance, the Supreme Court's response, and the future of disability discrimination law. *Oregon Law Review*, 78, 27.

Beşpınar, F. U., & Beşpınar, L. Z. (2023). 6 Şubat depremlerinin ardından toplumsal cinsiyet ve kadın hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Ankara Barosu Dergisi*, 81, 467-502.

Beyzak, J. L., Sabella, S., Hammel, J., McDonald, K., Jones, R. A., & Barton, D. (2019). Community participation and public transportation barriers experienced by people with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 42(23), 3275-3283.

Bilişli, Y., & Çakmak, F. (2019). Michel Foucault'nun biyo-iktidar perspektifinden Türkiye'de gazete sağlık haberlerinin analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 35, 323-339.

Bilsin, E., & Başbakkal, Z. (2014). Dünya'da ve Türkiye'de engelli çocuklar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 30(2), 65-78.

Bingöl, O. (2017). Beden sosyolojisi: Nasıl? niçin?. *Mavi Atlas*, 5(1), 86-96.

Bora, A. (2012). *Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2020). *Engellilik sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Cho, S., Crenshaw, K., & McCall, L. (2013). Toward a field of intersectionality studies: Theory, applications, praxis.

Chouinard, V. (2010). Women with disabilities' experiences of government employment assistance in Canada. *Disability and Rehabilitation*, 32(2), 148–158.

Cihan, A. (2021). Engelli bireylere sahip olan ailelerin toplumdan beklentileri: İstanbul örneği. *Atlas Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(7), 27-44.

Connell, R. (2009). *Gender: In world perspective*. Polity Press.

Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299.

Çaha, H. (2016). Engellilerin toplumsal hayata katılmasına yönelik politikalar: Türkiye, ABD ve Japonya örnekleri. *İnsan ve Toplum*, 5(10).

Çakır, H. (2021). Çalışma yaşamında engelli kadınların istihdam süreçleri: Yozgat örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 111-126.

Çakır, H. K., & Akansel, Ş. (2022). Engellilerin kentsel mekanları kullanım hakkı.

Çetinol Taştemel, T., & Karadağ, G. (2023). Engelli kadınların cinsel sağlık ve üreme sağlığı konularında zorluklar ile ilgili yapılan nitel çalışmaların sistematik derlemesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 9(107), 4868-4882.

Çılğın, T. (2023). 21. yüzyılda Türkiye’de ve dünya’da engelli kadınların çalışma hayatında yaşadıkları sorunların ulusal ve uluslararası yasal düzenlemelere rağmen devam etmesi paradoksu. *Çalışma ve Toplum*, 2(77), 1323-1352.

Davis, A. Y. (1983). *Women, race, and class*. The Women’s Press.

Demir, A., & Yeşiltuna, D. (2017). Aile iktidar ilişkisi bağlamında engelli kadın olmak. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 534-544.

Doğan, S. (2023). Engelli kadınlarla ilgili haber ve röportaj yaparken bilinmesi gerekenler rehber. Kadın İletişim ve Araştırma Derneği.

Donovan, J. (2021). *Feminist teori*. İletişim Yayıncılık.

Duman, N., & Doğanay, G. (2017). Toplumsal dışlanma pratikleri üzerinden Trabzon'da engelli kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 20(2), 1-48.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO). (2011). Dünya engellilik raporu. Dünya Sağlık Örgütü.

Engelli Ayrımcılığını Önleme ve Mücadele Platformu. (2013). *Türkiye'de engelli kadınlara yönelik şiddet raporu 2013-2014*.

Engelli Kadınlar Derneği. (n.d.). *Engelli kadınlar ve kız çocukları için cinsel sağlık, üreme sağlığı ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetle mücadele*.

Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. (2022). Türkiye İstatistik Kurumu.

Erarslan, E., & Coşgun, M. (2021). Engellilerin toplumsal entegrasyonunda siyasal temsil üzerine bir deneme: Türkiye özürsüzü ile mutludur partisi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*.

Ersöz, E. (2020). Engellilere yönelik ayrımcılık ve makul uyumlaştırma kavramı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(2), 149-163.

Erten, Ş. (2019). 2030 Sürdürülebilir kalkınma gündemi ve engeller: güçlendirme kavramı çerçevesinde bir değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 22(2), 890-902.

Fairchild, S. R. (2002). Women with disabilities. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 6(2), 13-28.

Ferri, B. (1998). Women with disabilities: missing voices. *Women's Studies International Forum*, 21(4), 429- 439.

Fine, M., & Asch, A. (1988). *Women with Disabilities: Essays in Psychology, Culture and Politics*. Temple University Press, Philadelphia.

Finkelstein, V. (2001). *The social model of disability*. Disability Alliance.

Foucault, M. (2011). *Özne ve iktidar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Froschl, M., Rubin, E., & Sprung, B. (1999). *Connecting gender and disability*. Newton, MA: Women's Educational Equity Act (WEEA) Resource Center.

Garland-Thomson, R. (2005). Feminist disability studies. *Signs*, 30(2), 1557–1587.

Garland-Thomson, R. (2002). Integrating disability, transforming feminist theory. *NWSA Journal*, 14(3), 1–32.

Gartrell, A., Baesel, K., & Becker, C. (2017). "We do not dare to love": women with disabilities' sexual and reproductive health and rights in rural Cambodia. *Reproductive Health Matters*,

Gartrell, A., & Soldatic, K. (2016). Rural women with disabilities in post-conflict zones: the forgotten sisters of Australia's disability inclusive development. *Third World Thematics: A Two Journal*.

Geçici Koruma Yönetmeliği. Resmî Gazete, Sayı: 1851, 22 Ekim 2014.

Gedikli, T. (2022). İstihdamda engelli kadın: sorunlar ve çözüm önerileri. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 83-103.

Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 35(2), 65-92.

Ghosh, S., Chakraborty, L., & Basu, K. (2022). Intersectional discrimination against women and girls with disabilities in education opportunities in India. *World Development Perspectives*,

Gök, C., & Sepin İçli, Ş. (2020). Pandemi sürecinde engelli kadınların hak ihlalleri. Türkiye Körler Federasyonu.

Güçlü, N. (2004). *Araba aldım kadın oldum*. İstanbul: Nokta Kitap.

Gül, İ. I., Şenay, D. Y., Karadoğan, C., Yazar, S. B., & Tarhanlı, T. (2023). Deprem bölgesinde engelli olmak. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 437-453.

Güloğlu, F. K. (2021). Engellilik hakkında kavramsal karmaşanın nedenleri ve Türkiye'deki durum. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(1), 291- 315.

Güloğlu, F. K. (2018). Uluslararası çalışmaların gündeminde engelli kadın ayrımcılığının ifadesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 260-285.

Güloğlu, F. K., & Karasu, B. (2023). Türk sinemasında engelli kadın temsilinin sosyal hizmet bakış açısıyla incelenmesi. *Selçuk İletişim Dergisi*, 16(1), 1-33.

Gündüz, A., & Bilge, Y. (2023). Beden algısı ve yaşam doyumu arasındaki ilişkide atılğanlığın aracı rolü. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 9(2), 157-167.

Gürler, S. (2016). Engelli kadınların insan hakları. *Astana Yayınları*, Ankara.

Hammad, T., & Singal, N. (2015). Education of women with disabilities in Pakistan: enhanced agency, unfulfilled aspirations. *International Journal of Inclusive Education*, 19(12), 1244–1264.

Harris, S., & Williams, T. (2017). *Disabled people and the social model*. Routledge.

Heijden, I. V., Harries, J., & Abrahams, N. (2019): Barriers to gender-based violence services and support for women with disabilities in Cape Town. South Africa.

ILO (2006). Employment of people with disabilities: A human rights approach report of a tripartite technical consultation (Asia), Bangkok. International Labour Organization.

İnce, E., & Kalkan, A. (2023). Engellilik çalışmalarına feminist materyalist yaklaşım: beden imajı ve beden işlevine yeni bir bakış açısı. *Akademik Sanat*, (20), 154-166.

Irigaray, L. (2022). *Başlangıçta kadın vardı*, Ankara: Fol.

Kahraman Güloğlu, F., & Şakar, Ö. (2023). Geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında ortopedik engelli kadınların görünmezliği ve toplumsal cinsiyetsizleştirilmeleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(4), 839-868

Karatana, Ö., & Gür, K. (2019). Engelli bireylerin sağlık hizmetlerine erişimi ve engelleri. *Halk Sağlığı Hemşireliği Dergisi*, 1(1), 43-53.

Karataş, K., & Çifçti, E. G. (2010). Türkiye’de engelli kadın olmak: deneyimler ve çözüm önerileri, *Women Studies*, 3(13).

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 62-80.

Katsui, H., & Mojtahedi, M. C (2015). Intersection of disability and gender: multi-layered experiences of Ethiopian women with disabilities. *Development in Practice*, 25(4), 563-573.

Kim, J. Y. (2020). Factors for employment of women with disabilities in South Korea. *Journal of Evidence-Based Social Work*,

Kökenek, Y. Y. (2018). Yerel yönetimlerde başlangıçtan günümüze engellilik çalışmaları: İBB Engelliler Müdürlüğü örneği. *Dünden Bugüne Engellilik*.

Künüroğlu, F., Acar, B., & Dönmez, U. B. (2021). Kesişimsel ayrımcılık: tanım, kapsam ve kesişimsellik perspektifinden göç araştırmaları. *Nesne*, 9(22), 1013-1026.

Kwari, T. (2021). The implications of medical and social models of disability in education settings.

Lennard, J. D. (1998). *The disability studies reader*. Routledge.

Leveille. S. G. (2000). Gender differences in disability: Evidence and underlying reasons.

Majiet, S., & Africa, A. (2015). Women with disabilities in leadership: The challenges of patriarchy, *Empowering Women for Gender Equity*, 29(2), 101-111.

Melin, E., & Böhm, A. (2020). *The intersection of disability and gender: A study of women’s experiences*. Sage Publications.

- Mengi, A. (2020). Engelli bireylerin adalete eşit erişilebilirlik konusunun incelenmesi: Van ili örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 2, 249-284.
- Meşe, İ. (2015). Engelliliği açıklayan sosyal model nedir?. *Sosyal Politika Çalışma Dergisi*, 14(33), 79-92.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129(5), 674-697.
- Mitra, S., Posarac, A., & Vick, B. (2013). Disability and poverty in developing countries: a multidimensional study. *World Development*, 41, 1-18.
- Mohamed, K., & Shefer, T. (2015). Gendering disability and disabling gender: Critical reflections on intersections of gender and disability. *Agenda*.
- Naeem, M., Ozuem, W., Howell., K., & Ranfagni, S. (2023). A step,by,step process of thematic analysis to develop a conceptual model in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 22.
- Nampewo, Z. (2017). Young women with disabilities and access to hiv/aids interventions in Uganda. *Reproductive Health Matters*, 25(50), 121-127.
- Oral, A., Aydın, E., Ketenci, A., Akyüz, G., Sindel, D., & Yalıman, A. (2016). Dünya engellilik raporu: Türkiye’de engellilik ile ilgili konuların analizi ve fiziksel tıp ve rehabilitasyon tıp uzmanlığının katkıları. *1(62)*, 83-97.
- Oran, B. (2017). Engellilerin siyasal yaşama katılımını sağlamada makul düzenleme yöntemi olarak kota sistemini engelli bakış açısıyla yorumlamak. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 14/15(1), 64-82.
- Orhan, S., & Özkan, E. (2019). Engelli kadın olmak. *Afyon Kocatepe Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1).
- Özcan, T. B. (2019). Farklı ayrımcılık unsurlarının kolektif kimliklere etkisi. *Disiplinlerarası Kadın Çalışmaları 2*.
- Özdemir, D. K. (2012). Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri üzerine bir araştırma: Tuzla ilçesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 52-72.
- Özsavaş, O., & Arda, B. (2022). Kadın bedeninin denetiminin biyopolitika ve biyoetik açısından incelenmesi: geleneksel derleme. *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 30(2), 178-188.
- Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 9, 355-375.

Öztürk, M. (2011). Türkiye’de engelli gerçeği, müstakil sanayici ve iş adamları derneği. İstanbul.

Naeem, M., Ozuem, W., Howell., K., & Ranfagni, S. (2023). A step,by,step process of thematic analysis to develop a conceptual model in qualitative research. *International Journal of Qualitative Methods*, 22.

Pakkan, C. (2021). Sosyal model çerçevesinde engelli erişilebilirliğinin Türkiye’deki yasal ve somut durumu. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi*, 21(1), 1-21.

Palmer, M. (2011). Disability and poverty: a conceptual review. *Journal of Disability Policy Studies*, 21(4), 210-218.

Pamuk, D. (2018). Yaş ve toplumsal cinsiyetin kesişimselliği: toplumsal cinsiyeti ve yaşı oluşturma. *Yaşlılık Çalışmaları Dergisi*, 2, 74-84.

Patterson, D., & Eggebeen, D. J. (2011). *Understanding disability in the 21st century*. Palgrave Macmillan.

Pawlowska, K., & Konarska, M. (2013). Working life of women with disabilities. *International Journal of Occupational Safety and Ergonomics*, 19(3), 409-414.

Peter, D., Knabe, B., & Alem, S. (2019). Cultural capital and the educational experiences of women with disabilities in Saudi Arabia. *International Journal of Disability, Development and Education*.

Risman, B. (2004). Gender as a social structure. *Gender & Society*, 18.

Rouso, H. (2003). Education for all: A gender and disability perspective. *Education for All Global Monitoring Report*.

Saleeby, P. W., & Hunter-Jones, J. (2016). Identifying barriers and facilitators to breast health services among women with disabilities. *Social Work in Public Health*, 31(4), 255-263.

Samuels, E. (2002). Critical divides: Judith Butler's body theory and the question of disability. *NWSA Journal*, 14(3), 58-76.

Sanchez, M. S., & Russell, C. (2020). *The social model of disability: Perspectives and practices*. University of Chicago Press.

Sarkar, R. (2023). Exploring challenges of women with disabilities in accessing higher education. *Integrated Science*, 9(1), 1-7.

Scalenghe, S. (2014). Disability in the ottoman arab world, 1500-1800. Cambridge University Press.

Scherer, D. (2017). *Disability and the labor market*. Routledge.

Serra, M. L. (2015). Feminism and women with disabilities. *The Age of Human Rights Journal*, 5, 98-119.

Sheldon, A. (1999). Personal and perplexing: feminist disability politics evaluated. *Disability & Society*, 14(5), 645-659.

Sönmez, M. O. (2019). Engellilere yönelik sosyal politika ve stratejiler. Her Yönüyle Engellilik (344–365). Anadolu Nobel Tıp Kitapevleri.

Stienstra, D. (2023). (Th)reading Rights and Justice: Women and Girls with Disabilities, *Global Society*, 37(3), 354-374.

Strindlund, L., Abrandt-Dahlgren, M., & Stahl, C. (2018). Employers' views on disability, employability, and labor market inclusion: a phenomenographic study. *Disability and Rehabilitation*, 41(24), 2910-2917.

Symington, A. (2004). Intersectionality: a tool for gender and economic justice.

Şen, İ. (2022). Engelli kadınların istihdamında karşılaşılan zorluklar ve çözüm önerileri. *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 5(2), 214-230.

Şimşek, K. (2018), Osmanlı Devleti'nde engelliler için kullanılan tabir, lakap ve sıfatlar. *Belgi*, 15(1), 728-740.

Şişman, N. (2013). *Emanetten mülke*, İz Yayıncılık.

Şişman, Y. (2012). Özürlülük alanında kullanılan kavramlar üzerine genel bir değerlendirme. *Sosyal Politika Çalışmaları*, 7(28).

Taş, L. (2023). Biyoiktidar ve engelli birey: engelli bedenin denetimi üzerine nitel bir araştırma. *Social Science Development Journal*, 8(37), 232-248.

Tate & Weston (1982). Women and disabilities: an International perspective. *The rights of women with disabilities*,

Tefera, B., Van Engen, M., Van der Klink, J., & Schippers, A. (2017). The grace of motherhood: disabled women contending with societal denial of intimacy, pregnancy, and motherhood in Ethiopia. *Disability & Society*, 32(10), 1510–1533.

Thomas, C. (2006). Disability and gender: reflections on theory and research. *Journal of Disability Research*, 8(2-3), 177-185.

Tınar, Y. (2020). Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul büyükşehir belediyesi engelliler müdürlüğü örneği. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 78, 429-453.

Topçuoğlu, R. A. (2022). Gender inequality, the welfare state, disability, and distorted commodification of care in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 66, 61-87.

- Traustadottir, R. (1997). Women with disabilities: issues, resources, connections revised,
- Tuomi, M. T., & Lehtomaki, E. & Matonya, M. (2015). As capable as other students: Tanzanian women with disabilities in higher education. *International Journal of Disability, Development and Education*, 62(2), 202-214.
- Tutal, O. (2018). Engelsiz Kent, Engelsiz Yaşam Alanları. *Şehir ve Toplum*, 11, 51-60.
- Uçar, M. (2022). Türkiye’de engelli kadın haklarının gelişimi ve uluslararası standartlar. *Hukuk ve Toplum Dergisi*, 14(2), 223-238.
- Ünal, V. (2021). Türkiye’de engellilik yaklaşımlarının sosyal politika açısından değerlendirilmesi. *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 235-258.
- Vatandaş, D. D. C. (2011). Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet rollerinin Algılanışı. *İstanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 29-56.
- Vaughan, C., Devine, A., Ignacio, R., Lacsamana, W., Marco, M. J., Zayas, J., & Sobritchea, C. (2016). Building capacity for a disability-inclusive response to violence against women and girls: experiences from the w-dare project in the Philippines. *Gender & Development*, 24(2) 245-260.
- Vornholt, K., Villotti, P., Muschalla, B., Bauer, J., Colella, A., Zijlstra, F., Ruitenbeek, G. V., Uitdewilligen, S., & Corbière, M. (2018). Disability and employment – overview and highlights. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 27(1), 40-55.
- Wendell, S. (1989). Toward a feminist theory of disability. *Hypatia*, 4(2), 104-124.
- Wickenden, M. (2023). Disability and other identities?: how do they intersect?.
- Wilde, A., & Fish, R. (2024): Gender, feminism and the project of critical disability studies. *Disability & Society*.
- Yardımcı, S., & Bezmez, D. (2018) Disabled Istanbulites’ everyday life experiences as ‘urban citizens’: accessibility and participation in decision-making. *Citizenship Studies*, 22(5), 475-490.
- Yayan, E. H., Düken, M. E., & Dağ, Y. S. (2018). Engellilik modelleri çerçevesinde engelli çocuğa yaklaşım. İçinde S. T. Taşhan & B. Erci (Ed.), *Her Yönüyle Engellilik*, (ss.170-182). Anadolu Nobel Tıp Kitap Evleri.
- Yumuşak, M. (2014). Engelli bireyler ve ailelerinin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar araştırma raporu.

EKLER

EK-1

AYDINLATILMIŞ GÖNÜLLÜ ONAM FORMU

Sayın Gönüllü,

Sizi Doç. Dr. Gülten Dursun'un danışmanlığında Ahsen Esmâ Kanlıoğlu tarafından yürütölen "Engelli Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyete Dair Huzursuz Kesişimsellik: İstanbullu Genç Kadınlar Örneği" başlıklı çalışmaya davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı, engelli kadınların yaşadıkları zorlukları, engelli olmaları ve kadın olmaları bağlamında vurgulamak ve görünür kılmaktır. Bu amaçla yapılacak olan yüz yüze derinlemesine görüşmelerde size konuyla ilgili 41 soru yöneltilecektir. Görüşme tahminen 30-40 dakika sürecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllölük** esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, içtenlikle size en uygun gelen düşünceler çerçevesinde cevaplamanızdır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda neden belirtmeksizin **çalışmayı bırakma hakkına da** sahiptiriniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz **gizli tutulacaktır**; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir.

Yukarıda yer alan ve araştırmadan önce katılımcıya verilmesi gereken bilgileri okudum ve katılmam istenen çalışmanın kapsamını ve amacını, gönüllü olarak üzerime düşen sorumlulukları anladım. Çalışma hakkında yazılı ve sözlü açıklama aşağıda adı belirtilen araştırmacı/araştırmacılar tarafından yapıldı. Bana, çalışmanın muhtemel riskleri ve faydaları sözlü olarak da anlatıldı. Kişisel bilgilerimin özenle korunacağı konusunda yeterli güven verildi.

Bu koşullarda söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcının:

Adı-Soyadı:

İmzası:

Araştırmacının

Adı Soyadı: Gülten Dursun

İmzası:

Adı-Soyadı: Ahsen Esmâ Kanlıoğlu

İmzası:

EK-2

SORULAR

Sayın Gönüllü,

Sizi Doç. Dr. Gülten Dursun'un danışmanlığında Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Programı'nda yüksek lisans öğrencisi Ahsen Esmâ Kanlıoğlu tarafından *Engelli Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyete Dair Huzursuz Kesişimsellik: İstanbul'lu Genç Kadınlar Örneği*" başlıklı tez çalışmasına davet ediyoruz. Bu araştırmanın amacı, engelli kadınlara yönelik tutum ve davranışların toplumsal cinsiyet perspektifinden derinlemesine incelemesidir. Bu amaçla yapılacak olan yüz yüze derinlemesine görüşmelerde size konuyla ilgili 41 soru yöneltilenektir. Görüşme tahminen 20-40 dakika sürecektir. Bu çalışmaya katılmak tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacına ulaşması için sizden beklenen, bütün soruları eksiksiz, kimsenin baskısı veya telkini altında olmadan, içtenlikle size en uygun gelen düşünceler çerçevesinde cevaplamandır. Bu formu okuyup onaylamanız, araştırmaya katılmayı kabul ettiğiniz anlamına gelecektir. Ancak, çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda neden belirtmeksizin çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır; ancak verileriniz yayın amacı ile kullanılabilir.

Soru tipi	Sorular
Demografik özellikler	1. Yaş <20 20-35
Amaç: Tanımlayıcı istatistikler (1-11)	≤35 2. Etnik köken Laz Gürcü Çerkez Abhaz Ahızka Türkü Arnavut Boşnak Pomak Muhacir Arap Kürt

- Zaza
- Rum
- Yahudi
- Süryani
- Manav
- Yörük Türkleri
- Roman
- Diğer
- 3. Medeni Durum
 - Bekar
 - Evli
 - Boşanmış
 - Ayrılmış
 - Dul
- 4. Evlilik süresi
- 5. Çocuk sayısı
 - Çocuğum yok
 - 1 çocuk
 - 2 çocuk
 - ≥3
- 6. Eğitim düzeyi
 - Okula gitmedim
 - İlkokul
 - Ortaokul
 - Lise
 - Üniversite ve üstü
- 7. Yaşadığınız yer
 - Kendi evim
 - Ailemin evi
 - Akrabalarımınla
 - Kirada
 - Sokakta
- 8. Ne kadar zamandır İstanbul'da yaşıyorsunuz?
- 9. Meslek
 - Ev kadını/çalışmıyorum
 - Öğrenci
 - Devlet çalışanı
 - Home ofis çalışanıyım
 - Esnaf
 - Diğer
- 10. Gelir kaynağı
 - Malulen emeklilik
 - İstihdam
 - Diğer aile üyelerinden
 - Ticaret
 - Diğer

	11. Hangi gelir grubunda yer aldığınızı düşünüyorsunuz? (Kişi başına gelirin 13 bin dolar olduğu bir ülkede yaşıyoruz) En yüksek yüzde 20'lik gelir grubu İkinci en yüksek gelir grubu Orta gelir grubu Dördüncü yüzde 20'lik gelir grubu En düşük yüzde 20'lik gelir grubu
Engelli kadınların engellikle ilişkili özelliklerine ait sorular (12-17)	12. Engellilik türü? Görme engeli Duyma engeli Fiziksel engel
Başlangıç ve motivasyon soruları; Amaç: Katılımcıları düşünmeye teşvik etmek	13. Engellilik başlama yaşı? Doğumda 1-4 yaş >5
	14. Kişisel bakım konusunda başkalarına olan bağımlılık? Evet Hayır
	15. Ekonomik bağımlılık Evet Hayır
	16. Damgalanma ve ayrımcılığa maruz kalıyor musunuz? Düşük düzeyde Yüksek düzeyde
Engelli kadınların davranışsal özellikleri (17-21)	17. Alkol tüketimi Evet Hayır
	18. Alkol kullanma sıklığı Hemen hemen her gün Haftada bir kez Ara sıra
	19. Sigara kullanımı Evet Hayır
	20. Sigara kullanma sıklığı Hemen her gün Haftada birkaç kez
	21. Madde kullanımı Evet Hayır

Anahtar sorular	22. Aşağıdaki şiddet türlerinden hangisine maruz kaldınız? Şiddete maruz kalmadım Cinsel şiddet Duygusal şiddet Fiziksel şiddet
Amaç: Engelli kadınların yaşamlarındaki zorlukların refahlarına etkisi ve doğrudan refahlarını belirleyen faktörlerin araştırılması	23. Yaşamınız boyunca ne kadar süre şiddete maruz kaldınız? Yaşamım boyunca Son birkaç yıldır
a. Toplumsal Cinsiyete dayalı şiddet (22-24)	24. Kimler tarafından şiddete maruz kalıyorsunuz? Eşim/erkek arkadaşım Aile üyeleri Akrabalarım Yabancılar Diğer
b. Toplumsal hayata katılım (25-35)	25. Son 10 yılda çalışma deneyiminiz oldu mu? 26. İş bulma ya da işi sürdürmenin önündeki engeller nelerdir? (birden fazla seçeneği işaretleyebilirsiniz) Ulaşım İşe alımda ayrımcılık İşverenlerin tutumları, Barınma sorunları/yetersizliği Beceriler/eğitim Engelliliğin bizzat kendisi Cinsiyet (kadın olmak) İşlerin çalışma saatleri gibi yönleri İşyerinin fiziksel olarak erişilemezliği ve/veya yerel çevre İş geçmişi (örneğin yetersiz deneyim, çok sayıda farklı işte çalışmak) Diğer (örn. gelir yardımı caydırıcıları, iş fırsatlarının eksikliği)
	27. Devlet programları aracılığıyla ücretli bir iş bulma ve/veya sürdürme konusunda yardım aldınız mı? Evet Hayır
	28. Mevcut istihdam desteklerinin yeterli olduğuna inanıyor musunuz? Yeterli Yetersiz
	29. Devletin istihdam desteğini geliştirebileceği yollar var mı? Sunulabilecek en iyi destek türü ne olurdu?

<p>c. Temel kamusal hizmetlere erişim (36 ve 37. Sorular)</p>	<p>30. Hükümet politika ve programlarının, engelli kadınlara istihdam bulma ve sürdürmelerine yardımcı olmak amacıyla sunabileceği başka türde istihdam dışı destekler var mı?</p> <p>31. Hükümetin istihdam politikalarının, desteklerinin, girişimlerinin veya programlarının tartışmak istediğiniz başka bir yönü var mı? Belirtmek istediğiniz ek sorunlar veya olumlu noktalar var mı?</p> <p>32. Çalışma ortamının veya başkalarının tutumlarının işinizi yapmanızı zorlaştıran yönleri var mı?</p> <p>33. İşverenlerinizi engellilik durumunuzla ilgili ihtiyaçlarınızı karşılamaya istekli buluyor musunuz?</p> <p>34. Sizce engelli erkeklerin engelli kadınlara göre istihdam edilme olasılıkları nedir?</p> <p>35. Engelli ve engelli olmayan kadınlar arasında ücret farkları var mı?</p> <p>36. İstanbul'da engelli kadınlara yönelik yapılan çalışmalardan haberdar mısınız?</p>
<p>d. Toplumsal ilişkiler</p>	<p>Evet</p> <p>Hayır</p> <p>37. Sağlığa erişim konusunda zorluk yaşıyor musunuz?</p> <p>Evet</p> <p>Hayır</p> <p>38. Ne tür toplumsal önyargılarla karşı karşıyasınız?</p> <p>39. Kendinizi sosyal bir gruba ait hissediyor musunuz?</p> <p>40. Sosyal yardım alıyor musunuz?</p> <p>Evet</p> <p>Hayır</p> <p>41. En büyük kaygınız nedir?</p>

Kapanış

Amaç:
Görüşmenin
sonlandırılması

Katılımcılara teşekkür edilmesi

EK-3

Evrak Tarih ve Sayısı: 10.06.2024-E.607044

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu

Sayı : E-94094268-204.01.07-607044
Konu : Etik Kurul Onayı hk.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 04.06.2024 tarihli ve E-78783421-204.01.07-603454 sayılı yazı.

Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 07/06/2024 tarih ve 2024/07 no lu toplantısında alınan 17 sıra sayılı kararı aşağıda sunulmuştur.

Bilgilerinize rica ederim.

Karar No 17: Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğünün 04.06.2024 tarih ve 603454 sayılı yazısı görüşüldü. Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Ahsen Esmâ KANLIOĞLU'nun, Doç. Dr. Gülten DURSUN'un danışmanlığında yürüttüğü "Engelli Kadınlar ve Toplumsal Cinsiyete Dair Huzursuz Kesişimsellik: İstanbullu Genç Kadınlar Örneği" başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından uygun olduğuna oy birliği ile karar verildi.

Prof.Dr. Elif KARAGÜN
Kurul Başkanı

Mevcut Elektronik İmzalar

ELİF KARAGÜN (Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu - Kurul Başkanı) 10.06.2024 20:18

Belge Doğrulama Kodu :BSRRDV12V2 Belge Doğrulama Adresi :https://turkiye.gov.tr/kocaeli-universitesi-ebys
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Kocaeli Üniversitesi Ümittepe Yerleşkesi Bilgi için: Pelin ÜNALDI DOLGUN
41380, Kocaeli
Tel:+90 (262) 303 10 01 Faks:+90 (262) 303 10 33 Raportör
E-Posta :rekiletisim@kocaeli.edu.tr Elektronik Ağ :http://www.kocaeli.edu.tr Telefon No: 303 10 49
Kep Adresi: kocaeliuniversitesi@hs01.kep.tr

Bu belge 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. Maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.